

מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות

היצא מתוק מעזה?

הפלסטינים אחרי מות ערפאת וההתנתקות

יוחנן צורף

ירושלים, ינואר 2006

THE FLOERSHEIMER INSTITUTE FOR POLICY STUDIES

The Palestinians in Gaza

Reflections on the Post-Arafat Era and the Disengagement

Yohanan Tzoref

עורכת אחראית: שונמית קרין

עריכת לשון: מרב ברונשטיין

הדפסה: דפוס אחוה בע"מ

פרסום מס' 3/46 Publication No.

ISSN 0792-6251

© 2005 מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות בע"מ

רח' דיסקין 9 א', ירושלים 96440 טל': 02-5666243 פקס: 02-5666252

office@fips.org.il

www.fips.org.il

על המחבר

יוחנן צורף (סא"ל מיל"), לשעבר היועץ לענייני ערבים של המינהל האזרחי ברצועת עזה וחבר ועדת הקישור האזרחית אחרי אוסלו. כיום חוקר באוניברסיטת בר-אילן ועמית מחקר במכון למדיניות נגד טרור במרכז הבין-תחומי בהרצליה.

על המחקר

מחקר זה בוחן כיצד משפיעים על זירת הסכסוך הישראלי-פלסטיני שני תהליכים המתחוללים כיום: חילופי הנהגה ורה-ארגון שלטוני מחד ופינוי יישובים ישראלים מאידך. נבחנים גם מערכת הקשרים בין הרשות הפלסטינית לבין התושבים, את האופן שבו הציגה את הסכמי אוסלו לאוכלוסייה, ומאפייני תפקוד אחרים העומדים בשורש הקיפאון המדיני. נסקרות התגובות הפלסטיניות להתנתקות, מאבקי השליטה המתפתחים בין מוקדי הכוח השונים וכן ההשלכות על מערכת היחסים הבין-ארגונית. החוקר מנסה להצביע על כיווני התפתחות אפשריים במערכת היחסים בין ישראל לפלסטינים לאחר התייצבות השלטון הפלסטיני ויישום תכנית ההתנתקות. המחקר מכסה את התקופה שעד אוקטובר 2005.

על המכון

בשנים האחרונות גוברת בישראל המודעות לחשיבותו של מחקר המכון לסוגיות של מדיניות. ד"ר סטיבן ה' פלורסהיימר יזם את ייסודו של מכון שיתרכז בסוגיות מדיניות ארוכות טווח. מטרתו הבסיסית של המכון היא לחקור תהליכים יסודיים שיעסיקו את קובעי המדיניות בעתיד, לנתח את המגמות ואת ההשלכות ארוכות הטווח של תהליכים אלה ולהציע לקובעי המדיניות חלופות של מדיניות ואסטרטגיה. תחומי המחקר המתנהל במכון הם: יחסי דת, חברה ומדינה בישראל; יהודים וערבים בישראל; ישראל ושכנותיה הערביות; חברה, מרחב וממשל בישראל.

חברי הוועד המנהל של המכון הם: ד"ר סטיבן ה' פלורסהיימר (יר"ר), עו"ד י' עמיהוד בן-פורת (סגן יר"ר), מר דוד ברודט, לשעבר מנכ"ל משרד האוצר, ומר הירש גודמן, עמית-מחקר בכיר במרכז יפה ללימודים אסטרטגיים, אוניברסיטת תל-אביב. ראש המכון הוא פרופ' עמירם גונן מהמחלקה לגאוגרפיה באוניברסיטה העברית בירושלים. משנה לראש המכון הוא פרופ' שלמה חסון מהמחלקה לגאוגרפיה באוניברסיטה העברית בירושלים.

מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות
פרסומים בנושא ישראל ושכנותיה הערביות

- ראסם חמאיסי, סוגיות בתכנון ובפיתוח יישובים בישות הפלסטינית המתהווה, 1994
- ראסם חמאיסי, ערים פלסטיניות חדשות בצד קיימות, 1996
- יעקב גארב, גדר הפרדה והשכונות הערביות בירושלים: שילוב או הפרדה – רק לא דחיית ההכרעה, 2004
- יוחנן צורף, התנתקות מתואמת: ההזדמנויות והחסמים, 2005
- שלמה חסון, התנתקות – ומה אחר כך?, 2005
- יצחק שגל ושאול משעל, עקירה ממקום ושיח מתנחלים: לקראת פינוי גוש קטיף, 2005
- מרים ביליג, ההתנתקות מחבל עזה מנקודת מבטם של המתיישבים, 2005
- יפעת מעוז, פשרה עם הפלסטינים: השפעתם של גורמים פסיכולוגיים, 2005
- מרים ביליג ויוסי כץ, תכנית ההתנתקות – שלב היישוב מחדש (נייר מדיניות), 2005
- יעקב גארב והאנק סאביץ', טראומה אורבנית בירושלים, השלכות ואפשרויות להתאוששות, 2005
- יוחנן צורף, היצא מתוק מעזה? הפלסטינים אחרי מות ערפאת וההתנתקות, 2006

תוכן העניינים

7		מבוא
15	1	הזירה הפנים-פלסטינית בתקופת ערפאת: אבדנה של תקווה
16		תפקוד הרשות הפלסטינית
17		תסמונת האחות המאוסה
22		מערכת היחסים בין הרשות לתושביה
24	2	הפלסטינים – אסירי האינתיפאדה
25		השיח בסוגיית ההתאבדויות והמשך ה"התנגדות המזוינת"
28		התגובות הפלסטיניות לתכנית ההתנתקות
36		התגובות למכתבי בוש-שרון והמעורבות המצרית
39		השינוי בעמדה המצרית
41		התמורות הפנים-פלסטיניות לאחר מות ערפאת
44		אבדן תחושת הרוב של הפת"ח
46	3	סוגיית השליטה בזירה הפלסטינית
47		שליטה – הגדרה ומשמעות
53		מכשולים שהוסרו
56	4	כיווני התפתחות אפשריים
63		מלחמת אזרחים – "פְתָנָה"
65	5	מה טוב לישראל
69		סיכום
72		מקורות

מבוא

מותו של ערפאת חולל בזירה הפנים-פלסטינית שינויים מרחיקי לכת. האיש הכל יכול, שעל פיו התנהלו ענייני הרשות הפלסטינית ובמידה רבה גם חיי היום יום של האוכלוסייה, התיר בהסתלקותו את אחד החסמים הכבדים ביותר בדרך לקידום העניינים הפנים-פלסטיניים. מותו פתח הזדמנויות חדשות והביא להתכנסות פנימית אשר במהלכה התמקדו הפלסטינים בשאלת אופיה העתידי של הישות הפלסטינית ושל החברה הפלסטינית ובדרכי המימוש של תהליך הדמוקרטיזציה, יעד אותו הציבו לעצמם מאז כינונו של אש"ף ולאורך כל התהפוכות והמשברים שעברו על הארגון.

תכנית ההתנתקות איבדה את בכורתה עם מות ערפאת למשך כמה חודשים, לטובת סדר יום פלסטיני פנימי. המסר שעלה מהתבטאויות של בכירים, לאחר הבחירות לנשיאות הפלסטינית (ינואר 2005), חיזק מגמה זאת. הם לא גילו עוד אותה להיטות, כמו זו שקדמה להסתלקות ערפאת, לתאם ולהתעדכן בפרטי התכנית, בלוח הזמנים ליישומה, באופן ביצועה ועוד. הוויכוח שנסב בשאלת הכדאיות שבתיאום התכנית עם ישראל יצר רושם כאילו כל גורמי הכוח הפלסטינים מתייחסים אל ההתנתקות כאל דבר מובן מאליו ורואים בתיאום מהלך שאיבד ממשמעותו, נוכח ההקלה שחש הצד הישראלי מהסתלקות ערפאת. הדבר הקשה על אבו-מאזן ומקורביו, שראו בתיאום חלק מן האסטרטגיה שהם מבקשים ליישם.

אפילו הוגיה ותומכיה של התכנית בישראל נדרשו להסביר אם הסתלקות ערפאת איננה מרוקנת מתוכן את הטיעון בדבר היעדר פרטנר בצד הפלסטיני, ואם יש עוד סיבה להמשיך ולשמור על אופיו החד צדדי של מהלך זה.

עם זאת, בזירה המדינית המשיכה התכנית לתפוס את מקומן של כל התכניות והרעיונות האחרים שעמדו על הפרק. יישומה נתפס תנאי הכרחי להמשך ההתקדמות בתהליך

המדיני או לגיבושן של תכניות אחרות. הסיבה לכך נעוצה בעובדה שהאמריקנים נתנו זה מכבר את ברכתם לתכנית, שילבו אותה במדיניות החוץ שלהם, הציגו אותה כמהלך המשתלב עם חזון המזרח התיכון הרחב שאותו הם מבקשים ליישם, השיגו את הסכמת אירופה, האו"ם, רוסיה ויפן (הקוורטט) לתכנית והציגו אותה בפומבי כמהלך הבלעדי העומד על סדר היום. בחלופי האיגרות בין בוש לשרון (אפריל 2004) הביעו האמריקנים למעשה תמיכה בעמדה הישראלית הגורסת שאין כל יכולת להשיב את הפליטים הפלסטינים לבתיהם לכשייחתם הסדר הקבע וכן, בצורך להכיר בעובדה שלא יהיה ניתן לסגת באורח מלא לגבולות 1967, קרי, הכרה פלסטינית בגושי התיישבות.

תכנית זאת גובשה על רקע תחושת "התקיעות" שנקלעו אליה שני הצדדים לאחר כישלון ועידת קמפ דייויד (יולי 2000). בחלוף כשלוש שנים מפרוץ אינתיפאדת אל-אקצא, התגבשה בישראל קואליציה שלטונית שלא הייתה מסוגלת אידאולוגית ומעשית לדבר עם הצד הפלסטיני במונחים של הסכם, בוודאי לא על פשרות טריטוריאליות. כל מהלך שלא ביטא את הרעיון של "מאבק בלתי מתפשר בטרור" במגעים עם הפלסטינים, נתפש כאיום על שלמות הקואליציה. מצב כזה מקשה מאוד על קברניטים המבקשים ליזום מהלכים מדיניים כדי למנוע מצב של קיפאון-מדיני או ליצור תנופה מחודשת באזור שתשים קץ לשפיכות הדמים, ובסופו של דבר מאלץ אותם לתור אחר פתרונות רדיקליים יותר.

בעוד שבצד הישראלי יש מכניזם שלטוני ומוסדי שעשוי להתגבר על "תקיעות" מן הסוג הזה, בצד הפלסטיני המצב חמור. שם יש צורך – גם לאחר הסתלקות ערפאת – לבחון את "התקיעות" במונחים של בשלות. עד לוועידת קמפ דייויד (יולי 2000) התבססו המגעים בין ישראל לפלסטינים על משוואה א-סימטרית שניתן היה להשלים עמה כל עוד דובר על הסדרי ביניים, קרי: ישראל מדברת במונחים של מי שרוצה להבטיח את עתידה בעוד הפלסטינים מדברים במונחים של מי ששואף להבטיח את ההווה ולחלץ את האוכלוסייה מן המצוקות שנובעות מהלחץ הביטחוני הישראלי. כל עוד דובר על הסדרי ביניים הייתה תקווה שמשוואה זו תשתנה ועד שיגיעו הצדדים לדיון על הסדרי הקבע יאלצו להתגבר גם על המשקעים שיצרו את הא-סימטריה הזו.

אולם, הכישלון של ועידת קמפ דייויד, (שבה הסכימה ישראל לויתורים שחרגו מן הקונצנזוס שהיה קיים עד אז בחברה הישראלית) חשף את עומק הקיבעון וחוסר הבשלות בעיקר בצד הפלסטיני, החזיר את הדיון בסוגיית הסכסוך הישראלי-פלסטיני אל שורשיו ההיסטוריים והעלה סימני שאלה רבים באשר לכוונותיהם האמתיות של הפלסטינים. אבו-מאזן, שנבחר לאחר מות ערפאת (ינואר 2005) לנשיא הרשות הפלסטינית, מנסה אמנם להוביל מדיניות שיש בה כדי להתמקד בבעיות הפנים-פלסטיניות בטרם יפתח במשא ומתן עם ישראל, אך הוא מתקשה להתגבר על עמדות

ודעות קדומות שחלחלו במשך שנים בקרב הציבור. הוא קרא תיגר על האופי המזויין של האינתיפאדה וטען שהנזק שהסבה לפלסטינים גדול לאין ערוך מן הנזק שגרמה לישראל.

עמדה זו של אבו-מאזן עמדה במבחן הבחירות האחרונות לנשיאות. הוא הציב אותה במוקד סדר היום של מערכת הבחירות וזכה בתמיכה של כ-70% מן המצביעים שהם כ-50% מבעלי זכות הבחירה. הצלחתו במימוש מדיניות זו עשויה לתרום לשינוי המשוואה הא-סימטרית שהוצגה לעיל.

אולם, עם ראשית כהונתו כנשיא נתקל אבו-מאזן בהתנגדות חריפה של גורמים שמרניים ופונדמנטליסטיים, הרואים במדיניותו מהלך מרחיק לכת המשחק לידי ישראל ועלול להותיר את הפלסטינים בעמדת נחיתות רבה עוד יותר מזו בה הם נתונים כיום. זו היא למעשה המורשת של ערפאת, המכבידה כאבן ריחיים על צווארו של אבו-מאזן ושל רבים מתומכיו, השואפים ליישם את הרפורמות המתבקשות בתוך הבית הפלסטיני. רבים מן המנהיגים הוותיקים בתנועת הפת"ח, ששאבו את כוחם מערפאת, חשים עתה שהם שעומדים לאבד מכוחם ומנהלים קרב הישרדות. הם למעשה האחראים לכך שקצב הרפורמות אותו מבקשים אבו-מאזן ותומכיו ליישם הוא כה אטי. עד כה, הצליח אבו-מאזן ליישם רפורמות מועטות בלבד בתחום איכות כוח האדם במנגנוני השלטון ובצמצומו, מהלך שיש בו כדי לתרום לחלופי הגברי המתבקש בתוך המנגנונים השונים: יציאה לגמלאות של השמרנים הוותיקים תומכי ערפאת לטובת בני דור הביניים, שהשקפתם על הזירה הישראלית-פלסטינית חפה מ"תסביך" הקונספירציה שכה מאפיין את הוותיקים ומשתק מדי פעם בפעם מהלכים פלסטיניים חשובים. ברם, לא עלה בידו לשפר ולו במעט את מצב הביטחון הפנימי, הכאוס והאנרכיה השולטים בכול.

אבו-מאזן מודע לא-סימטריה זו, לתרומתה לחולשה הפלסטינית לעומת ישראל וגם להבדלים שהיא חושפת בשאלת הזהות בין הפלסטינים לבין מדינות ערב האחרות. שם בולטת מאז 1967 מגמה של נטישת הפאן-ערביות לטובת השלמה עם המציאות של סדר מדינתי כפי שנקבע לאחר מלחמת העולם הראשונה – חיזוק הזהות הטריטוריאלית לעומת הזהות הכל-ערבית והאסלאמית (שבשנים האחרונות שבה ומאיימת על מגמה זו ומבקשת להחזיר את העולם הערבי אל עידן הפאן-ערביות ופאן-אסלאמיות). בניגוד לזהות הטריטוריאלית של המדינות הערביות השכנות: ירדנית, מצרית, וסורית, הטריטוריאליות הפלסטינית סותרת את קיומה של מדינת ישראל. דווקא אבדן הטריטוריה והרצון לשוב אליה הם הבסיס שעיצב את הזהות הפלסטינית במשך יותר מ-55 שנות קיומה של מדינת ישראל. "הנכבה" של 1948 היא חוויה טראומתית ומעצבת של אסון, תבוסה, אבדן מולדת ופליטות. בכך שונים הפלסטינים מן העמים הערביים האחרים

באזור, שפיתחו את זהותם סביב הטריטוריה בה הם חיים. במילים אחרות, לא השאיפה לחזור לטריטוריה הגזולה עיצבה את הזהות הפלסטינית בעשורים שקדמו להסכמי אוסלו אלא משקעי האסון, האבדן והתבוסה; אולי אפילו אבדן האמון ביכולת לשוב לאותה טריטוריה. הטריטוריה כיעד הלכה והצטמצמה בממדיה ככל שנקפו השנים.

המאבק על קודשי האסלאם מוסיף לסכסוך הישראלי-פלסטיני שני ממדים: ממד אסלאמי-דתי וממד ערבי-תרבותי, שכל אחד מהם תורם להחרפת הסכסוך. זהו עוד קושי בפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני, קושי שלא היה קיים בסכסוך עם ירדן ועם מצרים.

מורכבויות אלה עמדו ביסוד המאבקים הפנימיים התכופים שעברו על התנועה הלאומית הפלסטינית משחר קיומה ועד היום. הניסיונות לגלות גמישות מסוימת במרכיב זה או אחר של "הבעיה הפלסטינית" נתקל בדרך-כלל בהתנגדות של בעלי העמדות המסורתיות, "שומרי החומות", שעם הזמן פשטו ולבשו צורה. החלטה 242 שנתקבלה באו"ם לאחר מלחמת ששת הימים נדחתה בתוקף על ידי אש"ף במשך יותר מ-20 שנה, בטענה שהיא מתעלמת מן "הזכויות הלאומיות של העם הפלסטיני". לבסוף, כשנתקבלה החלטה זו בוועידת אלג'יר 1988, כשנה לאחר פרוץ האינתיפאדה הראשונה, היא נכרעה עם החלטות או"ם אחרות: 181 – החלטת החלוקה, והחלטה 194 – העוסקת בחזרת הפליטים. התביעה הישראלית לסיום הסכסוך, בוועידת קמפ דייוויד 2000, החזירה את הפלסטינים לדיון בהחלטה 194, ועוררה התנגדות שמקורה במשקעי-העבר. מהלך זה הסיט את הדיון לבעיות שמקורן ב-1948, בניגוד להחלטה 242 המבקשת לטפל במציאות שנוצרה לאחר 1967. כלומר: גבולות, התנחלויות וירושלים.

במילים אחרות – אם האינתיפאדה הראשונה הגבירה את מערכת ההידברות בין הצדדים הישראלי והפלסטיני והובילה בסופו של דבר להכרה הזדדית ביניהם, הרי שאינתיפאדת אל-אקצא חשפה את עומק המחלוקות הפנימיות בתוך המחנה הפלסטיני ואת המגבלות שהן מטילות על יכולת התמרון של בכל תהליך מדיני. מדובר בקושי מובנה, יש אומרים בלתי עביר, לגבש החלטה וליצור סביבה קונסנזוס רחב שיוכל לאפשר לא רק חתימה על הסכם אלא גם עמידה בהתחייבויות הכרוכות בו.

בצד הישראלי שררה תדהמה רבה משום שערב ועידת קמפ דייוויד הסתמנה נכונות לאמץ את הרעיון "שתי מדינות לשני עמים". תומכי התהליך המדיני בישראל שאבו עידוד ערב הוועידה מן השליטה החזקה של הרשות בשטחי הגדה המערבית ורצועת עזה ומהודאות ראשי החמא"ס באותה עת בחולשתם הרבה נוכח מה שהגדירו כעוצמה הרבה שהקואליציה הישראלית, אמריקאית, פלסטינית, מצרית, ירדנית וערבית, מעניקה לרשות הפלסטינית. הם, כמו רבים בחמא"ס אז, לא היו מודעים לפוטנציאל ההרסני הטמון במחלוקות הפנימיות בתוך המחנה המרכיב את הפת"ח, או ליתר דיוק, מחנה התומכים

בהסכם בצד הפלסטיני. מחנה זה התפורר למעשה מרגע שהאינתיפאדה יצאה מכלל שליטה והתברר כי ההימור על עימות אלים שצמח מלמטה ולא נמנע בראשיתו על ידי ההנהגה בראשות ערפאת, נכשל פעם נוספת. התוצאה היא אבדן אמון, התרסקות פוליטית של תומכי התהליך המדיני ושוחרי הדו-קיום עם הפלסטינים ועימות אלים, חסר תקדים, בזירה הישראלית-פלסטינית.

התקוות שתלו תומכי התהליך המדיני בישראל ורבים מוותיקי הגדה המערבית ורצועת עזה, נבע מן ההתמקדות שלו בממד הטריטוריאלי-הריאלי של הסכסוך, היינו - בשחרור מן הכיבוש הישראלי ולא בישראל, וכן בהבנה לאי היכולת להיענות לדרישת הפלסטינים לשיבת הפליטים שלא במסגרת מדינה פלסטינית.

לא אחת, בדיונים פנימיים, הביעו אינטלקטואלים פלסטינים ואנשי הרשות את הבנתם להתנגדות הישראלית להשבת הפליטים אל "בתיהם" והבהירו שעל הרשות הפלסטינית להתוות מדיניות שתקלוט את הפליטים בשטחי המדינה הפלסטינית הצפויה לקום.¹ הללו מרבים לדבר במונחים של פתרון בעיית הפליטים ולא דווקא שיבה. ההכרה הישראלית באחריות, ולו רק חלקית, לבעיית הפליטים חשובה בעיניהם, על רקע תפיסתם האמורה.

אינתיפאדת אל-אקצא נתפשה בעיני ישראלים רבים כמהלך המוכיח שבפועל לא חל שינוי בסדר העדיפויות הלאומי של מקבלי ההחלטות הפלסטינים. רוב הציבור בישראל לא נתן את דעתו לחומרה בה רואים הפלסטינים את התביעה לסיום הסכסוך ללא פתרון בעיית הפליטים. סיום ללא פתרון ראוי לבעיה זו משמעותו שינוי הנרטיב הלאומי הפלסטיני, ונטישת האמונה שעל בסיסה חונכו דורות של ילדים ובני נוער. אלה עמדו ביסוד ההתפרצות של אינתיפאדת אל-אקצא.

התוצאה הייתה שהרשות, סממן הריבונות המרכזי, הגיעה בימי ערפאת לסף התפוררות. מוסדות אש"ף, הפת"ח, התנזים, החזית העממית והחזית הדמוקרטית חזרו לפעול כבעבר, בשיתוף עם ארגוני החמא"ס והג'יהאד האסלאמי שלא חדלו לקרוא תיגר על התהליך המדיני מראשיתו. הטרור, או מה שהפלסטינים מכנים "ההתנגדות", חזר לתפוס מקום מרכזי בשיח הציבורי הפלסטיני ונראה כי התנועה הלאומית הפלסטינית שבה לדפוס המאבק של 1948.

¹ ראה סיכום דיון שנערך במרכז הפלסטיני למחקרים של פתחי שקאקי, סמוך לחתימה על הסכמי אוסלו, בהשתתפות אינטלקטואלים ואנשי ממשל פלסטינים שהיו מעורבים בניבוש ההסכמים. **קראת תחיליה ללא תפאק אלפלסטיני-אלאסראלי ע'זה ואריחא אולא.** מרכז אלבחוח' ואלדראסאת אלפלסטיניה, נבלס, ספטמבר 1993. ע' 16.

כיצד קרה הדבר? מדוע אין הפלסטינים מצליחים לגבש יוזמה, רעיון או מדיניות שתזכה לתמיכה רחבה ותאפשר את הפתרון הנכסף של בעייתם? האם זה תקדים ראשון מסוגו בעולם? אם לא, מדוע סכסוך זה ממשיך לדמם בעוד סכסוכים אחרים נפתרו? שאלות מן הסוג הזה מוצגות תדיר בשנים האחרונות בערוצי הטלוויזיה הלווייניים הערביים בהם אלג'זירה, אלערביה, אבו ט'בי ו-LBC הלבנונית, וכן בעיתונות הערבית ברחבי העולם. הללו מרבים להשוות בין הסכסוך המתחולל באזורינו לסכסוכים דומים, שהתחוללו במקומות אחרים, הסתיימו והביאו בהדרגה לשיקומן של המדינות המעורבות. הליברלים, שוחרי השינוי, רואים באופי הממסד הפוליטי והאסלאמי את שורש הבעיה. הם מביטים בעיניים כלות על יפן אשר הצליחה להתאושש מהפצצה גרעינית, ואף "לאמץ" חלק מתרבות "האויב" ולהפוך למעצמה כלכלית המשפיעה על תהליכים בינלאומיים.² השמרנים סבורים שלב הבעיה הוא הכניעה הערבית לתרבות המערב, הרוצה להשתלט ולשלוט. על פי תפיסה זו, ישראל היא העמדה הקדמית של המערב באזור, כלי שבאמצעותו יוכל להרחיב את דריסת רגלו במזרח-התיכון ולהעמיק את שליטתו.

שוחרי השינוי ומתנגדיו מטילים את מלוא האחריות למצב על המשטרים הערביים. הליברלים טוענים כי העיסוק המתמיד של מנהיגים בהישרדותם, מביא בדרך כלל לדיכוי הפרט, ואילו השמרנים מאשימים את השלטונות כי הם משמשים כלי בידי המערב העושה בהם כרצונו.

בסוגיה הפלסטינית, נוכח המורכבות שהוזכרה לעיל, נעשו הכל תלויים בפסיקתו של המנהיג. ערפאת, ששלט כ-40 שנה במוסדות השונים של אש"ף ולמעשה "בבעיה הפלסטינית", הצליח להפקיע מידי מדינות ערב את "בלעדיות ההחלטה" ולמנוע מראשי המדינות הערביות את השליטה והתמרון בעניין הפלסטיני בהתאם לאינטרסים הפרטיקולאריים של כל אחד מהם. הוא הניח את היסודות שהביאו להתגבשותה של קהילה, שהגדירה את עצמה כעם הפלסטיני. היום, בזירה הבינלאומית והבין-ערבית אין מי שמערער על זכות ההגדרה העצמית של הפלסטינים. אולם, בעוד התנהלותו של

² התבטאויות מן הסוג הזה בולטות מאוד בשיח הערבי הפנימי בשנים האחרונות למרות שאינן מהוות מסה שיש בה כדי לשנות אותו באורח ממשי, שכן הוא נשלט בידי חסידי הקו השמרני הפאן-ערבי והפאן-אסלאמי. בולט בהקשר זה בשנים האחרונות האנטלקטואל המצרי טארק חגי שבסדרה ארוכה של פרסומים מבהיר שהקדמה איננה עניין מערבי אלא צורך קיומי של כל חברה. הקדמה, התרבות וההתאזרחות של כל חברה אינן שאלה של כסף ולא של מהפיכות אלא של ערכים שהחברה מאמינה בהם. בין הערכים החשובים ביותר הוא מציין את הזמן כמשאב שיש לנצל, את טיפוח הפרט, את הלימוד על בסיס של חידוש ויצירה ולא של שינון, את טיפוח הידע והעמקתו ועוד. ראו, למשל: טארק חגי, **פי אלעקל אלמצרי**, אטלס, קהיר 2004. עמ' 19, 175.

ערפאת בגלות עוררה עליו ביקורת, הרי פעילותו בשטחים, לאחר כינון הרשות הפלסטינית, ניפצה את התקווה למנהיגות שתוביל את העם לשיקום, לבנייה וליצירה. התברר כי הטרמינולוגיה של ערפאת לא השתנתה. רבים מקרב הרשות חשו כמו בימי ביירות ופקהאני (הרובע בביירות בו התמקמה מפקדת אש"ף עד גרוש הפלסטינים ב-1982). וככל שהכתה הרשות שורשים הלך והתברר עומק המחדל והסיכון שבאופן תפקוד זה.

פרוץ האינתיפאדה ואופן התנהלותה והגילויים השליליים הרבים שליוו אותה היכו מכה אנושה את שלטונו של ערפאת. הציבור הפלסטיני הרחב, שאיננו מזוהה עם הארגונים הפוליטיים, איבד בהדרגה את אמונו בשלטון וראה באי מניעת האלימות מצד ערפאת עוד מניפולציה מבית מדרשו המוכר והערמומי. ישראל נתפסה כמי שדוחפת, בכוח המופרז שהיא מפעילה, רבים מן הציבור הזה למעגל האלימות ומחזקת בכך את התעמולה האסלאמית הקוראת תיגר על ערפאת ומצביעה על ישראל כמי שמתכוונת לחסל פיסית את הבעיה הפלסטינית.

כך נכנסה הזירה הישראלית-פלסטינית למצב של קיפאון. בצד הישראלי קמה הנהגה הרואה בלחץ הצבאי את האופציה היחידה בתקופה זו, ואינה מנצלת הזדמנויות למהלכים מדיניים, שמתאפשרים בעקבות מהלכים צבאיים שנקט צה"ל פעמים רבות מאז פרצה האינתיפאדה. בצד הפלסטיני איבדה הרשות את השליטה ובהדרגה גם את הלגיטימציה לייצג את העם הפלסטיני ולקבל בשמו החלטות.

החיפוש אחר פתרונות והחשש מפני יוזמות מדיניות שעשויות לזכות בתמיכת ארצות-הברית או מדינות מערב אירופה ולשמש מנוף ללחוך על ישראל, הביאו את ראש ממשלת ישראל ליזום את מהלך ההתנתקות. זאת בתקווה לצמצם את החיכוך עם הצד הפלסטיני, להרחיק את האיום הדמוגרפי, לשפר את יכולת ההגנה של צה"ל ו"לקנות" שקט לפרק זמן מסוים עד אשר יתחולל השינוי המיוחל בתהליכי החשיבה בצד הפלסטיני ובהתייחסות לישראל.

מטרתו של מחקר זה היא לבחון כיצד משפיעים על הזירה שני תהליכים המתחוללים כיום בקרב הפלסטינים: חילופי הנהגה ורה-ארגון שלטוני מחד ופינוי יישובים ישראלים מאידך. מה הם התהליכים והסיבות שהובילו להתגבשותה של תכנית ההתנתקות; איזו מציאות תיווצר בזירה הפלסטינית לאחר ההתנתקות.

המחקר בוחן את הדברים ומנסה להשקיף עליהם מנקודת מוצא פלסטינית, דרך המשקפת הערבית.

המחקר מציג את הטענות הבאות:

- פינוי רצועת עזה וצפון השומרון אינו נתפס בצד הפלסטיני באורח קטגורי כחולשה ישראלית, אלא במידה רבה כהחלטה עצמאית שהתקבלה על ידי מדינה ריבונית.
- תחושת חוסר הוודאות שעוררה תכנית ההתנתקות בצד הפלסטיני מאפילה לעתים על הקולות המתהדרים בהתנתקות ומייחסים אותה להתנגדות המזוינת.
- יכולת השליטה הפלסטינית לאחר מות ערפאת תלויה במידה רבה ביכולת מוקדי הכוח הפועלים בזירה הפלסטינית לנצל חלון הזדמנויות שנוצר עקב מותו ועקב תכנית ההתנתקות, כדי לערוך את הרפורמות החיוניות בשלטון ובארגונים, בעיקר בפת"ח.
- התיאום הביטחוני הוא המפתח למערכת שלטונית פלסטינית יציבה וליצירת מערכת קשרים תקינה בינה לבין ישראל.

המחקר סוקר את דרכי התנהלותה של הרשות הפלסטינית בימי ערפאת, את מערכת הקשרים בינה לבין התושבים, את האופן שבו הציגה את הסכמי אוסלו לאוכלוסייה, ומאפייני תפקוד אחרים העומדים בשורש "התקיעות" שבה דובר לעיל. עוד מדגיש המחקר את התגובות הפלסטיניות להתנתקות, את מאבקי השליטה המתפתחים בהקשר זה לאחר מותו של ערפאת ואת השפעותיה על מערכת היחסים הבין-ארגונית ומנסה להצביע על כווני התפתחות אפשריים במערכת היחסים בין ישראל לפלסטינים לאחר התייצבות השלטון הפלסטיני ויישום תכנית ההתנתקות.

1 הזירה הפנים-פלסטינית בתקופת ערפאת: אבדנה של תקווה

התגבשותה של תכנית ההתנתקות כמו גם אישורה על ידי ממשלת ישראל התקבלו בקרב הפלסטינים בהפתעה מהולה ברגשות זעם ואכזבה מצד אחד וקורת רוח מופגנת מנגד. לכאורה, נתפסה התכנית כניסיון ישראלי להתנער מאחריות ולהימנע ממימוש החובות ש"מפת הדרכים" מטילה עליה, כאשר ההתנגדות המזוינת מוזכרת תדיר כאילוץ שכפה על ישראל את רעיון ההתנתקות החד צדדית. אולם, עמוק בשיח הפנים-פלסטיני נחשפו התחושות המלוות את תסמונת "הנפסה" (התבוסה הנשנית), של הדרה והתעלמות חד צדדיים, של חרדה מפני הפקעת זכות הפלסטינים לקבוע את עתידם, מפני השפעות התכנית על היציבות הפנימית, של חשש מפני התערבות גורמים לא פלסטינים בענייניהם הפנימיים ושל הכאה על חטא נוכח ההימור הכושל שרשמו הפלסטינים לחובתם באינתיפאדה זו פעם נוספת (ראה להלן).

לתחושות אלה נלווית תחושת אכזבה מערפאת ומאנשיו שפשתה בציבור הפלסטיני מאז הגיעו לאזור בשנת 1994. אכזבה מן הפער העמוק שנפער בין ההנהגה בראשות ערפאת לבין התושבים הוותיקים, ביחס למשקלה של דעת הקהל בתהליך קבלת ההחלטות בישראל והצורך באימוץ חלק ממאפיינים אלה אל תוך הפוליטיקה הפלסטינית, הרצון לראות חברה מתפתחת במתכונת שונה מזו המוכרת במדינות ערב האחרות מתוך תקווה שהקשר עם ישראל יסייע בהצמחת חברה מן הסוג הזה והשאיפה לראות בעזה ובמקומות נוספים תהליך דומה לזה שעבר על סינגפור כשהחלה בתנופת הפיתוח שלה. פער זה המשקף שאיפות ואופי שונים, לצד אישיותו המורכבת של ערפאת, עמדו מאחורי דרכי התפקוד וההתנהלות של הרשות הפלסטינית שבלעדיהם לא ניתן להבין את תוצאותיה של ועידת קמפ דייוויד, את פרוץ האינתיפאדה ואת הקיפאון והתקיעות שבו הייתה שרויה הזירה הישראלית-פלסטינית ערב ההכרזה על תכנית ההתנתקות.

תפקוד הרשות הפלסטינית

כינונו של ממשל עצמי פלסטיני והקמתה של הרשות הפלסטינית (1994), עוררו תקוות רבות בקרב בני העם הפלסטיני, תושבי הגדה המערבית ורצועת עזה. לאחר שנים ארוכות רצופות משברים, כישלונות והשפלות, ולאחר אינתיפאדה ארוכה (1987-1994), מבטיחה מאוד בראשיתה וכושלת מאוד באחריתה, האמינו הפלסטינים כי הקיץ הקץ לסבלם וכי הצהרת העקרונות שנחתמה בושינגטון (13 בספטמבר 1993), מבשרת את תחילתו של תהליך שבסופו תיכון הריבונות הפלסטינית.

התמיכה הרבה בתהליך זה, מראשיתו, לא נבעה מתחושות של גאווה לאומית או של הגשמת שאיפות קולקטיביות שניתן לצפות ממי שהגיעו לתהליך מדיני אחרי שנים ארוכות של מאבק ושפיכות דמים. נהפוך הוא – תכני ההסכם, כפי שפורסמו ויושמו בראשית הדרך, העניקו לישראל עדיפות בכל תחום הנוגע למערכת היחסים הביטורלית שאמורה הייתה להתפתח בין שני הצדדים. דחיית הדיון בכל השאלות הרגישות לשלב של הסדרי הקבע העניקה לישראל, את היכולת לקבוע עובדות בשטח ודחקה אותם לעמדה של מי שצריכים כל העת להוכיח את עצמם ולא כצד שווה בין שווים. עמדה זו זכתה לגיבוי של כל הצדדים המעורבים בתהליך, ארצות-הברית, מדינות מערב אירופה ואפילו מצרים, שראתה עצמה בשלב ההוא כמי שאמורה לפקח על תפקודה האמין והתקין של הרשות הפלסטינית.

הפלסטינים השלימו עם תכתיבים אלו בחירוק שיניים. הם הכירו ביכולת המיקוח המוגבלת שלהם בשל האינתיפאדה הראשונה, בשל ההרס-העצמי שהמיטה עליהם עמדתם במלחמת המפרץ (1991) ובשל שגרת יומם הקשה מנשוא בשטחי הגדה המערבית ורצועת עזה. ההישגים המועטים שיכלו להצביע עליהם התמקדו במה שהוגדר כ"עמימות קונסטרוקטיבית": דחיית המשא ומתן בשאלות ירושלים, ההתנחלויות והפליטים, וכן הנסיגה "המעודדת" משטחים שהחזיקה בהם ישראל מאז '67, בהיעדר התנגדות ישראלית כתובה להקמת מדינה פלסטינית ובסממנים כאלה ואחרים של ריבונות, כמו הבחירות למועצת הרשות שבפועל התקיימו בראשית 1996.

במילים אחרות, מדובר היה על השלמה פלסטינית עם מציאות מוכתבת בעיקרה, שהעמידה את הפלסטינים בצל והנציחה רגשות קיימים של נחיתות, השפלה וקיפוח. התחושה שרווחה בקרב רבים בציבור ובהנהגה הפלסטינית ערב החתימה על הסכם אוסלו הראשון ואחריה, הייתה של הנפת דגל לבן, של כניעה להגמוניה ישראלית מוחלטת, המקבלת גושפנקא מהקהילה הבינלאומית וה"סדר העולמי החדש" שעליו דובר לאחר מלחמת המפרץ (1991).

תסמונת האחות המאוסה

יאסר ערפאת, אם כן, והחבורה שהגיעה עמו מטוניס והרכיבה את הרשות הפלסטינית, נכנסו לאזור עם יישומו של הסכם אוסלו הראשון, כשעל כתפיהם מוטלת חובת ההוכחה בכדאיותו. מצד אחד ניצב ציבור רחב שברובו הגדול תמך בהסכם תמיכה מותנית, ומשלב מסוים שברירת, ושהעניק להנהגתו אשראי קצר מועד מטעמי קוצר רוח. מנגד עמדה האופוזיציה הפלסטינית ובראשה החמא"ס כשהיא מבקרת את הרשות בסגנון "אמרנו לכם" ומעמידה את מערכת היחסים ביניהן במבחן, בין היתר באמצעות פיגועי ההתאבדות הרבים שעשו אנשיה בישראל.

זהו מקדם שלילי שעמד כל העת כמכשול והעניק לרבים בזירה הפלסטינית חומר רב לניגוח הרשות ולהאשמתה בחריגה מן הנורמה, בסטייה מן הקו הלאומי הפטריוטי ובמקרים רבים אף בבגידה.

הרשות התייחסה אפוא להסכם כאל מוקצה מחמת מיאוס שיש להימנע ככל האפשר מלחשוף את תכניו ואת רוח הדברים המשפילה בהם, ולהצניע קשרים הנרקמים עם בעלי השפעה ישראלים. כמו מצרים, אחרי החתימה על הסכמי קמפ דייויד (1979), כך גם הרשות הפלסטינית, נאלצה להתמודד עם ניסיונות רבים של דה לגיטימציה שעשו לה ארגוני האופוזיציה הפלסטינים וגורמים פונדמנטליסטים וקיצוניים אחרים בעולם הערבי לאחר הסכם עזה ויריחו, הממשיכים גם היום לראות בכל ניסיון לפתור את הסכסוך עם ישראל בדרך מדינית, דבר פסול מעיקרו.

מעמדה של ישראל בעיני הרשות לא חרג, על כן, בניגוד למה שניתן היה לצפות לאחר חתימה על הסכמים מדיניים, ממה שהכרנו בעבר. הוא נשאר אותו דימוי של יריב, של אויב ובעתות משבר אף אויב אכזר. ככל שחלף הזמן והציפיות הפלסטיניות לא התממשו, נתפס ההסכם כתבוסה שהנחילה ישראל לפלסטינים "פעם נוספת", בגיבוי ובסיוען של הקהילה הבינלאומית וקואליציה בין-ערבית. אלה הגבירו את עצמת השבר וחיזקו את ההערכה לפיה נותרו הפלסטינים לבדם במאבק מול ישראל ללא כל ערובות לסיוע של ממש מצד מדינות ערב, שלאחר הסכמי אוסלו היו מעוניינות לעסוק אך ורק בבעיותיהן הפנימיות. לשיטתם של הפלסטינים, הבעיה הפלסטינית מונחת היום כאבן ריחיים על צוואריהן של מדינות אלה, מה שמגביר את הכאב ומבליט את ממדי החולשה.

סביב שולחן המשא ומתן, זירת העימות החדשה עם ישראל, טענו הפלסטינים שישראל מנצלת את העליונות שמעניקים לה הסכמי אוסלו. לא זו בלבד שהיא מחזיקה בידה מנופי לחץ רבי עוצמה, היא גם ממשיכה לקבוע את אורחות חייו היומיים של הפרט

הפלסטיני. בידי הפלסטינים, שחשו מושפלים מאוד מול עוצמה זו, לא נותר ולו קלף מיקוח אחד ראוי לשמו. ואכן כבר בשנה הראשונה ליישומם של הסכמים אלה החלה הנהגת הרשות להצטייר בעיני האופוזיציה ותכופות גם בעיני עצמה כ"צבא לחד" (צבא דרום לבנון שעליו פיקד אנטואן לחד ששיתף פעולה באופן הדוק עם ישראל). כלומר כ"משתפת פעולה" עם ישראל ולא כצד שווה בין שווים. אם בשל אופיו המניפולטיבי של ערפאת, אם בשל קוצר ראות ורצון להפיק רווחים אישיים מן הקשר עם ישראל, אם משום הפחד והבושה לחשוף את החולשה בעיני הציבור, העדיפו ערפאת ועוזריו שלא לעסוק יתר על המידה במשמעויות ההסכמים ובתכניהם.

ערפאת ובכירי הרשות הפלסטינית מעולם לא פירטו את אופיה של מערכת הקשרים הרצויה עם ישראל באופן פרוגרמטי, בהיר וברור. המסר שהועבר לתושבים היה, לפיכך, עמום וכוונותיה של הרשות בראשית התקופה כלל לא היו נהירות לציבור הפלסטיני. אם העבודה בישראל מותרת ורצויה לכלכלה הפלסטינית והרשות תובעת כל העת להגדיל את מספר היוצאים לעבודה שם, האין זה מן הראוי שעם פתיחתו של פרק חדש ביחסים עמה, יתאפשר מגע בלתי אמצעי בין האוכלוסיות בשני הצדדים, בין עובד למעביד, בין עמית לעמיתו או כל קשר אחר על בסיס מקצועי ואישי?! עד מהרה הסתבר שהמציאות שונה בתכלית מזו שציפו לה מי שהורגלו שנים רבות לקיים קשרים מן הסוג הזה. התחוור שהפער בין הרשות לבין הציבור גדול מששערו. הציבור האמין כי יכולתה של הישות הפלסטינית החדשה להיבנות ולהתפתח באופן חיובי תלוי בקשר שלה עם ישראל ולא בהתרחקות ממנה. רבים אף האמינו כי ראוי לה לישות הפלסטינית לראות בישראל דגם חיקוי וליישם מתוכו אלמנטים רבים ככל הניתן בתחומיה. מעצבי דעת קהל והאליטות האמינו שככל שתשכיל החברה הפלסטינית להוכיח יכולת בתחום של כנון אורחות חיים דמוקרטיים, פלורליסטים עם רגישות לזכויות האדם ולמיעוטים, כך תטיב להוכיח לעולם כולו שיש ביכולתה לתרום ליציבות הביטחונית באזור, ולעולם הערבי שיש ביכולתו של כוח קטן וחלש ליצור ישות ריבונית התואמת את רוח הזמן והתנאים הבינלאומיים העכשוויים. ביטוי בולט לכך נתן ח'ליל שקאקי במחקר מיוחד שערך (1999) תחת הכותרת "חיזוק מוסדות הרשות הפלסטינית-תקויה מואססאת אלסלטה אלפסלסטיניה".³ בנימה מסוימת של כעס ואכזבה נתן מחמד דח'לאן ביטוי לדברים אלה בריאיון לעיתון מעריב בו אמר (11 בדצמבר 2001):⁴ "כשחזרנו מטוניס היה לי חלום. רציתי שהמדינה שלנו תהיה כמו המדינה שלכם. ראינו בכם מודל לחיקוי. דמוקרטיה, פלורליזם, נאורות. היום אני חושב אחרת..."

³ תקויה מואססאת אלסלטה אלפסלסטיניה אלגזא אל אואל, www.pcpssr.org/arabic/new/new.html

⁴ בן כספית, images.maariv.co.il/cgi-bin/print.p1

אולם לא די שהרשות לא הבהירה דבר, היא גילתה יחס אמביוולנטי כלפי ישראל ללא שום הבהרה של המותר והאסור, כאשר כללים בלתי ברורים אלה מוחלים אף הם באורח סלקטיבי ביותר. אנשי עסקים וסוחרים רבים שהרבו לצאת לישראל לצורך עסקיהם נקראו בזה אחר זה לתשאול וחקירה באחד ממגנוני הביטחון של הרשות שם הם נתבקשו להסביר את קשריהם עם "הצד האחר" (אלטרפ אלאחר), השם הנרדף של ישראל בשיח הפנימי של הרשות⁵. למקצתם הוצגו הקלטות של שיחות שקיימו עם ישראלים בהם קצינים לשעבר במנהל האזרחי או במערכות ביטחון אחרות, תוך שימוש בטיעון שהללו ממשיכים לעבוד כסוכנים של אי אלו גופי מודיעין ישראלים. בעקבות זאת, רבים מהם צמצמו באורח ניכר את קשריהם עם ידידים ישראלים. הבהרותיהם באשר לתחומי העיסוק העכשוויים של אותם קצינים לשעבר והעובדה שהרשות הפלסטינית עצמה מקיימת מגעים בדרגים הבכירים ביותר עם ישראלים, יוצאי מערכות הביטחון שהפכו לאנשי עסקים, נפלה על אוזניים ערלות. משפחותיהם של נחקרים אלה, סביבתם הקרובה ולאחר מכן הציבור הרחב קלטו בעקבות ניסיונות אלה מסר כפול ודו ערכי. מחד איסור על קיום מפגשים ידידותיים עם הישראלים, ומנגד מסר המבטא חוסר שוויון מוחלט במערכת התקנונים והחוקים, שיש דופי במוסריותו; שהרי, כך טענו, אם המפגשים אסורים כיצד זה בכירי הרשות וראשי מנגנוני הביטחון שלה עד לדרגים הבינוניים נפגשים באורח חופשי, מבלים עם הישראלים בנסיעות חברתיות ובשהיות משותפות בחו"ל וכלל לא מסתירים את הנאתם מכך⁶. האם ישראל היא אותו "פרי אסור" היכול "לקלקל" את מי שטועם ממנו, אותו יעד נכסף שרק מתי מעט יכולים להגיע אליו?! או שמא יש כאן ניסיון להטיל מגבלות על הציבור, להדק את השליטה בו ולצמצם את מספרם של מי "שילכו שבי אחר הפיתויים הרבים שהחברה בישראל מציעה"⁷.

פעילים בתנועות שלום ישראליות שקיימו מגעים שוטפים עם עמיתיהם מתנועות פלסטיניות, סבורים כי מן השנה השנייה ליישום הסכמי אוסלו, הלכו מפגשים אלה ונעשו קשים ופחות יעילים. נציגי התנועות הפלסטיניות נדרשו לקבל אישור של הרשות לכל מפגש, להבהיר לצורך מה הוא מתקיים, מי הצד הישראלי עמו מתקיים המפגש ועוד. התוצאה הייתה שהמשתתפים הפלסטינים החלו לחשוש, התבטאויותיהם במהלך המפגשים היו מוגבלות ואמינות הדברים דעכה והלכה. מספר המפגשים הצטמצם בשל המכשולים שהערימו מנגנוני הרשות ובשל חוסר התוחלת שחשו הישראלים. כמה

⁵ מתוך שיחות עם נחקרים שנאלצו לעבור מסכת קשה ובלתי נעימה של תשאולים וחקירות שהיו מלווים באיומים. גבאליה 1996, עזה 1997, עזה 1999 ועוד.

⁶ שיחה, עזה, אפריל 1998.

⁷ שיחה, חאן יונס, אוגוסט 1999.

מהגופים הפלסטיניים האלה, שהתפתחו למוקדי כוח קטנים, או שזוהו כ"מקורבים" מדי לצד הישראלי, צומצמו, ותנועת מנהיגיהם הוגבלה.

המסר שביקשה הרשות להעביר לתושביה אבל גם ובעיקר לגורמי האופוזיציה האסלאמיים היה ש"המאבק לא הסתיים"⁸ וכי החתימה על הסכמי אוסלו אין משמעותה שאופציית הנשק נזנחה, כפי שאמנם חזרה ישראל וטענה תכופות. כלומר, "לא הפכנו למשת"פים של ישראל". ההתחייבות שלא לשוב לדרך של אלימות לא הוכחה על ידי הרשות אך גם לא אושרה מעולם על ידי ערפאת בזירה הפנים-פלסטינית באורח פומבי. קייטנות הקיץ (2000) בהן הודרכו ילדים להשתמש בנשק ופעולות נוספות מסוג זה, נועדו במידה רבה להעביר מסר זה. אולם הציבור הרחב הסיק מסקנות מרחיקות לכת יותר. לדידו, דרך התנהלותה של הרשות היתה עדות לכך שכוונותיה אינן טהורות וכי כל ההסכמים עליהם חתמה נועדו לשחרר את אנשיה מנדודים ממושכים בגלות ולאפשר להם לקבוע את מקומם היכן שיוכלו לחוש תחושת בעלות. המחמירים מבין המחזיקים בדעה זו אף טענו שעניינו של הציבור כלל איננו עומד בראש מעייניה של הרשות וכי שיקולים אישיים הם המניעים אותה.

מסר כפול זה היה חלק בלתי נפרד מהדואליות הרבה שאפיינה את יחס הרשות הפלסטינית כלפי ישראל בתקופת ערפאת. הדברים באו לידי ביטוי חד באופן בו התמודדו עם סוגיית הנורמליזציה, שעל פי ההסכמים במהלך תקופת הביניים היו אמורים שני הצדדים לסלול את הדרך לקראתה. בפועל, נאסר להזכיר מונח זה בפומבי, על שום שהוא מבטא את סיום הסכסוך, את השיבה לאורח חיים טבעי ללא מלחמות, הסתנות, דמוניזציות הדדיות או מעשי אלימות מכל סוג שהוא. בעיני ישראל זו גם "השלמה ערכית ותרבותית עם הלגיטימיות של הקיום הישראלי כחלק טבעי, נורמלי ונורמטיבי של המרחב".⁹ שנתיים לפני פרוץ אינתיפאדת אל-אקצא התנהלה נגד מהלך זה מערכה תעמולתית ענפה בכל רחבי העולם הערבי. ככל שהתקרב מועד הדיונים על הסדרי הקבע הפך העניין קריטי בעיני גורמים פונדמנטליסטים וגורמי שמאל קיצוניים. הם ראו בכך לא רק חריגה מכללי ההתנהגות המקובלים בעולם הערבי כלפי ישראל והמערב, אלא אף פגיעה בכבוד של האחדות הערבית ומעמד האסלאם. מארגני מסע תעמולה זה מציגים את הנורמליזציה כסכנה נוכח גל חדש של פוליטיקאים, אינטלקטואלים, אנשי עסקים ואחרים הפועלים למימושה. סכנה של ממש מרחפת, לטענתם, מעל הדור הצעיר שלא חווה מלחמות ולא ספג מן האתוס הלאומי האמור לחסן אותו מול אמירות ורעיונות

⁸ דיאב אללוח מראשי הפת"ח ברצועת עזה, במפגש עם קבוצת ישראלים בעיר עזה (18 באוגוסט 2000).
⁹ ססר אשר, המאבק הפלסטיני ומאזן הרווח וההפסד של אנתיפדת אל-אקצא, בתוך: ובמן אסתר (עורכת), **אסלאם ומערב בין עימות להשלמה**, סקירת מכון דוידן 129, אוניברסיטת ת"א 2002, עמ' 102-93.

מוטעות מהסוג של "תרבות השלום", מה שעלול להעמיק "חדירה" של הציונים אל תוך החברה והתרבות הערבית.¹⁰ באחד הכנסים שנערכו במסגרת מסעות תעמולה אלה (קהיר, 13-14 במרס 2000), על ידי המרכז למחקרים ערביים במצרים בשיתוף עם קרן אלקדס, ארצות-הברית, טען אחד המרצים, עו"ד עריאן נציף, המרבה להופיע ולייצג את האחים המוסלמים, כי הניסיון המצרי מלמד שהנורמליזציה לא רק שאיננה מסייעת למצרים היא אף מאיימת על ביטחונה הלאומי. שיתוף הפעולה הכלכלי עם ישראל גרם לטענתו גידול במספר חולי הסרטן באזור הדלתא של הנילוס משום שישראל שחררה קרינה של חומר רדיואקטיבי לאזור זה ובאזורים אחרים גם הגבירה את היקף השימוש בסמים על ידי חומרים כימיים המאיצים את תהליך הגידול של צמח הבנג'ו (הרווי בסמי הזיה).¹¹

במילים אחרות, כמו משטרים ערביים אחרים התמודדה גם הרשות עם ניסיונות נמרצים של דה-לגיטימציה. יכולתה להדוף ניסיונות אלה מוגבלת ביותר על שום דרך הצגתם כסטיה מעקרונית לאומיים והלכתיים מסוימים. סטיה שעלולה לעמת את הרשות עם הממסד האסלאמי שיאשימה בפגיעה בדת, בויתור על עקרונות מקודשים ועוד. על כן העדיפו בכירי הרשות לפסוח על שני הסעיפים, לדבר באופן דו-משמעי ולנקוט מדיניות עמומה כלפי ישראל וההסכם שנחתם עמה.

דואליות זו משתקפת ביתר שאת בסוגיית ביטול הסעיפים הקוראים להשמדת מדינת ישראל באמנה הפלסטינית (אפריל 1996). דעת הקהל בישראל נאלצה להתמודד במשך למעלה משנתיים עם השאלה האם שינתה המועצה הלאומית הפלסטינית את הסעיפים הנדרשים באמנה המדוברת, כאשר לכל צד היו טעונים כבדי משקל להוכחת טענתו. שאלת המפתח מדוע קבלו הפלסטינים החלטה כה מעורפלת בסוגיה זו, לא נדונה די, לפחות לא בדיון הפומבי בתקשורת האלקטרונית והכתובה. ההסבר לכך טמון ברצונו של של ערפאת להופיע בו זמנית כמי שעומד על דעתו, מחליט החלטות עצמאיות ואינו מקבל תכתיבים, בוודאי לא מישראל. כך גם לא ניתן להאשים אותו בהתפרקות מכל הרעיונות בהם דגל בעבר. הוויכוח הפנימי בישראל סייע רבות לדימוי שביקשה הרשות להציג בעיקר בעיני מתנגדיה. בסופו של דבר היא הצליחה להתיש את דעת הקהל בישראל ולא לפגוע אותה להסתפק בהחלטה המעורפלת.

¹⁰ פלסטין אלמסלמה, אפריל 2000, לונדון, עמ' 30.

¹¹ שם, עמ' 32.

מערכת היחסים בין הרשות לתושביה

פלסטינים רבים ציפו מן הרשות להשקיע מאמצים בבניית מוסדות דמוקרטיים פעילים, לנהל כחוק את חיי היום יום ולהניח את התשתית למדינה העתידית. הדבר עשוי היה להיחשב, כך האמינו, צעד משמעותי לקראת הגשמת רעיון ההגדרה העצמית, שחשיבותו באתוס הלאומי הפלסטיני איננה מוטלת בספק. בדו"ח שפרסם ח'ליל שקאקי ב-1999, תחת הכותרת "חיזוק מוסדות השלטון הפלסטיני" נאמר עוד:¹²

ההתקדמות לקראת מצב של שלום באזור מחייבת הקמה של ישות מדינית פלסטינית על כל המשתמע מכך, אמינה ובעלת כשורים... זהו תנאי להצלחתו של התהליך המדיני... הקמת מוסדות דמוקרטיים פעילים, [לא רק] ייחשבו כצעד כביר לקראת מימוש ההגדרה העצמית אלא גם לקראת השגת יציבות באזור ושלוש לישראל ולשכנותיה. מעבר מוצלח ממצב של שיקום ובנייה מחדש, הנשען על סיוע בינלאומי, בשלב שאחרי המאבק, למצב של התפתחות חברתית-כלכלית הנשענת על מקורות עצמיים, מחייב בסיס איתן של יציבות אזורית.

אין ספק שכל הגורמים המעורבים בתהליך המדיני שותפים לשאיפה שהפלסטינים יתמקדו בבנייה עצמית ובהכנת התשתיות לקראת שלב הסדרי הקבע, היינו, הקמת המדינה הפלסטינית המיוחלת. מבחינת ישראל הדבר עשוי היה להפיג את החששות ביחס לכוונותיה של הרשות ולתרום לבניית קשרי האמון בין הצדדים. האם הדבר לא נעשה משום שבנייה של תשתיות הייתה מתפרשת כסיום המאבק נגד ישראל או משום שהרשות הפלסטינית עדיין מתנהלת במתכונת של ארגון מהפכני, ללא מחויבויות שלטונית ובלא אחריות לחייהם של מיליוני בני אדם ופרנסתם וממשיכה להישען על אישיותו של המנהיג, ראש הארגון הכל-יכול? או שמא המכשולים שישראל מציבה בפעילותה בשטחים שעדיין בשליטתה דוגמת הרס בתים ושטחים חקלאיים, הפקעת שטחים וכבישים, עיבוי התנחלויות ופעולות אחרות הקובעות עובדות בלתי הפיכות בשטח, הם שמאלצים אותה ל"הזניח" את העיסוק בבניית העתיד?

מסתבר שבציבור הפלסטיני רמת הציפיות מן הרשות אינה יורדת חרף טענות המטילות על ישראל את האחריות לכך. "זהו אינטרס עליון של הרשות להבליט את יכולתה ואת רמת מודעותה לפערים הקיימים ולתיקונים הנדרשים ולהוביל אותם. בכך תיווצר עם סיום תקופת הביניים ההזדמנות להיכנס לשלב חדש... בו יתקדמו הפלסטינים... לקראת הגדרה עצמית", אומרים מחברי הדו"ח של המרכז הפלסטיני, ובראשו של ח'ליל שקאקי.¹³ בהקשר אחר אמר סופיאן אבו זיידה, כיום השר לענייני אסירים ברשות הפלסטינית:

¹² www.prs-palestine.org תקויה מואססאת אלסלטה אלפלסטינייה אלג'זא אלואאל, עמ' 7.

¹³ שם, עמ' 10.

”כאן אין חוקה ואין חוקים, אין אפילו נהלים תקינים. אנחנו לא מצליחים לגבש כללי התנהגות כאן, אנחנו מתקשים לעבור משלב של מחתרת לשלב של בניית מוסדות. אנחנו בעזה עדיין מתנהגים כאילו היינו בלבנון”.¹⁴

אולם בזה לא היה די. אי ההשקעה בתחום התשתיות לצד היחס האמביוולנטי כלפי ישראל הצטרפו לשורה ארוכה של מחדלים תפקודיים בולטים של ההנהגה, נתפסו בעיני התושבים כביטוי להיעדר תודעה, תרבות וכישורים שלטוניים, ובעיקר כהיעדר תרבות של עשייה ציבורית לרווחת הכלל. ככל שנקף הזמן הפכה פרשנות זו לתדמית הבלעדית של הרשות. בשעתה, נעשתה הבחנה ברורה בין תושבי השטחים הוותיקים לבין אנשי ההנהגה, ”העולים החדשים”, שבאו יחד עם יאסר ערפאת. הטענה העיקרית שהועלתה נגדם הייתה שהם עדיין חושבים במונחים מהפכניים ואינם מכירים את הזירה הנוכחית. הסתלקותו של ערפאת מעוררת תקוות לתפנית משמעותית. ערפאת נחשב לאבי ההתנהלות השמרנית, המפלגת והמכבידה שאיננה מאפשרת לפנות לכוון של התחדשות ועשייה. עשר השנים שחלפו מאז הוחל ביישום הסכמי אוסלו ועד למותו הטביעו חותם שלילי ביותר על מערכת הקשרים עם ישראל והפחיתו במידה רבה את התקוות שתלו הפלסטינים במימושו של תהליך זה. משקעי חוסר האמון, הפקפוק והחשדות ההדדיים בין שני הצדדים היו הגורם המרכזי ביישום המקרטע והמתסכל של תהליך זה.

משקעים אלה ממשיכים להוות חסם בדרך לגיבוש הסדר כלשהו עם ישראל, ועומדים גם ביסוד חלוקי הדעות בין הרשות לבין ארגוני האופוזיציה ומקשים על אבו-מאזן בניסיונו ליצור תרבות שלטונית חדשה בזירה הפלסטינית, ולגרום לציבור הפלסטיני להאמין במנגנון השלטוני המשתנה ולהעמיד אותו במבחן. אבדן אמון הציבור ברשות העניקה לחמא”ס יתרונות רבים המעמידים אותה בעמדת זינוק נוחה יותר לקראת הבחירות האמורות להיערך בסוף ינואר 2006.

¹⁴ ידיעות אחרונות, 27 בינואר 1995, מוסף מדיני עמ' 11.

2 הפלסטינים – אסירי האינתיפאדה

השבר המוחלט שגרמה האינתיפאדה, הפך, ככל שהיא נמשכה, לסממן המרכזי בחיי היום יום של הפלסטיני. כמו בהתפרצויות ובמאבקים אלימים אחרים שניהלו הפלסטינים בעבר, גם במאבק זה התחוויר עד מהרה מה שהיה ברור לכל מי שהתריע מפני הסכנה שבהישנות דפוס האלימות. היא כילתה את עצמה מהר מאוד והפכה לגורם שתפוקתו שלילית ולנטל כבד מנשוא על האוכלוסייה. אחת השאלות שעמדו על הפרק בשיח הפנים-פלסטיני למן תום השנה הראשונה, הייתה כיצד לסיים את האינתיפאדה מבלי לשלם מחיר כבד מדי. גורמים קיצוניים שהמשיכו לראות באינתיפאדה או ב"התנגדות המזוינת" מהלך מבורך, השקיעו מאמצים רבים כדי למנוע את דעיכתה ואת השבר המוראלי שעלול להיות כרוך בכך. הדבר עלול היה לגבות מחיר לא רק מן הרשות הפלסטינית וארגוני הלוויין שלה אלא גם מהג'יהאד האסלאמי והחמא"ס, שנוכח התחזקות מעמדה דיברה בנימה רברבית על מערכה מכריעה שתמשך עד יום הדין. אחמד יאסין, מנהיגו לשעבר של ארגון החמא"ס, אמר במסיבת עיתונאים שכינס בראשית האינתיפאדה (12 בנובמבר 2000) זמן קצר לאחר שפעילים רבים שוחררו מן הכלא של הרשות הפלסטינית לאחר תקופה ארוכה בה הארגון היה כמעט משותק מפעילות:¹⁵

המערכה של היום עם האויב הציוני היא מערכה של התנגשות מקומית והתחלה של מערכה סופית שתכליתה שחרור פלסטין. איננו דורשים את הנעת הצבאות [הערביים לכאן], אנו דורשים שיעמדו לצד עמנו עם כל המשאבים החומריים, הכלכליים, המדיניים והמורליים, על מנת לסייע לעמנו בעמידתו מול האויב הזה, להילחם בו ולחסל אותו בעזרת אללה. המערכה הגורלית באה ואין נשיא או עם שיכול להשתחרר ממנה. זו חובה [שתמשיך להיות מוטלת] עד יום הדין.

¹⁵ www.palestine-info.info/arabic/palestoday/press13/11/2000

ביטויים אלה שבלטו בחודשים הראשונים נבעו מתחושת ה"אמרנו לכם", בה עשו גורמי האופוזיציה הפלסטינים שימוש תדיר ומתחושת התרוממות הרוח שאפיינה מאוד גם את ראשית האינתיפאדה הראשונה. העובדה שלפרק זמן קצר יצאו המונים לרחוב, יצרה מראית עיין של התגייסות עממית ועוררה תחושות של כוח ואמון בתבוסת הכיבוש הישראלי.

האופוזיציה הפלסטינית החלה למתוח ביקורת קשה על הרשות, כמו בישראל, ושיתקה בהדרגה את עצמת הטעונים שלה. דוברי האופוזיציה האסלאמית ותועמלניה ניצלו את הלוויות הרבות שנערכו מדי יום ביומו בשטחי הרשות של ההרוגים הפלסטינים בעימותים עם חיילי צה"ל, כדי להתסיס את הרוחות ולהדגיש שני מסרים עיקריים. האחד: "אלו תוצאות הסכם אוסלו", כלומר – "מדוע חתמתם על הסכם כה משפיל? הלא אמרנו חזור ואמור שישראל לעולם לא תעמוד בהתחייבויותיה", והאחר: "זו ההגנה שהרשות הפלסטינית מסוגלת לספק", כלומר – רשות חלשה, חסרת אונים אשר דרכה המדינית והאידאולוגית נכשלה. ככל שגברו האבידות בנפש, התרחבו המסר והתעמולה שהצביעו על ישראל כמי שגמרה אומר לחסל פיסית את הבעיה הפלסטינית; וכיוון שאין עוד כל משמעות לדרכה המדינית של הרשות יש להפעיל כל אמצעי כדי למנוע מן "האויב את ביצוע זממו". התעמולה הגבירה את הנכונות בקרב צעירים לבצע פיגועי-התאבדות, תופעה שישראל והעולם לא הכירו בממדים כאלה בעבר.

השיח בסוגיית ההתאבדויות והמשך ה"התנגדות המזוינת"

ארגוני החמא"ס והג'האד האסלאמי הפכו עד מהרה למובילי המאבק נגד ישראל. הפת"ח, שהצטייר בראשית האינתיפאדה כמי שמוביל את המאבק, נאלץ אף הוא להפעיל מתאבדים על מנת שלא לפגור אחר הארגונים האסלאמיים שהאדה ברחוב כלפיהם הלכה וגאתה.

אולם לצד תחושות של שמחה לאיד שעוררו פיגועי ההתאבדות בקרב הפלסטינים, שבהם הרבו להתהדר ראשי החמא"ס והג'האד האסלאמי, התעורר גם ויכוח נוקב. המצדדים בפיגועי ההתאבדות הציגו נימוקים לא מוכרים עד כה בלקסיקון המהלל את תופעת המתאבדים. על אף שהגדירו את פיגועי ההתאבדות כנשק אסטרטגי הם לא דיברו על קידום המטרה של שחרור פלסטין אלא על מאזן ההרתעה, ומאזן הפחד. באוזני יריביהם הפוליטיים טרמינולוגיה זו נתפשת כאפולוגטית. מחמד נזאל, מראשי החמא"ס השוהה באירן ולפרקים בלבנון, ציין באחד הדיונים כי האסתשהאד (מות הקדושים – פיגוע ההתאבדות) עושה לישראלים מה שהאפצ'י עושה לפלסטינים. בדיון שנערך בערוץ

אלג'זירה (28 בפברואר 2002) בעניין פיגועי ההתאבדות הוא הבהיר כי בפעם הראשונה בהיסטוריה של המאבק הישראלי-פלסטיני גם הישראלים משלמים מחיר וכי הפחד חדר לכל בית בישראל. הוא ציין את מספר ההרוגים בישראל כתוצאה מפיגועים אלה וטען שזה הישג חסר תקדים.¹⁶ המתנגדים לפיגועי ההתאבדות הדגישו את הפער שבין הישגים אלה לבין היעד האסטרטגי של שחרור פלסטין, את הנזק התדמיתי הרב שנגרם לפלסטינים ולערבים בעולם,¹⁷ את ההשפעה השלילית על הדור הצעיר העלול לראות במעשי "הקרבה" מן הסוג הזה את התרומה הנשגבת ביותר למען מולדתו, חשיבה שעלולה לבטל כל משמעות של עשייה פוליטית. עוד עלו טענות בדבר שיטה עיוורת שאיננה מבחינה בין יעדים ומטרות, בין ישראלים כאלה וישראלים אחרים, בין חפים מפשע לרשעים. כל אלה נדחו על ידי המצדדים בפיגועי ההתאבדות בנימוקים של צו השעה, מבלי לתת את הדעת לנזק שהם גורמים לבעייתם בטווח הארוך.

המתנגדים לפיגועי ההתאבדות שילבו בוויכוח גם את הביקורת הקדומה, לפיה "אין תכנון, אין ארגון, אין יד מכוונת ואין הסכמה כל-פלסטינית על דרכי המאבק". כך היה ב-1936, ב-1948, ב-1982, וב-1987 וכך גם עתה. חילוקי הדעות מפילים כמעט באורח קבע את הפלסטינים אל התהום ממנה ניסו להימלט כדי להבטיח לעצמם עתיד טוב יותר. חיזוק לכך נמצא בדברי אסירים פלסטינים ששיגרו מחבלים מתאבדים, המציינים את מבצע "חומת מגן" (אפריל 2002) כאחד מנקודות המפנה באינתיפאדת אל-אקצא. לטענתם, באמצעות המבצע הבהירה ישראל כי אין דין הגדה המערבית ורצועת עזה כדין לבנון. פיגועי ההתאבדות הסבו נזק בל יסוער לפלסטינים בזירה הבינלאומית, בפרט מאז 11 בספטמבר 2001, שם הוגדרו כטרוריסטים, ובזירה הבין-ערבית, שם נדרשו להתמודד עם התקפה מסיבית של כלי התקשורת בעולם על התרבות של אנשי הדת המייצרים מתאבדים. פיגועי ההתאבדות נגד ישראל היוו עוד נדבך לדימוי השלילי שאחז בחברות ובמשטרים הערביים במזרח התיכון.

כיום, לאחר חיסול חלק ניכר מהנהגת החמא"ס, הצבאית והמדינית, מותו של ערפאת ובחירתו של אבו-מאזן, איבד ויכוח זה ממשמעותו. תופעת ההתאבדות, אף שהיא ממשיכה להוות איום קיומי על ישראלים רבים, מאבדת ממרכזיותה בשיח הפנים-פלסטיני משום שההתנגדות הציבורית לה גוברת והולכת. הציבור בדעה שהשיטה מצתה את עצמה אך הוויכוח אודות התועלת שהביאה טרם הוכרע. האתגר החדש הניצב עתה בפני ארגוני ההתנגדות הפלסטינים הוא גדר ההפרדה המוקמת בגדה המערבית. הגדר, לצד פעולות הסיכול שמבצעת מערכת הביטחון הישראלית תוך שימוש באמצעי לחימה

¹⁶ www.aljazeera.net/programs/op_direction/articles/2002/8/8-22-1.htm

¹⁷ שם. ראה דברים של הפובליציסט האני אלמצרי יריבו של נזאל בוויכוח זה.

משוכללים המבוססים על טכנולוגיות חדישות, יוצרים מוטיבציה להוכיח לישראל שגם לגדרות יש פתרונות וכי ביכולתה של ההתנגדות הפלסטינית להתגבר על כל מכשול ולהבטיח שהשקט והשלווה לא ישררו כל עוד הבעיה הפלסטינית ממשיכה לדמם. ירי טילי הקסאם שהתפתח כאמצעי לוחמה בגדר, מנומק אף הוא כאחת משיטות ההגנה העצמית. בסדרה ארוכה של התבטאויות לערוץ הלוויין אלג'זירה, אמר סמי אבו זהרי, דובר הצעיר של החמאס (3 באוגוסט 2004), כשנתבקש להבהיר מדוע ארגונו מתעלם מהנזק הרב שגורם שיגור הטילים, כי "זו התנגדות של הגנה עצמית". כלומר, לא שחרור פלסטין הוא לב העניין אלא הרצון להשיב מלחמה שעה לישראל ולנקום על האבידות והנזק הרב שהיא גורמת לצד הפלסטיני.

תגובתה הצבאית של ישראל פגעה בתשתיות החיים של האוכלוסייה הפלסטינית ושיתקה את המוסדות והמנגנונים הקשורים לרשות. ביטוי בולט לכך נתן אבו-מאזן בראשית דרכו כראש ממשלה, זמן קצר לאחר ועידת עקבה, בפגישה עם פעילים מארגוני החמאס, הג'יהאד האסלאמי וארגוני אופוזיציה אחרים: "ההתנגדות הצבאית הפלסטינית השפיעה על ישראל, אבל אנחנו נהרסנו, ביסודות הקיום הבסיסיים ביותר".¹⁸ בהרצאה קודמת, בפורום סגור של ראשי הוועדות העממיות מתנועת הפת"ח במחנות הפליטים ברצועת עזה, לפני שנבחר לראשות הממשלה אמר:

מה שקרה בשנתיים האחרונות הוא הרס מוחלט של כל מה שבנינו... אנו נמצאים מתחת לקו העוני בעזה ובגדה. עמנו שרוי במצב של אבדון ורעב... הסיבה לכך היא שאנשים רבים הגיבו להתגרירות של ישראל וסיפקו לה את העילה להשתמש בנשק ובאמצעים מפותחים שעמדו לרשותה... לא נוכל להגשים את המטרה על ידי שמוש בכוח... על הממשלה לקבוע דרך... ולומר לאן פניה מועדות... יש ארגונים שאינם רוצים באמת את הרשות. הם רוצים להרוס אותה מבפנים... אנו ננסה לכפות עליהם לראות את האינטרס הפלסטיני העליון... הציבור מאס בכל הסיסמאות של עמידה איתנה ואורך רוח... הוא רוצה לאכול ולהבטיח את חייו.

דברי אבו-מאזן פורסמו בעתון אלחיאאת בלונדון.¹⁹ דברים דומים, אך בלשון בוטה יותר, השמיע מוחמד דח'לאן באותה תקופה.²⁰

אבו-מאזן ניסה לממש את המדיניות שאותה התווה בהופעותיו אלה ערב כינונה של ממשלתו. הוא האמין שרבים מקרב הציבור הפלסטיני מכירים בתוצאותיה ההרסניות של האינתיפאדה ומייחלים כמוהו לשינוי בתפקוד מנגנוני השלטון. בעיני הציבור הצטייר

¹⁸ הארץ, 24 יוני 2003.

¹⁹ www.daralhayat.com/ 26 בנובמבר 2002.

²⁰ ראו, דר"ח ממרי, 26 בנובמבר 2002:

www.memri.org.il/memri/LoadArticlePage.asp?language=Hebrew&entid=4&entid=1019

אבו-מאזן, כמי שיכול יותר מאחרים לשקם את הרשות, כאיש אמין ועצמאי אשר אינו חושש לעמוד על דעתו גם כאשר הייתה מנוגדת לעמדת ערפאת והמערכת הפלסטינית השמרנית. כניסתו לתפקיד צוינה בטקסים מרשימים. היא סמלה לא רק את כינונה של ממשלה פלסטינית חדשה אלא, בעיני ארצות-הברית וישראל, גם את דחיקת ערפאת אל השוליים וחידוש המשא ומתן על מפת הדרכים, תהליך שהיה אמור היה להביא לכינונה של המדינה הפלסטינית הזמנית עד 2005. אולם מערכת היחסים בין שני האישים כפי שהתפתחה מאז החל אבו-מאזן בתפקידו הביאה בחלוף חודשים ספורים לפירוק ממשלה זו.

התגובות הפלסטיניות לתכנית ההתנתקות

נפילתה של ממשלת אבו-מאזן הגבירה את חששו של ראש ממשלת ישראל, שרון, מפני ואקום מדיני ממושך העלול להחריף את מצבה הביטחוני של מדינת ישראל. בהיעדר גורם פלסטיני שמסוגל להילחם במבצעי הפיגועים נגד ישראל, ונוכח החלטת הממשלה שלא להידבר עם ערפאת, נדרש מהלך שישנה את הסטטוס קוו וייצור דינאמיקה של שינוי. בנאום שנשא בכינוס הרצליה הודיע שרון (18 בדצמבר 2003):²¹

אם בעוד כמה חודשים ימשיכו הפלסטינים שלא לבצע את חלקם במפת הדרכים – תיזום ישראל מהלך ביטחוני חד צדדי של התנתקות... תכנית ההתנתקות תכלול פריסה מחדש של כוחות צה"ל בקווי ביטחון חדשים ושינויים בפריסת היישובים, כך שיפחת, ככל הניתן, מספר הישראלים הנמצאים בלב האוכלוסייה הפלסטינית... זהו מהלך ביטחוני ולא מהלך מדיני. הצעדים שיינקטו לא ישנו את המציאות המדינית בין ישראל לפלסטינים ולא יסכלו את האפשרות לחזור וליישם את מפת הדרכים ולהגיע להסדר בהסכמה.

שרון לא הזכיר בנאומו על אלו יישובים תחול התכנית ובאילו אזורים יתפרס צה"ל. הוא מסר את הפרטים כחודש וחצי לאחר מכן בריאיון שהעניק לעיתונאי יואל מרקוס מעתון "הארץ" ואמר כי הנחה להיערך לפינוי של 17 יישובים בעזה על 7500 תושביהם וכי בכל הסדר עתידי לא יהיו בשטח זה יהודים.²² בנוסח הסופי של התכנית שאישרה ממשלת ישראל (6 ביוני 2004) הורחב היקף הפינוי גם לארבעה יישובים בצפון השומרון (גנים כדים, שא-נור וחומש) ולכל המתקנים הצבאיים שישראל מחזיקה באזור, כדי לאפשר רצף טריטוריאלי פלסטיני במרחב זה. אחת המשמעויות שמייחסת תכנית הממשלה

²¹ www.nfc.co.il/ArticlesPrintYersion.asp?docId=4320&subjectID=19

²² www.walla.co.il/?w=/2927/501943@/@/item/

לצעדים אלה היא שלילת תוקפן של הטענות בדבר אחריותה של מדינת ישראל לגורל הפלסטינים ברצועת עזה, האמורה להתפנות במלואה מנוכחות ישראלית.²³

הסערה הפוליטית שהתעוררה בישראל בעקבות הודעתו של ראש הממשלה הייתה צפויה. לעומת זאת, בצד הפלסטיני לא שככה הסערה עד מותו של ערפאת. תחושות ההלם והתדהמה שלוו את השבועות הראשונים שלאחריה עברו מהבעות פומביות של חוסר אמון, חשש ממיזמה ישראלית ועד לתקווה להתחדשות דו-שיח פנים-פלסטיני, והתפתחו למאבקי כוח אלימים. ברקע לכל התגובות הללו עומדת התחושה הפלסטינית לפיה ישראל מנסה, פעם נוספת, להתעלם מן הקיום הפלסטיני, לקבוע עובדות בשטח וליצור מצב העלול להפוך את כל המאמצים המדיניים שעל הפרק ללא רלוונטים. גישה זו מאשימה את ישראל בהתנשאות ובזלזול ובהדרגה הופכת לאתגר בעיני הפלסטינים להוכיח לישראל שמדיניות זו לא תקנה לה ביטחון. תגובה זו שכישלונה ידוע מראש תורמת בסופו של דבר להתחזקות הגורמים הקיצוניים ומגבירה את האנרכיה וחוסר היציבות הקיימים.

העמדה הרשמית שהתגבשה בחלוף ההלם הראשון לא נעדרה נימה אפולוגטית וקבעה שיש לקדם בברכה כל פינוי של שטח שישראל נסוגה ממנו. עם זאת הביעו דוברים רשמיים ולא רשמיים חשש כבד מפני השפעת ההתנתקות על הכלכלה הפלסטינית הקשורה בטבורה לישראל. הם בקשו להבטיח את הדברים הבאים:

- "עזה תחילה" לא תהיה גם "עזה סוף". כלומר, הנצחת המצב הקיים בגדה המערבית, מצב שעלול לגרום להמשך העימותים בין שני הצדדים ולדחיית מימוש החלום של מדינה פלסטינית בגבולות '67.
 - פינוי עזה לא יותיר בידי ישראל את השליטה על מעבר הגבול ברפיח, את המוצא לים ולא ימנע את הפעלתו מחדש של נמל התעופה המושבת. כלומר – לזכות בסממנים מסוימים של ריבונות.
 - את הקשר בין הרצועה לגדה המערבית באמצעות מעבר יבשתי על מנת ליצור זיקה בין שני האזורים, ולהצביע על המשכה של ההתנתקות בגדה בשלבים הבאים.
- ארגוני האופוזיציה לעומת זאת ראו בהתנתקות הישג של ההתנגדות (המזוינת) והזהירו מפני מיזמה ישראלית. הם תבעו לראות בהתנגדות נקודת מוצא בתכנון הניהול והשליטה המשותפים ברצועה בתקופה שלאחר הפינוי הישראלי.

www.mfa.gov.il/MFAHeb/.../DISENGAGEMENT+PLAN+060604.htm?DisplayMode ²³

מדובר בעמדות רשמיות שאינן משקפות את המניעים ואת שקולי הדעת העומדים מאחורי התגבשותן. מסתבר שמתחת לפני השטח הכה רעיון ההתנתקות במבוכה רבה את הפלסטינים שהתקשו, עד מותו של ערפאת, לגבש עמדה מוסכמת בנוגע למשמעויות המהלך הישראלי. ניתן להצביע על התגבשות של ארבעה זרמים בזירה הפלסטינית ביחס לתכנית ההתנתקות, מתוכם שלושה בתוך המחנה הלאומי הכולל את הפת"ח ואת שותפי הרשות הפלסטינית :

הזרם השמרני

מייצג את ההנהגה הוותיקה שבאה עם ערפאת מטוניס ב-1994, מעטים מבני דור הביניים של הפת"ח ומתושבי האזור הוותיקים. זרם זה ראה בתכנית מהלך שנועד בראש ובראשונה לנטרל את ערפאת, וליצור הנהגה פוליטית חדשה בתוך הבית הפלסטיני שתכלול כוחות שעברו תהליך של "אמריקניזציה וישראלית" ותאפשר הסדר במתכונת שנדחתה על ידי ההנהגה הנוכחית. "זו מלכודת ישראלית" טענו מייצגי הזרם הזה, שנועדה להכניס את המחנה הפלסטיני בכלל ואת המחנה הלאומי בפרט למלחמות פנימיות, שיחלישו את העמדה הפלסטינית ובסופו של דבר יאפשרו לגבש הסכם במתכונת שתהיה רצויה לארצות-הברית ולישראל. השמרנים מרבים ללעוג ליריביהם ולהאשימם בהתקרבות יתר לישראל ולארצות-הברית ובנכונות "למכור" את הבעיה הפלסטינית בזול. בכיר בוועד המרכזי של הפת"ח, האני אל-חסן, הנמנה עם המקורבים לערפאת ואחת הדמויות המרכזיות בקרב השמרנים, אמר בריאיון לעיתון אלחיאאת המתפרסם בלונדון (5 באוגוסט 2004) כי "ישראל אינה רוצה בסיום האנרכיה ובהפסקת אש, היא מזינה אותה... תוך חיפוש אחר אישיות שתהיה מוכנה לעבור ישראלית ולקבל עליה את האחריות לרצועת עזה לאחר נסיגה על פי תנאיה". אל-חסן לא עסק במהות הנסיגה המוצעת ובמשמעויותיה. הוא דבק בהיבט הפרסונלי והוסיף: "ישראל ניסתה לגייס בחודשים האחרונים סוכנים שיהרגו את הנשיא. בשני מקרים הם נטשו את הרעיון ויידעו אותנו, כשהתברר להם שמדובר בערפאת". הכוונה הישראלית, הדגיש, "היא לחסל את ערפאת עד מרס 2005". עוד אמר אל-חסן "הגיעו אלי ידיעות לפיהן ישראל קיבלה החלטה לחסל אישים נוספים מן הפת"ח, המוגדרים כערפאטיסטים, כמוני וכמו אישים מהחזית העממית והחזית הדמוקרטית". מה שנדרש מן הפלסטינים לדברי אל-חסן, הוא המשך העמידה האיתנה (צומוד) משום שהאינתיפאדה יצרה איזון ברמת המשברים בשני הצדדים. המשך האינתיפאדה "יתיש את האויב עד שיהיה מעוניין לסגת אל מעבר לגבול... אינני רואה מצב של קיפאון כפי שרואים האחרים." בנימה עוקצנית כלפי יריבו דח'לאן הוסיף אל-חסן כי ממצאים ראשונים של חקירת הניסיון להתנקש בחייו (ירי של אלמונים אל מכוניתו באזור רמאללה – מרס 2004) מצביעים לכיוון עזה,

אך הדגיש: "הצד האשם הוא המודיעין הישראלי".²⁴ דובר נוסף של מחנה זה, עזאם אל-אחמד שר התחבורה בעת פרסום תכנית ההתנתקות, שהרבה להופיע בראיונות ובמהדורות החדשות של ערוצי הלוויין הערביים, אמר כי שרון לא מדבר על התנתקות או על נסיגה כלל, אלא על היערכות מחדש. לדבריו, שרון מתכוון להמשיך ולהחזיק במעבר רפיח ובנמלי הים והאוויר, וליצור כלוב ברצועת עזה.²⁵ זו מזימה שתכליתה לעוור את קצרי הרואי שבינינו... נראה שאפילו החמא"ס, שדורש להשתתף בניהול ענייני הרצועה לאחר יציאת ישראל, נפל בפח שטמנה ישראל.²⁶ כמו האני אל-חסן, גם עזאם אל-אחמד מקל ראש בבעיית השחיתות בהנהגה הפלסטינית וטוען שהכול תוצאה של הכיבוש הישראלי, לכן יש לעמוד איתן עד אשר הקהילה הבינלאומית תיענה לתביעת הפלסטינים ותלחץ על ישראל.²⁵ דובר אחר בקרב השמרנים שהתבלט בוויכוח על סוגיית ההתנתקות, הוא דיאב אל-לוח, איש פת"ח ותיק הממשיך לדור הביניים של הפת"ח, שהנהיג את האינתיפאדה הקודמת ואינו נמנה עם גרעין טוניס. דיאב, עורך עיתון הפת"ח "אל-כראמה" המתפרסם ברצועת עזה, מרבה לפרסם מאמרי מערכת בעיתונו ובשני אתרי אינטרנט שהוא מנהל. מאז החל המאבק בתוך הפת"ח מאמריו קיבלו אופי תעמלני ופחות ענייני, והוא מרבה לטעון כי יש פער גדול מאוד בין הצהרותיה של ישראל לבין מעשיה. ההסלמה שהיא יוצרת בשטחים, החיסולים, הסגרים והמחסומים שהיא מציבה, מעמידים בספק את כנות כוונותיה. היא מונעת את פריסת הכוחות הפלסטינים ואת יישום תכניתם הביטחונית, ומנסה להוכיח לעולם שהפלסטינים אינם מסוגלים לנהל את ענייניהם בעצמם.²⁶ במאמר אחר אומר דיאב:²⁷

ישראל רשמה שיא בחשיבה מוזרה ונאיווית... כלפי העם הפלסטיני... המוני הפלסטינים רואים בנסיגה הישראלית הישג של העמידה האיתנה והמאבק שלהם... אבל ממשלת ישראל – למרות כישלון האופציה הצבאית, ממשיכה לתת לתפישת הכיבוש לקבוע עובדות בשטח... היא מנסה עתה להפוך את עזה לבית כלא מוקף בגדרות... זו גישה גזענית... שאיננה מבינה אלא את שפת הכוח... דרך זו תכשל במוקדם או במאוחר.

הזרם הרפורמיסטי

כולל את דור הביניים של הפת"ח ומי שהנהיגו את האינתיפאדה הראשונה, פתחו בהידברות עם הציבור הישראלי, ומבקשים לאמץ מאורחות החיים הנהוגים בישראל. הם בדעה שהמשבר בו היו מצויים הפלסטינים בעת פרסום תכנית ההתנתקות הוא, בין

²⁴ www.mfa.gov.il/MFAHeb/.../DISENGAGEMENT+PLAN+060604.htm?DisplayMode

²⁵ www.aljazeera.net/ 10 באוגוסט 2004.

²⁶ www.alkrama.com/alkrama/alkrama65.htm

²⁷ www.alkrama.com/mkalat/mkalat635.htm 22 ביוני, 2004.

השאר, משבר שגרמה המנהיגות באופן שניהלה את העניינים הלאומיים בתקופה זו. לטענתם, אנשי הזרם השמרני מנציחים את תקופת הגלות ומדברים במונחים של העבר הרחוק: "מהפיכה עד הניצחון". לחבורה זו, יש עוצמה וכוח בלתי מבוטלים שמקורם בהישענות על תושבי האזור הוותיקים והשליטה בחלק ממנגנוני המודיעין. תומכיה הרבים, שחיו תחת שלטון ישראלי, נוהגים להשוות בין המינהל האזרחי הישראלי לבין הרשות הפלסטינית, השוואות שמקוממות את אנשי ערפאת. בוויכוח שהתנהל בימי ערפאת בסוגיית ההתנתקות גרסו תומכי הרפורמות שישראל אכן מתכוונת לסגת מרצועת עזה ומצפון השומרון וכי אינה מנסה להונות את הפלסטינים או לטמון להם פח. לטענתם, ישראל עוזבת משום שהגיעה למסקנה שהישארותה בשטחים אלה לא משרתת את האינטרסים הביטחוניים שלה. אין בכך כל סימן של חולשה, היא תשוב ותחדור אל שטחי הרצועה כל אימת שתרצה, שהרי אין כוח פלסטיני שיוכל לעצור אותה. לכן יש להתכונן לתקופה שלאחר הפינוי על מנת שלא להיגרר למאבקים פנימיים. דוברי זרם זה הרבו לבקר את הרשות הפלסטינית, ואת יאסר ערפאת, ותבעו להתוות מדיניות שקופה שתאפשר לתושבים לדעת באיזה כוון הרשות מובילה אותם. לטענתם, זו אחת הסיבות לאנרכיה ולשחיתות שפשו בשטחי הרשות. פעמים רבות במהלך האינתיפאדה הנוכחית פנה דח'לאן, הנציג הבולט ביותר של זרם זה, לערפאת בתביעה לבצע מהלכים מסוימים כדי לרסן את האופוזיציה האסלאמית שלא חדלה מפיגועי טרור וגררה את תגובת ישראל לחדור לשטחי הרשות ולהותיר מאחוריה נזקים כבדים. הוא לא נענה. המתח בין ערפאת לדח'לאן ובין השמרנים לרפורמיסטים דחף את תומכי הרפורמות לחפש מקורות לגיטימציה נוספים. במסגרת זו נערכו (מאי-יולי 2004) בחירות פנימיות בסניפי הפת"ח בצפון הרצועה בניגוד לעמדתו של ערפאת. בבחירות זכו תומכי הרפורמות בתמיכה רחבה שהעניקה להם תחושה של כוח והייתה אחד הגורמים למהומות שפרצו ברצועת עזה (17 ביולי 2004) בעקבות מינויו של מוסא ערפאת לעמוד בראש הביטחון הלאומי. מהלכים אלה התפרשו על ידי ערפאת כניסיון לכבוש מוקדי כוח, לדחוק הצדה את ההנהגה הנוכחית ולכונן ברצועת עזה הנהגה חלופית לזו של הרשות, ביום שאחרי נסיגת ישראל. דח'לאן ואנשיו הכחישו זאת מכל וכל. הם אמנם המשיכו להישבע אמונים לערפאת אך קיוו לראותו מוותר על חלק מסמכויותיו משום ההרסנות שהיתה כרוכה בהמשך תיפקודו. הסיסמה שאמצו דח'לאן ואנשיו במאבק הפנימי שהתנהל אותה עת לקראת הפינוי היא "אסתקלאל (עצמאות) או סומל", כלומר, על הפלסטינים לבחור אם היעד הוא להגיע לעצמאות או להמשיך במתכונת הנוכחית עד אשר גורלם יהיה כגורלה של סומליה, ארץ ענייה וחסרת כל הנשלטת על ידי כנופיות. בין השאר אמר (21 יוני 2004): "בפינוי שתי אפשרויות – להפוך את רצועת עזה למודל חיקוי לכל העולם הערבי, שהרי יש לנו היכולות לכך, או להפוך אותה לקאבול (במתכונת) חמורה יותר. עלינו ללמוד מניסיון העבר". כמו כן קרא דח'לאן לדון בפינוי הישראלי באופן ענייני ולא ברובד

הרגשי, ומתח ביקורת על כך שהרשות הפלסטינית טרם קבעה את עמדתה בסוגיה זו.²⁸ שותפו של דח'לאן לדרך ומחליפו בתפקיד ראש הביטחון המסכל, רשיד אבו שבאכ, התבטא מאז פורסמה תכנית ההתנתקות במונחים של התארגנות והכנות לקראת הפינוי הישראלי. במסיבת עיתונאים שכינס (13 באפריל 2004) אמר כי יש לגבש הסכמה פנים-פלסטינית ולזכות בתמיכה של הגורמים הבינלאומיים, משום שמצב בו עזה תהיה "נקייה מן הכיבוש" יחייב את מנגנוני הביטחון לשמור על הביטחון בזירה הפנימית.²⁹

הזרם השלישי

זרם זה מורכב מן הדור הצעיר, בני עשרה עד בני שלושים, שנולדו בתקופת הכיבוש הישראלי והכירו את ישראל דרך העימותים עם כוחות צה"ל. הם מתרכזים סביב הגוף המוכר כ"גודי חללי אל-אקצא", שהקמתו היא תולדה של אנרכיה שהתפתחה בחודשי האינתיפאדה הראשונים. המוטיבציה המניעה צעירים אלה היא החיכוך עם בכירים בפת"ח המתעלמים מהם, מבקשים לדחוק את רגליהם ולעשות דה לגיטימציה לפעילותם. בנוגע לסוגיית ההתנתקות הם מציבים כמה תנאים, אם היא תיעשה בתיאום עם הצד הפלסטיני. עיקר דרישותיהם: שישראל תיסוג לא רק מעזה, שהפלסטינים לא ישלמו מחיר בגין נסיגה זו, שלא ייקבעו עובדות שישפיעו על אופיו של הסדר הקבע, שחרור אסירים והימנעות מחדירה לשטחי הרשות ורדיפה אחר מבוקשים.³⁰ הצעירים פקפקו באופטימיות של אנשי הזרם הרפורמיסטי, על-אף הקרבה הרבה שיש ביניהם, אך דיברו בלשון נחרצת נגד השחיתות בשלטון ובתביעותיהם לרפורמות. הם דורשים לערוך בחירות חדשות ולבנות מחדש את הפת"ח ואת מוסדות השלטון האחרים. בסוגיית המשך ההתנגדות המזוינת הביעה חבורה זו עד להסתלקות ערפאת עמדות קרובות יותר לחמא"ס מאשר לזרם הרפורמיסטי בשל ההישגים הגדולים שהם מייחסים להתנגדות זו. לאחר בחירתו של אבו מאזן לראש הרשות וההתנתקות, הם ממשיכים להיאבק על מעמדם בתוך הפת"ח, תוך ביצוע פיגועים וירי רקטות על ישראל כדי לחזק את קלף המיקוח שלהם במאבקים הפנימיים.

²⁸ www.alkrama.com/mkhalat/mkhalat635.htm

²⁹ palestine-info.info/arabic/palestoday/dailynews/04/apr04/13_4details2.htm#2 13 באפריל, 2004.
³⁰ תביעותיהם הוצגו בתכנית שהגישו לערפאת (27 ביוני 2004) בה דרשו עריכת בחירות והענשה חמורה של המושחתים.

www.daralhayat.com/arab_news/levant_news/06-04'0627-28p01-10.txt/story.html

28 ביוני, 2004.

הזרם הפונדמנטליסטי

כולל בעיקר את תנועת החמא"ס, שבמהלך ארבע שנות אינתיפאדת אל-אקצא התגבשה והייתה לאחד הארגונים הגדולים והחזקים בזירה הפלסטינית. על פי סקרים שנערכו כמה חודשים לאחר פרסום תכנית ההתנתקות זכתה החמא"ס בתמיכה ציבורית רחבה ביותר: סקר שפורסם ב-4 ביולי 2004 על ידי המרכז הפלסטיני למחקרים מדיניים ויישומיים בגדה המערבית וברצועה, הצביע על עלייה של 6% בשיעור התמיכה בזרם האסלאמי (החמא"ס והג'יהאד האסלאמי), מ-29% ל-35%, לעומת הפת"ח, ששיעור התמיכה בו על פי הסקר היה 28%.³¹ סקר אחר, שערכה אוניברסיטת ביר זית (20 בספטמבר 2004) על השתתפות בבחירות הצביע על כמעט-שוויון בין הזרם הלאומי (הפת"ח, החזית העממית והחזית הדמוקרטית שאינן תמימות דעים בשאלות המדיניות, ואף נמנות עם האופוזיציה) לבין הזרם האסלאמי (חמא"ס וג'יהאד איסלאמי): 31.4 אחוזי תמיכה לעומת 30.7 אחוזי תמיכה בהתאמה.³² לעמדתו של הזרם הפונדמנטליסטי יש אפוא משקל רב בגיבושה של כל תכנית או תרחיש לתקופה שלאחר ערפאת וההתנתקות הישראלית מרצועת עזה. דובריו, ראשי החמא"ס ואנשי הג'יהאד האסלאמי, המשיכו לדבר באותה לשון, נמנעו מחשיפת מחלוקות, והטילו ספק בנוגע לכוונותיה של ישראל. בה בעת ניסו להפיק את מרב התועלת מהמצב, בביטויים הבאים:

- הם הטילו ספק רב בכנות כוונותיה של ישראל בנוגע להתנתקות אך ראו בעצם פרסומה ביטוי למשבר בו היא מצויה והצלחה גדולה של ההתנגדות המזוינת שמובילה החמא"ס.³³
- הם קידמו בברכה נסיגה "מכל שעל מאדמתנו הכבושה", אך סרבו לראות בה סוף פסוק ותבעו נסיגה גם מן הגדה-המערבית.³⁴
- הם תבעו לראות בנסיגה מהלך חד צדדי, כפי שמודיעה ישראל, כדי שלא יידרשו לתת תמורה פוליטית או ביטחונית, למשל – הפסקת ההתנגדות, אלא להותיר אותה כאופציה, משום שלדעתם מדובר במצע יעיל שהוכיח את עצמו.³⁵

³¹ www.palestine-info.info/arabic/palestoday/dailynews/04/july04/6_7/details2.htm#7

³² <http://home.birzeit.edu/dsp/opinionpolls/poll18/results.html>

³³ ראה התבטאות של סעיד ציאם, חבר ההנהגה המדינית של החמא"ס, ששימש בעת פרסום דבריו גם דובר הארגון (12 בפברואר 2004) www.palestine-info.info/arabic/hamas/hewar/seyaam.htm

³⁴ ראה התבטאות אסמאעיל הניה חבר ההנהגה המדינית של החמא"ס (10 ביוני 2004).

www.palestine-info.info/arabic/hamas/hewar/04/haneyah1.htm

³⁵ שם.

- הם תבעו להשתתף בניהול ענייני הרצועה לאחר מותו של ערפאת ואחרי ההתנתקות. נקודת המוצא שלהם: "שותפים בדם שותפים בהחלטה" ובלבד שהביטחון לא יהיה היסוד שעליו תושבת מערכת הקשרים בין הארגונים השונים בתקופה זו. כלומר השותפות לא נועדה לשרת את צורכי הביטחון של מדינת ישראל ולא תגרום לפירוק ארגון זה או אחר ממשקו.³⁶

החמא"ס וארגוני אופוזיציה אחרים ראו בסעיפים הביטחוניים של כל ההסכמים שנחתמו עם ישראל מהלך שכל כולו נועד לפגוע בהם, לא רק משום התנגדותם להסכם אלא בעיקר בשל נחישותם להמשיך ולהוציא לפועל סדר יום משלהם, היינו להמשיך ב"התנגדות" המזוינת. זו לא רק דרך לגיטימית לדעתם, אלא אף חיונית משום שהיא משיבה את הכבוד לתחושות הלאומיות הרמוסות והמדוכאות. ערב יישומו של הסכם אוסלו קראו ראשי החמא"ס לפעילים שלא להיגרר לעימותים עם אנשי הפת"ח ועם נציגי השלטון ולהמשיך במאבק המזוין בישראל, כדי שלא לערער את הלגיטימיות של מאבק זה. ואכן, הרשות הפלסטינית התקשתה לפעול בכוח נגד ארגונים אלה בשנים הראשונות שלאחר יישום אוסלו, על אף ההתגרריות הרבות שלהם. תחושת הכוח שהפגינו בסוגיית ההתנתקות פעילי החמא"ס באוטונומיה, נבעה מן התמיכה הרחבה שקיבלה החמא"ס מן האוכלוסייה לאחר חיסולם של מנהיגיה — אחמד יאסין (מרס 2004) ועבדל אל-עזיז רנטיסי (אפריל 2004), מהחלשות מעמדה של הרשות הפלסטינית מקץ ארבע שנות אינתיפאדה, מתפקודה הלקוי ומהשחיתות שפשתה בה.³⁷

אחד הביטויים הבולטים של תחושת כוח זו הוא הניסיון הגלוי להפקיע מדי הזרם הלאומי את הבלעדיות בקבלת החלטות בשאלות הקשורות לכלל הפלסטינים. הטענה היא, בניגוד למקובל, שהזרם הלאומי אינו מייצג באורח בלעדי את כלל הציבור הפלסטיני. ח'אלד משעל בהתייחסו למהומות שפרצו בתוך הפת"ח (17-21 ביולי 2004) ברצועת עזה על רקע התביעות לרפורמות ולחיסול השחיתות אמר: "מדוע הרפורמות הם עניין לפת"ח בלבד? השחיתות פשתה ופגעה בכל, מדוע שהפת"ח הוא זו שיחליט מתי להחריש ומתי למתוח בקורת על השחיתות?"³⁸ משעל, כמו ראשי החמא"ס האחרים שנדרשו לסוגיה זו, אמר אמנם שלא הרפורמות עמדו לנגד עיני מורדי הפת"ח אלא הרצון

³⁶ ראו דברים של ח'אלד משעל יו"ר הלשכה המדינית של החמא"ס בריאיון ארוך (1 באוגוסט 2004).
www.palestine-info.info/arabic/hamas/hewar/04/mishal1.htm

³⁷ פירוט מלא של עמדת החמא"ס הרשמית ניתן לראות במסמך פנימי שהופץ בקרב פעילי החמא"ס, הנושא את תאריך ה-23 במאי 2004. המסמך משקף באופן נרחב את עמדת החמא"ס כפי שהוצגה לעיל. הוא נלקח שלל עלידי כוחות צה"ל ממשרדי ועדת הצדקה בג'נין (8 ביולי 2004).

http://www.intelligence.org.il/sp/6_04/si_7e_04.htm

³⁸ שם.

להשתלט על מוקדי כוח שלטוניים לקראת ההתנתקות, אך אין הדבר גורע מחשיבות תביעתם להשתתף בפתרון בעיה שלא קשורה בהכרח לארגונו. החמא"ס נהג בשעתו להתייחס לשחיתות כאל עניין פנימי של הרשות ושל הפת"ח, ונתפס בעיני הציבור כתחליף הגון של שלטון מושחת. עתה נראה שהחמא"ס מעוניין להשפיע על העידן שאחרי ההתנתקות או על שינויים אחרים העשויים להתחולל בזירה הפלסטינית, מבלי להיכנע עוד לתכתיבי הזרם הלאומי. מנהיגי הארגון מאמינים שזו שעת כושר שיש לנצלה היטב.

התגובות למכתבי בוש-שרון והמעורבות המצרית

נראה כי ההלם שהכה את הפלסטינים לאחר חילופי האיגרות בין ראש-הממשלה שרון לבין הנשיא בוש (אפריל '04) היה כבד לא פחות מן ההלם הראשוני אחרי הודעת שרון על הפינוי החד צדדי. הכרזת שרון על תכנית ההתנתקות הסבה קורת רוח מסוימת לארגוני אופוזיציה פלסטיניים שראו בכך הישג שלהם, אך חילופי האיגרות הכו בתדהמה את הרשות הפלסטינית ואת מתנגדיה, ללא הבחנה. ברשות ובפת"ח טענו שהדבר עומד בניגוד מוחלט למפת הדרכים וכי ארצות-הברית מוכיחה שוב עד כמה עמדותיה מוטות לטובת ישראל. הדבר גם מרפד את דרכה של ישראל מחוץ לרצועה, בהבטחות והישגים שכל כולם על חשבון הצד הפלסטיני. בחמא"ס התקשו להתמודד עם הפרשנות שניתנה לחילופי איגרות אלה. עיקר הזעם של הפלסטינים יצא על עמדות אמריקניות רשמיות שיש, לטענתם, במכתב בוש (14 באפריל 2004) לגבי סוגיות מרכזיות הנוגעות להסדר הקבע, בכלל זה פליטים וגבולות. בין השאר נאמר במכתב:

ברור שבמסגרת פתרון מוסכם, צודק, הוגן ומציאותי של סוגיית הפליטים הפלסטינים, כחלק מהסדר הקבע, הפתרון יהא באמצעות הקמתה של מדינה פלסטינית ויישוב הפליטים בתוכה, ולא בישראל.

ובעניין הגבולות כותב בוש במכתבו:

אין זה מציאותי לצפות שתוצאת המשא ומתן על הסדר הקבע תהיה חזרה מלאה לקווי שביתת הנשק של 1949, וכל המאמצים בעבר לשאת ולתת... הגיעו לאותה מסקנה. יהא זה מעשי לצפות שכל הסדר קבע יתבסס על שינויים המוסכמים על שני הצדדים, אשר משקפים את אותה מציאות.

זאת לצד תמיכה מלאה בתכנית ההתנתקות וקביעה ברורה, בניגוד לטענות הפלסטיניות הרשמיות, שאין בה כדי לפגוע בחזון בוש ובמפת הדרכים.³⁹

משהחלה להסתמן גם מעורבותה של מצרים בתכנית גבר החשש בצד הפלסטיני מפני מה שהוגדר כמזימה אמריקנית-ישראלית לגייס מדינות ערביות על מנת לכפות "פעם נוספת" על הפלסטינים פתרון בו אין הם מעוניינים. אווירת השמחה וקורת הרוח שאפיינה עד אז את התחושות בקרב ארגוני האופוזיציה ובחלקים מן הפת"ח מן "הבריחה" הצפויה של ישראל מרצועת עזה, פינתה את מקומה לרגשות של תסכול, זעם ומורת רוח שהופנו לא רק כלפי ארצות-הברית אלא גם, ואולי בעיקר, כלפי מצרים.

אנשי החמא"ס הבהירו כי המצב השתנה באורח מהותי לאחר פרסום האיגרות והמעורבות המצרית. אוסאמה חמדאן, אחד הדוברים הבולטים של החמא"ס ונציגה בלבנון אמר (4 ביוני 2004): "החמא"ס קידם בברכה את הנסיגה הישראלית מן הרצועה משום שראה בכך תוצאה של המאמצים וההקרבה של ההתנגדות... אבל שרון שינה את תכניתו באופן מאוד עקרוני, לא שמענו ממצרים תגובה ברורה עד כה...". חברו להנהגה, אסמאעיל הניה, אמר בריאיון לאתר האינטרנט של "גדודי עז א-דין אלקסאם" (27 ביוני 2004):⁴⁰

נעשים ניסיונות אמריקנים-ישראליים לרוקן מתוכן את הנסיגה הישראלית מרצועת עזה, כלומר להפוך אותה... מבריחה ללא תנאי או התחייבות, דבר שהוא לכשעצמו הישג של ההתנגדות, לנסיגה בהסכם ובתנאים ביטחוניים ומדיניים. כדי להשיג זאת פועל שרון לצרף גורמים פלסטינים וערביים למשחק הגלוי הזה שלו.

אסמאעיל הניה לא שלל אפשרות של הפסקת ההתנגדות המזוינת לאחר הפינוי; הוא אמר:⁴¹

אם ייסוג האויב נסיגה מלאה מן הרצועה נמצא את המתכונת המתאימה (לכך), בהסכמה עם שאר בני עמנו, עד אז אין זה מועיל לעסוק בעתיד ההתנגדות.

הניה וחמדאן שבטאו בדבריהם גם חשש מפני כוונה לדחוק לשוליים את החמא"ס, לא היו היחידים שהביעו מורת רוח מן התפקיד שקיבלה עליה מצרים ומן הקשר שיש לכך עם חלופי האיגרות בין שרון לבוש. בזירה הפלסטינית נשמעה בקורת קשה מאוד על מצרים המנסה, כך טענו, לשקם את מעמדה הבין-ערבי והבינלאומי על גבם של הפלסטינים. מאחורי ההצהרות הרשמיות שקידמו בברכה את הסיוע של "מצרים האחות

www.mfa.gov.il/MFAHeb/MFAArchive/04'/letter+bush+sharon140404.htm

39

<http://www.alqassam.net/do/more.php?cid=110>

40

שם.

41

לאחיה הפלסטינים", עלו תהיות רבות באשר לכוונותיה ולאופי התפקיד אשר בכוונתה למלא ברצועת עזה. בין השאר עלו השאלות הבאות:

- מה מהות התפקיד הביטחוני אותו מתכוונת מצרים למלא? האם הוא נועד לעסוק בהכשרה ובשיקום של מנגנוני הביטחון בלבד? או שמא לפקח על העברת הסמכויות מדי ערפאת לשר הפנים או כל מי שייקבע כאחראי למנגנונים אלה?
- האם תפקידה של מצרים הוא חלק ממדיניות אמריקנית-ישראלית כוללת, שנועדה להשיג שקט בזירה הפלסטינית-ישראלית, להיאבק בארגוני הטרור ולפרק אותם מנשקם באמצעות מנגנוני הביטחון המשוקמים תוך התעלמות מן הכיבוש, שהוא שורש הבעיה, ומן הזכויות הלגיטימיות של הפלסטינים?
- כיצד תתמודד מצרים עם הבעיות הפנימיות של הפלסטינים? האם תתייצב לצד אחד הארגונים בעימותים הפנימיים? האם היא מודעת לעצמת הווטו שיש לפלגים הפלסטיניים השונים במגעיהם עם הרשות הפלסטינית? או אולי נועד התפקיד המצרי להכשיל את כוונת שרון שעניינו סגירת עזה כבתוך כלוב ולעורר מלחמות פנימיות?
- באורח לא פומבי תהו פלסטינים רבים לגבי המניע המצרי "לשאת ולתת בשם הפלסטינים, מבלי שנתבקשו לעשות כן". האם הם שצריכים לשלם בעבור רצונה של מצרים לשקם את מעמדה בזירה הבינערבית, שם נחלה כישלונות לא מעטים בתקופה האחרונה וגם בזירה הבינלאומית, שם היא נתפסת כמי שאבדה לה השפעתה בעולם הערבי ולכן מתערער מעמדה כמדינה ערבית מובילה?

את הביטוי הבולט יותר לתהיות אלה נתנו עשרה פלגים פלסטיניים שבצעד יוצא דופן פרסמו (21 ביוני 2004) הודעה משותפת בה הביעו בין השאר:⁴²

השתוממות מן הדיבורים על תפקיד ביטחוני שאמורים למלא גורמים ערביים ברצועת עזה ובגדה המערבית. עמנו הלוחם מצפה מאומתו [שתדבר] במונחים של תמיכה וסיוע ולא במונחים של ביטחון. זו [טרמינולוגיה] שיכולה להתקבל כהתייחסות [ראויה] לעם הנלחם כדי להגן על אדמתו וכבוד אומתו והמקומות הקדושים לה ועל ערש [משרוע] תרבותה. הדבר יוצר את הרושם כאילו הבעיה מתמקדת בעם הפלסטיני ולא בכיבוש המשתלט על אדמתנו.

כמו כן, ההודעה קובעת כי העם הפלסטיני הוא חלק בלתי נפרד מן האומה הערבית, בה הוא רואה את העומק האסטרטגי שלו ולא ייתן לרציונל "הפטרונאז' והגימוד" לבוא במקום הסולידאריות, התמיכה והעשייה המשותפת.

www.palestine-info.info/arabic/hamas/statements/04/21-6-04.htm ⁴²

אולם את הביטוי המהותי יותר לחששות אלה נתן העיתונאי הפלסטיני בלאל חסן במאמר שפרסם בעיתון הסעודי *אלשדק אלאוסט* המתפרסם בלונדון (12 ביוני 2004). לטענתו, צירוף מצרים וירדן לתכנית ההתנתקות מסמל את אבדן חלום המדינה הפלסטינית העצמאית. זו חזרה למצב שהיה ערב המלחמה ב-1967, כאשר רצועת עזה הייתה תחת שליטה מצרית והגדה המערבית תחת שליטה ירדנית. ברקע לכך, הוא מסביר, עומד סירובה של ישראל להידבר עם ערפאת, הייאוש מאי היכולת הפלסטינית להציג לו חלופה והחשש הישראלי מפני השתלטות החמא"ס על הרצועה. המצב הזה מחייב סיוע מגורם שיש לו עניין שיישמר השקט באזור ומצרים היא הכתובת המתאימה לכך. אולם מצרים, שהייתה מאוד מעוניינת לפעול בשיתוף פעולה מלא עם הפלסטינים מוגבלת מאוד בגלל התנאי הישראלי-אמריקני הדוחה את השתתפות ערפאת במהלך. הדבר עלול לשים קץ לסיסמה המקודשת "אש"ף הוא הנציג הבלעדי של העם הפלסטיני" שנתקבלה בפסגת קזבלנקה 1974.⁴³

דוברים פאן ערביים האשימו את מצרים בסיכול ניסיון הקמתה של מדינה פלסטינית. אחד מהם, עבד אלברי עטואן, פלסטיני שמוצאו מרפיח, עורכו של הביטאון אלקודס אלערבי המתפרסם בלונדון, טען באחד ממאמריו (23 ביוני 2004) כי מצרים לא נתבקשה כלל על ידי הפלסטינים לייצג אותם ותהה מדוע היא מתנדבת לשמש להם תחליף. לטענתו, הכוונה המצרית היא ליצור ברצועת עזה ובשטחים שתפנה ישראל משטר מנדטורי מצרי ובינלאומי כמו בתקופה שלפני 1967, ובכך לשים קץ לחלום המדינה הפלסטינית העצמאית.⁴⁴

השינוי בעמדה המצרית

מורת הרוח הפלסטינית והביקורת לא נעלמו מעיני מצרים. ההודעה שפורסמה בשם עשרת הארגונים הפלסטיניים (אף שארגון הפת"ח התנער למחרת מההודעה), הייתה אחד הגורמים שהשפיעו ביותר על ההתרככות בעמדה המצרית. למחרת הפרסום הודיעה מצרים כי לא תשגר מומחים לרצועה ולא תשתלב בתכנית ההתנתקות של ישראל אלא אם תתבקש לעשות זאת על ידי כל הפלגים הפלסטיניים וכי הדבר יהיה מותנה בנסיגה ישראלית מלאה מהרצועה, בכלל זה ציר פילדלפי ומעבר רפיח, וכן פתיחת הנמל הימי והפעלתו מחדש של נמל התעופה. אוסמאה אלבז, יועצו המדיני של הנשיא מובארק ניסה לרכך את התמונה בטרם פורסמה הודעת העשרה ושעות אחדות לפני פגישה שקיים

⁴³ www.aawsat.com/print/default.asp?did=id239038

⁴⁴ www.alquds.co.uk/print.asp?fname=04\06\06\23g26.htm&storytitle=???%20???%20???%20

עם ראש הממשלה הפלסטיני אחמד קריע, אבו-עלא, בקהיר (17 ביוני 2004) אמר שמצרים לא תיתן יד לדיכוי העם הפלסטיני וכי תפקידה יסתכם בהדרכה ובייעוץ למנגנוני הביטחון הפלסטיניים. לדבריו, קהיר מוכנה למלא תפקיד כזה ברצועה משום שהיא מקובלת על הפלסטינים יותר מכל גורם זר אחר.⁴⁵ דברים אחרים של אלבאז, שנאמרו במסיבת העיתונאים שסיכמה את ביקורו של שר החוץ הישראלי סילבן שלום בקהיר (6 ביוני 2004), נתנו ביטוי לרגישות הרבה שמייחסת מצרים לתפקיד זה. השר שלום הביע שביעות-רצון מהתפקיד המרכזי שקיבלה עליה מצרים בתהליך ההתנתקות, ויחל ש"היא תפעל, כמנהיגת העולם הערבי, לשכנע את המדינות האחרות באזור לנוע בכיוון של שלום". אלבאז הגיב על הדברים בקוצר רוח ואמר: "מצרים אינה מקבלת החלטות כדי למלא תפקיד מרכזי באזור. זאת היא עושה במשך ששת אלפי שנה. מה שחשוב הוא לספק את הצרכים של כל הצדדים בשמירה על השלום, היציבות והביטחון באזור".⁴⁶

האנטגוניזם הרב שהתעורר כלפי מצרים נבע ממה שנתפס על ידי הפלסטינים כנכונות לשתף פעולה עם ישראל וארצות-הברית שלא רק שמו את חיסולו של ערפאת כמנהיג ואת הרשות הפלסטינית בראש מעייניהם אלא גם את עיצובו של פתרון הקבע באופן המתעלם מבעלי העניין הפלסטינים. היא נתפסה בעיני פלסטינים רבים כמי שלא באה בידיים נקיות וכמי שמנצלת את מעמדה הבכיר בעולם הערבי ואת חולשת הרשות הפלסטינית כדי לסייע בכפיית פתרונות שאינם רצויים ואינם נוחים לפלסטינים.

התגובות המצריות לשמע הביקורת הפלסטינית מלמדים על ערנות רבה מאוד לרחשי הלב הללו. זאת לצד בקורת פנימית בתוך מצרים השוללת בחלקה את המעורבות המצרית, הביאו לצמצום משמעותי של התפקיד שמצרים התכוונה למלא, לאחר יישום תכנית ההתנתקות הישראלית. תפקידה יתמקד בסופו של דבר בשמירה על הגבול המצרי-ישראלי באזור העיר רפיח ובהדרכה וייעוץ בתוך הרצועה למנגנוני הביטחון הפלסטיניים. בה בעת מצרים משתפת פעולה עם ישראל, הקוורטט והרשות הפלסטינית בחיפוש אחר נוסחה שתאפשר לפלסטינים להפעיל את מעבר רפיח באופן שיבטיח בקרה וביטחון, ויעניק לצד הפלסטיני ממד מסויים של ריבונות.

www.islam-online.net/arabic/news/04'-06/17/article14.shtml ⁴⁵

www.ahram.org.eg/index.asp?CurFN=front1.htm&DID=8146 ⁴⁶

התמורות הפנים-פלסטיניות לאחר מות ערפאת

מותו של ערפאת יצר מציאות פלסטינית ומזרח תיכונית חדשה. לאחר כשלוש שנות בידוד במהלכן איבד את הלגיטימציה שלו בעולם, ננטש על ידי רבים ממנהיגי ערב והוחרם על ידי נשיא ארצות-הברית, מת ערפאת בבית חולים בפריס.

דומה שמנקודת המבט הפלסטינית תכנית ההתנתקות איבדה מבכורתה בחודשים הראשונים שלאחר הסתלקותו, לטובת העיסוק האינטנסיבי בעתידה של החברה הפלסטינית לאחר עידן ערפאת. הכל הבינו שהוסר מחסום של ממש בדרך לקידום ענייני החברה הפלסטינית. עד מותו, נתפס ערפאת כמי שמנסה להיאחז בהשקפת העולם הישנה, הגורסת שאין לקדם את ענייני הפנימיים של העם הפלסטיני כל עוד הכיבוש נמשך, ואין גם לוותר על המאבק המזוין כל עוד אין סימנים שישראל עומדת לפנות מאחזים והתנחלויות. מדיניות זו של אחיזת המקל בשני קצותיו ומתן הנחיות והבהרות לא ברורות, לעתים אף סותרות, התבררה לרבים מראשי הרשות הפלסטינית, זמן רב בטרם מותו כמוטעית והרסנית. לכן, המעבר לעידן שאחרי ערפאת היה מהיר, יעיל ונטול זעזועים.

אבו-מאזן עורר תקוות רבות עם כניסתו לתפקיד הנשיא. הביקורת ארוכת השנים שהטיח בערפאת ופער ההשקפות בינו לבין הגברדיה הוותיקה והאופן שבו נתפסו דרכי התנהלותו של ערפאת בעיני הציבור הרחב היו מקור הכוח והתקווה שעורר אבו-מאזן. כמה שנים לאחר שהוחל ביישום הסכמי אוסלו הבין הציבור הפלסטיני שלערפאת אין הכישורים וההבנה המדינית הנדרשים לניהול ענייניו. אולם מעמדו המקודש, כמחולל החדש של התנועה הלאומית הפלסטינית, כמי שהפקיע את בלעדיות ההחלטה בסוגיה הפלסטינית מידי מדינות ערב וכסמלה הבלתי מעורער של הבעיה הפלסטינית, סייעו לו בכל המאבקים הפנימיים בזירה הפלסטינית. ערפאת לא איפשר לערוך רפורמות ומי שניסה להמרות את פיו הודח.

מותו עורר תקוות רבות באזור ובעולם ובישר על משב רוח חדש ומרענן במזרח התיכון. בהקשר הזה ניתן לציין את ההתפתחויות הבאות:

- הדו-שיח הרחב שנפתח בין הפלגים הפלסטיניים השונים בעידן אבו-מאזן. הוא הוכיח יכולת הידברות עם הפלגים השונים המבוססת על אמון הדדי. כמה פעמים השיג אבו-מאזן את הסכמת החמא"ס והפלגים האחרים להפסקת אש או לרגיעה. מהדיונים עימו יצאו הפלגים הפלסטיניים בתחושה של צד שווה בדיאלוג, שלא נעשה ניסיון להחלישם או להפקיע מידם הישגים ויתרונות שצברו בקרב האוכלוסייה הפלסטינית.

- ככל שהתקרב מועד ההתנתקות התעוררה מתיחות בין הצדדים בגלל החשש של הפת"ח מפני התחזקות החמא"ס. ניצחונותיה הבולטים של החמא"ס בבחירות בכמה רשויות מקומיות, מלבד לתמיכה העממית הרחבה שצברה ערב ההתנתקות, מגבירים עוד יותר את החשש בקרב אנשי הפת"ח והרשות הפלסטינית מפני מאבק כוחות פנימי עם החמא"ס, בכלל זה בבחירות למועצה המחוקקת.
- הכרזת החמא"ס על נכונותה להתמודד בבחירות למועצה המחוקקת היא בעיני פלסטינים רבים ביטוי לפרגמטיזם שעד אז לא בא לידי ביטוי. רבים בציבור הפלסטיני סבורים כי החמא"ס תשתלב במערכת הפוליטית לאחר הבחירות ואולי גם תצמצם את פעילות הזרוע הצבאית של הארגון עד לפרוקה או לשלובה במנגנוני הרשות.
- השינוי בחוק הבחירות, שקבע את העקרון היחסי כאחד ממסלולי הבחירה שיעמוד לפני המתמודדים, משרת את הפלגים שאינם נמנים עם הרשות הפלסטינית. השינוי אינו לרוחה של תנועת הפת"ח, שפעילים רבים בה בקשו לשמר את העקרונות הישנים כדי להמשיך ולהחזיק ברסן השלטון.
- האווירה הדמוקרטית שהשתררה ברחבי הגדה המערבית ורצועת עזה והחגיגות שאפיינה את מערכת הבחירות לנשיאות הרשות (שנערכו כחוק, 60 יום לאחר מותו של ערפאת) עוררה תקוות, תחושות של שביעות רצון ואמונה רבה ביכולת הפלסטינית לשמש דוגמה לשאר החברות הערביות באזור. מערכת הבחירות הוכרה גם על ידי האופוזיציה כהישג פלסטיני, זכתה לשבחים ממדינות ערב ומהמשקיפים הזרים והוצגה על ידי פרשנים פלסטינים כמעוררת קנאה בעולם הערבי.
- הפעילות הדפלומטית בזירה הפלסטינית שגברה עם מותו של ערפאת והיא אף מתרחבת, כיאה לצד שחזר להיות פרטנר בזירה מעוררת עניין בינלאומי. נשיאים, ראשי מדינות, שרים ובעלי תפקידים בכירים ממדינות ערביות ומערביות מרבים לפקוד את משרדיהם של מחמוד עבאס, אבו-מאזן, ואת משרדו של אחמד קריע, אבו עלא, לאחר יותר משלוש שנות בידוד בשל הסגר שכפתה ישראל על ערפאת.
- חלוקה שקטה של סמכויות במהלך 60 הימים ממותו ועד לבחירות לנשיאות בין ארבעת האישים הבכירים אבו-מאזן – יושב-ראש אש"ף, פארוק קדומי – מזכיר הפת"ח, אבו עלא – ראש ממשלה ורוחי פתוח – הנשיא בפועל, ללא עוררין של אישים, גופי אופוזיציה או יריבים פוליטיים. הדבר מלמד על הלקח שהפיקו הפלסטינים מימי ערפאת. היה ברור להם שלאחר הסתלקותו יתנהל השלטון אחרת ויתבטא ביתר שקיפות, בחלוקת סמכויות ובהאצלתם. ההפרדה לשלוש רשויות היא

מהלך משמעותי ביותר מבחינתו של הציבור הפלסטיני המבקש לחקות את הדמוקרטיה הישראלית. פלסטינים רבים מקווים כי התהליך יצבור תאוצה ב-2006, עם השלמת הבחירות לרשויות המקומיות, למועצה המחוקקת ולמוסדות הפת"ח.

- מעמדו של אבו-מאזן. האיש שהתעמת יותר מכל אישיות פלסטינית אחרת עם ערפאת על רקע חילוקי דעות חריפים ביניהם בשאלות של דרכי ניהול השלטון וספג ביקורת קשה ממקורבי ערפאת, נהנה כעת מהמעמד הבכיר ביותר. האכזבה המושמעת ממנהיגותו ודיון בחלופות שלטוניות לאבו-מאזן, כמו מרואן ברג'ותי, הם ניסיונות של יריביו להחלישו או להביע ביקורת על תפקודו יותר מאשר התגבשות של מוקד כוח חדש היכול להיות חלופה לאבו-מאזן.

- על פי הסקרים נשחק מעמדו של ארגוני האופוזיציה הפלסטיניים בחודשיים הראשונים אחרי מותו של ערפאת, ובעיקר של החמא"ס שהתמיכה בה צנחה מ-30% ל-18%. הממצאים היו חשובים הן משום שחזקו את דרכו של אבו-מאזן הן משום שהחמא"ס תמיד ייחסה חשיבות להלכי הרוח בציבור. העובדה שמעשי הטרור והפיגועים גברו לאחר הבחירות לנשיאות אינה מצביעה בהכרח על שינוי במגמה זו, אלא על בעיות פנימיות בפת"ח, שבגינן הוא נאלץ לדחות התחייבויות שנתן לחמא"ס, וכן ניסיון של החמא"ס לשלול מאבו-מאזן את יפוי הכוח לפעול להפסקת הפעולות המזוינות של האינתיפאדה. שחיקה דומה במעמדו של ארגונים אלה הסתמנה גם חודשים ספורים לאחר ההתנתקות אלא שהשבר הגדול המתחולל בתוך הפת"ח מטה את המשוואה במידה רבה לטובת החמאס.

- הנכונות שהביעו בכירים בישראל, עם מותו של ערפאת ולאחר בחירתו של אבו-מאזן ובראשם ראש הממשלה שרון, לתאם שלבים בהתנתקות עם הפלסטינים. הבעת האמון של מערכת הביטחון הישראלית בכוונותיו של אבו-מאזן התקבלה בקרב הפלסטינים כאחד הסממנים החשובים ביותר של השינוי המתחולל באזור לאחר הסתלקות ערפאת. המתרחש שהתעוררה בין הצדדים, בגלל טענת ישראל שהרשות הפלסטינית אינה עושה די להפסקת הפיגועים ולפירוק ארגוני הטרור מנשקם, לא גרמה עד כה לאבדן התקווה בקרב הציבור הפלסטיני. רובו מעדיף שלא לשוב לעידן ערפאת, חרף הביקורת הקשה הנמתחת על אבו-מאזן.

אבדן תחושת הרוב של הפת"ח

האופטימיות ביטאה אמנם את הכמיהה לפריצת הדרך ה"מיוחלת", אך חשפה גם את ההרכב האמתי של המפה הפוליטית הפלסטינית, שהייתה נתונה לוויכוח נוקב ובלתי מוכרע בתקופת ערפאת.

לאחר מותו התברר כי אין כוח פוליטי בלעדי הנהנה מתמיכת רוב, כפי שטענה תנועת הפת"ח עד אז. תמונת המצב כיום מלמדת על התגבשותם של שני זרמים עיקריים המובילים את הפוליטיקה הפלסטינית: הזרם הלאומי, שמובילה תנועת הפת"ח והזרם האסלאמי המובל על ידי תנועת החמא"ס. המצע המדיני של הפת"ח נתפס אמנם כריאלי בקרב הציבור נוכח המסרים העולים מדעת הקהל בישראל ומן העמדות של הקהילה הבינלאומית, אך בשל דימויה של תנועה זו כמפלגת שלטון מסואבת ומושחתת, היא נתפשת כמי שאינה ראויה ואינה מסוגלת להגשים בעצמה את תכניתה המדינית. אנשיה ראו בשלטון את נחלתם הפרטית, קוממו נגדם בהדרגה את רוב הציבור ואיבדו בסופו של דבר את אמונו. עם הסתלקותו של ערפאת, סמלה המקודש של תנועה זו, הותרו חרצובות הזעם והציבור אינו מהסס לבוא חשבון עם תנועת הפת"ח על כל אשר עוללה לו בעשר שנות שלטונו של ערפאת.

תנועת החמא"ס, לעומת זאת, נתפסת כמי שתכניתה המדינית איננה ריאלית כלל אך יש לה דימוי של גוף נקי כפיים, עקבי במעשיו ונאמן לדרכו, שמעמיד את האינטרס הציבורי מעל לכל שיקול אחר, מתחשב מאוד ברחשי הלב של הציבור, מסייע לחלשים ובהדרגה תופס את מקומה של הרשות הפלסטינית בתחומי הרווחה והסיוע לנזקקים.

בבחירות לרשויות המקומיות (דצמבר 2004 – נובמבר 2005) ברצועת עזה ובגדה המערבית זכתה החמא"ס בהישגים מרשימים. על אף שלא הייתה לה שליטה ברוב הרשויות המקומיות, היא זכתה במספר הקולות הרב ביותר בערים הגדולות, בהן יכול מספר הבוחרים לשמש מדגם מייצג לכלל האוכלוסייה הפלסטינית.⁴⁷

התחזקות זו במעמדה של תנועת החמא"ס באה לידי ביטוי גם בהתנהגות הרחוב הפלסטיני ובהתבטאויותיהם של בכיריה. האנטגוניזם הציבורי כלפי הרשות מעניק לה בדרך-כלל תמיכה מיידית בכל עימות או ויכוח בינה לבין הרשות הפלסטינית. ההתנגשויות בין השתיים (15-17 ביולי 2005) על רקע הצטרפות החמא"ס לירי מרגמות ורקטות קסאם אל עבר יישובים יהודיים ובשל ההסלמה עקב פיגוע ההתאבדות בנתניה (12 ביולי 2005), הבהירו היטב את מידת האהדה שיש לחמא"ס בציבור. הצתת השריונית של כוחות

⁴⁷ www.palestine-info.info.net/arabic/palestoday/report/2005/fawz.htm

הביטחון הלאומי הפלסטיני, המסמלת יותר מכל את הפגיעה בכושר ההרתעה של הרשות, לובתה על ידי ההמון במקום, שמקצתו אף הריע לאנשי "עז אלדין אלקסאם" שירו אל עבר כוחות הביטחון. העובדה שמרבית לובשי המדים נוהגים לעטות רעלות בעת ביצוע המעצרים מצביעה אף היא על חששם מפני דעת קהל. גם המתקפה האישית על שר הפנים, נאסר יוסוף, והיעדר גיבוי פומבי ונחרץ מצד אבו-מאזן, אבו עלא וראשי המנגנונים האחרים להתנגשויות אלה מלמדים על חוסר תיאום ואי קבלת מרות במנגנוני הביטחון. זו למעשה הפגנה של חולשה יותר מאשר הפגנה של כוח.

כל אלה אפשרו לחמא"ס להגיב בנחישות, למתוח ביקורת על הרשות ועל שר הפנים, לתבוע את פיטוריו ולהאשימם בסיוע לישראל. ההתעלמות מן התביעות להפסיק את הירי לימדה כי אין בידי הרשות אמצעי הרתעה נגד החמא"ס. עם זאת, הטרידו את ראשי החמא"ס ההאשמות לפיהן התכוונה התנועה לחולל הפיכה ולתפוס את השלטון. בכיריה ניסו להדוף האשמות אלה בכל דרך, הדגישו את נאמנותם לקונצזוס הלאומי הפלסטיני והתחייבו למנוע קרעים בעם שעלולים להוביל למלחמת אזרחים.

הזרם השלישי במפה הפוליטית הפלסטינית ובראשו מוסטפא ברגותי, שהתמודד בבחירות האחרונות מול אבו-מאזן וזכה בכ-20% מהקולות, מזוהה עם ארגוני השמאל החילוניים. לארגונים אלה יש מכנה משותף עם הארגונים האסלאמיים בסוגיית המאבק בישראל אך הם חלוקים מאוד בענייני חברה ומדינה. קבוצה זו ממלאת את החלל הגדול שנפער כתוצאה מההתמודדות בין החמא"ס לפת"ח ורבים רואים בה את הרע במעוטו. עם זאת ברגותי שימש מעין מפלט בבחירות לנשיאות ולא חלופה של ממש. התמיכה בו שירתה בעיקר כמחאה נגד הפת"ח והחמא"ס, שאיבדו את תמיכת הציבור בתקופה זו. סכוייו של הזרם השלישי לזכות במושבים בפרלמנט הפלסטיני מבטאת את התסכול וחוסר האונים בו מצוי הציבור ולא את ההתפלגות האמתית של הזרמים הפוליטיים השונים בתוך המחנה הפלסטיני. ארגוני השמאל הם עדיין מיעוט, איכותי אמנם, אך חסר השפעה פוליטית של ממש על שום שמנהיגיו לא השכילו להניח יסודות של פרגמטיזם שהיה בהם כדי לעורר עניין בציבור.

3 סוגיית השליטה בזירה הפלסטינית

הדיון ביכולת השליטה הפלסטינית מתבקש נוכח השחיקה הרבה שחלה במעמד הרשות הפלסטינית בתקופת האינתיפאדה (2000-2005) ומאבקי הכוח שהתגלעו לאחר מותו של ערפאת. בשנים 1997-2000 הוכיחה הרשות הפלסטינית שהיא מסוגלת לשלוט בגדה המערבית וברצועת עזה. ארגוני האופוזיציה, ובכללם החמא"ס, חדלו להתקיים באורח אפקטיבי והאוכלוסייה כולה סרה למרותה. דובריה הבכירים של החמא"ס הודו באותה עת שאין ביכולתם להתמודד עם הקואליציה הבין-לאומית הרחבה שקמה נגדם: ארצות-הברית, האיחוד האירופי, ישראל, מצרים ומדינות ערביות.⁴⁸

בסיס השליטה של הרשות הפלסטינית בשנים אלה ניזון מן המיאוס שחש הציבור הרחב כלפי פיגועי הטרור שעשו אנשי החמא"ס והג'יהאד, מן ההבנה שמעשים אלה פוגעים בסיכויים לממש את הציפיות שעורר הסכם אוסלו ומן הפגיעה במקורות הפרנסה ובכלכלה הפלסטינית. רבים ראו בהם פגיעה באינטרס הלאומי הפלסטיני. אולם, הרשות הפלסטינית לא ניצלה את ההזדמנות לחזק את מעמדה ולהרחיב את הלגיטימציה שלה בקרב הציבור. נהפוך הוא. כוחה נוצל לרעה, בכירה ומנהיגיה המתנשאים התעלמו מרחשי לבו של הציבור ועוררו עליהם את זעמו. אינתיפאדת אל אקצא נכפתה למעשה על ההמונים ונעדרה מראשיתה את ההתלהבות העממית שאיפיינה את האינתיפאדה הראשונה. השילוב בין האינתיפאדה וההתנגדות הגוברת כלפי הרשות, לבין הלחץ הצבאי שהפעילה ישראל, היה גורם משמעותי מאוד בתהליך אבדן הלגיטימציה של הרשות הפלסטינית והתפוררות כוחה.

סוגיית השליטה בתוך הזירה הפלסטינית מחייבת אם כן בחינה מחדש. היא לא רק דרישה נחרצת של הציבור הפלסטיני הכמה ברובו לשלטון יציב ומוסרי שיפתח בפניו

⁴⁸ ראו הערה מס' 44 לעיל.

אופקים חדשים, היא גם תנאי הכרחי לכל מהלך מדיני שבו מרכיב הביטחון יהיה אבן בוחן מרכזית להצלחתו.⁴⁹

שליטה – הגדרה ומשמעות

בקשרים בין ישראל לפלסטינים אין כמובן התאמה בכל הקשור ליישום המושג "שליטה", אף שכל צד מיטיב להבין את כוונת הצד שכנגד. הפלסטינים רואים בשליטה מנגנון המאפשר לנהל את ענייני היום יום ברמה מסוימת של סדר, לספק את צורכי האוכלוסייה בהתאם ליכולתו ולהימנע מחיכוך יתר עם האוכלוסייה, לעתים גם כאשר הדבר מתנגש עם אינטרסים משמעותיים אחרים. החשש מפני אבדן לגיטימציה הוא המכריע את מידת החיכוך וכאשר מדובר בחיכוך העלול להתפרש כמהלך שנועד לרצות גורם זר, גדל הסיכון. לכן מרבית המשטרים הערביים ממלאים אחר התחייבויות כאלה באופן חלקי תוך מתן הסברים מעורפלים ובעלי מסר כפול.

בעיני ישראל, מימוש השליטה הפלסטינית משמעותו מאבק בטרור בעוצמה נטולת פשרות, גם במחיר של חיכוך והתנגשויות אלימות עם ארגוני האופוזיציה ואיסוף הנשק שבידיהם. ישראל, כידוע, רואה במניעת פיגועי טרור מתוך השטחים שבשליטה פלסטינית ובהפסקת המאבק המזוין את המבחן הכמעט בלעדי ליכולת שליטת הרשות.

ההנהגה הפלסטינית התקשתה מאז ומעולם לקבל את עמדת ישראל בסוגיית השליטה, שכן מימושה ברוח זו מתפרשת כהגנה על ישראל, מציגה את הבעיה הפלסטינית כבעיה ביטחונית ולא כבעיה לאומית של עם שנגזלו זכויותיו. היא מתנה את הפתרון המדיני בפתרון ביטחוני, מפקיעה למעשה את כל קלפי המיקוח מידי הפלסטינים, מעמידה אותם במבחנים ותחת פיקוח בינלאומי מתמיד ומעוררת קונפליקט בלתי נסבל בין תדמית של שלטון המשתף פעולה עם ישראל לבין הרצון להצטייר כפטריוטי, כשלטון הפועל למען האינטרס הלאומי. כל שלטון פלסטיני יתקשה לעמוד בתביעה הישראלית הנחרצת למניעת טרור. גם אבו-מאזן, שנהנה מאמון ישראל, ומקבל למעשה באורח עקרוני את עמדתה בסוגיה זו, מתקשה להתגבר על המורשת שהשאיר אחריו ערפאת. גם ראשי מנגנוני הביטחון, בהם בעלי השפעה מסוימת ברחוב הפלסטיני, מתקשים לעמוד מול

⁴⁹ ראה ריאיון עם דח'לאן (2 ביוני 2004) בו הוא מבהיר את חשיבותו של הגורם הביטחוני. לטענתו זה הציר המרכזי של מערכת היחסים הפלסטינית-ישראלית. הביטחון הוא הגורם שסיפק את האפשרות לדו-קיום והוא גם יכול לשמש תירוץ לכל צד שאיננו מעוניין בהסכם.

<http://mic-pal.info/newsdetails.asp?id=5192>

רטוריקה שמרנית זו, המתעלמת לטעמם מכללי "המשחק" שהתגבשו עם החתימה על הסכמי אוסלו. הסכמים אלו, כמו גם המנהיגות בישראל, התייחסו למקצת המגבלות הללו, לחולשת הרשות ולעוצמה של ארגוני האופוזיציה. כך, לא שמו קץ לתהליך המדיני על אף פיגועי ההתאבדות הקשים שכן כישלונה של הרשות היה נתפס ככישלון של התהליך כולו.

המצב כיום, אחרי יותר מחמש שנות אינתיפאדה חמור וסבוך יותר מכפי שהיה בראשית התהליך המדיני, והוא מציב חסמים שקשה עוד יותר להתמודד אתם. בין היתר מדובר ב:

- חשדנות והיעדר רצון טוב בעיקר מצד ישראל. כל שלטון פלסטיני, יהיה הרכבו הפרסונלי אשר יהיה, לא יהנה מאותה פתיחות וסובלנות שאפיינה את ראשית ימי אוסלו. הוא יידרש להוכיח אמינות, דבקות במשימה והשקעה של מלוא המאמץ האפשרי במניעת טרור.
- עליית כוחם של ארגוני האופוזיציה האסלאמיים מעבר לכוחם של מנגנוני הרשות הפלסטינית.
- מאבקי השליטה בין הפת"ח לחמא"ס החריפו בשל החשש של הפת"ח מאבדן מתמשך של מוקדי כוח.
- היעדר פיקוד אחיד וקבלת מרות בתוך מנגנוני הביטחון הפלסטיניים, מקשים מאוד על הרשות לממש את כושר הרתעתה ולהשליט את מרותה.

בכירים במנגנוני הביטחון הפלסטיניים מודים שלרשות אין היכולת להתמודד עם העוצמה שצברו ארגוני האופוזיציה. הציבור מתייבב לצדם בעימותים ומקשה מאוד על הרשות לאכוף סדר. התביעה לפרק את ארגוני הטרור לפני יישום מפת הדרכים נתפשת לא רק כמהלך בלתי אפשרי מנקודת מבט פלסטינית, שעלול להביא למלחמת אזרחים, אלא כתואנה להאשים את ישראל בהשתמטות מיישום "מפת הדרכים".

מה אם כן צריך להתרחש על מנת שתתאפשר שליטה אפקטיבית של גורם שלטוני פלסטיני? הדבר תלוי בארבעה גורמים: מערכת יחסים בין-ארגונית; מערכת יחסים פנים-ארגונית; מבנה ההנהגה ואופיה; המדיניות הישראלית. כל גורם מבין גורמים אלו משפיע על השליטה הפלסטינית ומושפע מהגורמים האחרים. שיפור באחד מהם לא יביא בהכרח לשיפור המצב בכללותו, בגלל הזיקה ביניהם.

מערכת היחסים הבין-ארגוניים

זו סובלת משלוש בעיות יסוד:

- חוסר אמון עמוק ובסיסי
- יריבות אידאולוגית
- היעדר תרבות של עשייה למען הכלל

חוסר האמון נובע בעיקר מחוסר הבהירות ששידר ערפאת בנוגע לדרכם המדינית והשלטונית של הפת"ח והרשות הפלסטינית. באיזו מידה הם אכן נאמנים לדרך שאותה התוו? האם הם אכן מאמינים בהסכמים שחתמו עם ישראל? התנהלות ערפאת עוררה שאלות רבות: מדוע לא התייצב מעולם בפני הציבור והבהיר את משמעויות ההסכמים? מדוע לא יישב את הסתירה בין חתימה על הסכם לבין הצורך לשים קץ לאלימות, כפי שתבעה ישראל, בצדק לטענת פלסטינים רבים? מדוע דיבר כל העת בשני קולות? ארגוני האופוזיציה הפלסטינים ניצלו זאת כדי להמשיך לעשות פיגועים נגד ישראל. ניסיונם של נציגי הרשות להגן על דרכם המדינית נשמע כה רופס וחלש ולא היה בכך כדי לערער על הלגיטימיות של ההתנגדות המזוינת (המקאומה) נגד ישראל.

אבו-מאזן, עם התמנותו ליושב ראש הרשות, חולל אמנם תפנית אך טרם השכיל להשתחרר ממורשת נאמני ערפאת המקשה מאוד על הנהגתו. בעיני הארגונים האחרים יש לו מעמד של אדם אמין המכבד את יריביו ואיננו מתכחש להתחייבויותיו. ראשי החמא"ס מרבים לציין את השינוי החיובי שהתחולל במגעים עם הרשות הפלסטינית ומאמינים שנוצרה הזדמנות לשקם את הזירה הפנים-פלסטינית ולבסס אותה על יסודות של צדק ושותפות שלטונית. עם זאת, אי יכולתו לשים קץ לאנרכיה הפנימית לאחר יישום ההתנתקות החד צדדית פוגעת במעמדו גם בקרב ארגונים אלה.

היריבות האידאולוגית איננה נובעת מהשקפת העולם הפונדמנטליסטית ביחס לישראל ולתהליך המדיני הנחשב בחלקו לגיטימי גם בעיני הזרם הלאומי. האג'נדה הדתית, החברתית והתרבותית בהשקפת עולם זו היא לב המחלוקת לצד החרדה מפני שלטון אסלאמי שיסיג את החברה אחורה, ויסכל כל צעד לפיתוח התרבות, החברה, ההשכלה, והכלכלה. השאלה איננה שאלה של רוב או מיעוט, השאלה נוגעת למעמד הדת בחברה הערבית בכלל והפלסטינית בפרט, נוכח הכישלונות הרבים שמיחוסים על פי רוב להנהגות ולמשטרים הערביים במזרח התיכון שתורמים להתחזקות ההנחה ולפיה "האסלאם הוא הפתרון" (אלאסלאם הוא אלחל).

במאמץ לצמצם את ממדי האיום הזה, נהגה הרשות הפלסטינית בטקטיקה של הרחקת ארגוני האופוזיציה האסלאמיים, אי-שיתופם במנגנוני השלטון תוך נשיפה מתמדת

בעורפם והערמת מכשולים בפניהם, כדי לנטרל את כוחם האופוזיציוני. הלחץ הצבאי של ישראל מפעילה על הפלסטינים מאז פרוץ האינתיפאדה הנוכחית יצר מראית עין של אחדות לאומית, אך עד כה לא גובשה כל הסכמה על סדר יום משותף.

היעדר תרבות של עשייה למען הכלל. זהו למעשה מקור השחיתות במנגנוני אש"ף ובמנגנוני הרשות. היעדר שקיפות היה למאפיין המרכזי של ניהול ענייניה הכספיים ואפילו המדינות התורמות התייאשו בשלב מסוים מן המעקב אחר הכספים שנתרמו. שר האוצר, סלאם פיאד, שמונה בלחץ אמריקני הצליח לתקן במעט את תפקודה של מערכת זו אך לא יצר את התפנית המתבקשת. התוצאה היא תסכול גובר בקרב הציבור, אבדן אמון וביקורת נוקבת כלפי הרשות. השאלה השגורה שהפכה זה מכבר לסיסמה בדיון הציבורי המתנהל בסוגיית השחיתות היא "מִן אֵינָא לָךְ הַדָּא"? (מניין לך זה?) – ביטוי לסימני השאלה שעוררו התעשרותם, או לפחות השיפור בתנאי חייהם של בכירי הרשות, עוזריהם וקרוביהם.⁵⁰ זאת ועוד. מנגנוני השלטון השונים הנהיגו שיטות ייחודיות למימון פעילותם: הם נהגו לגבות כספים רבים מן הציבור, ולהתרים באמצעים בלתי חוקיים ובלתי מוסריים. הכנסות האוצר הפלסטיני הדלדלו, רשויות הגביה התקשו למלא את תפקידן ונוצר מצב של היעדר סמכות ברורה השולטת על כספי הרשות. כל מנגנון שלטוני הפך ל"אחוזת פרטית" בשליטת מקורבי ערפאת, שגם העסיקו עובדים על פי נאמנות אישית ולא על פי אמות מידה מקצועיות.

מערכת היחסים הפנים-ארגונית

מאבקי הכוח בתנועת הפת"ח, שגברו עם מותו של ערפאת, השפיעו באופן מכריע על יכולת השליטה של הרשות הפלסטינית. התרבות השלטונית שהתגבשה בתקופת ערפאת והעובדה שרבים מוותיקי הפת"ח ממשיכים להחזיק בתפקידי מפתח, מקשים מאוד על אבו-מאזן. מאבקי הכוח בצמרת מחלישים אותו ואינם מאפשרים לו לממש את סדר היום עליו הצהיר במערכת הבחירות לנשיאות ובמגעיו עם ארגוני האופוזיציה.

עיקר המאבק הוא בין ההנהגה הוותיקה – נאמני ערפאת שהגיעו עמו מטוניס עם יישום הסכמי אוסלו, לבין דור הביניים שהנהיג את האינתיפאדה הראשונה. הוותיקים, שחלקם עדיין לא מקבל את עקרונות הסכם אוסלו, חוששים לאבד את מוקדי הכוח שהחזיקו ומסרבים לפנות את מקומם לטובת דור הביניים שלתחושתם עלול לחולל יחד עם אבו-מאזן מהפכה שתסתום למעשה את הגולל על התקופה הערפאתית ותדחוק אותם לקרן

⁵⁰ ראו אלג'זיריה, דיון בסוגיית השחיתות, 5 באוגוסט 2004.

www.aljazeera.net/programs/op_direction/articles/04/8/8-13-1.htm

זווית. שניהם, ותיקים כדור הביניים, רואים במימוש רפורמות תנאי הכרחי לחידוש ימיה של תנועת הפת"ח ולחיזוק מעמדה ברחוב.

מלבד לשתי קבוצות אלה צמחה בפת"ח קבוצה שלישית – "גדודי חללי אל-אקצא" – צעירים, פעילים מימי האינתיפאדה הנוכחית, התובעים נתח מן העוגה השלטונית. הם מוסיפים שמן רב למדורת האנרכיה המתפשטת ומציגים את הרשות כחסרת אונים.

ואולם, עיקר המאבק ניטש בין שתי הקבוצות הראשונות. ההנהגה הוותיקה עורמת קשיים בדרכו של אבו-מאזן, מערערת על מנהיגותו ומונעת ממנו למלא התחייבויותיו כלפי ארגונים אחרים. כך למשל אילצו את אבו-מאזן לדחות את הבחירות למועצה המחוקקת (מה-17 ביולי 2005), מחשש לעליית כוחו של החמא"ס, דחו את כינוס המועצה המהפכנית של הפת"ח, שהיה אמור להיות אחרי הבחירות למועצה המחוקקת, ועוררו מורת רוח רבה בקרב בני דור הביניים. הדימוי המושחת והמסואב של הפת"ח בעיני הציבור מתקבע, ועלול לגרום, לטענת בני דור הביניים, לאבדן השלטון לטובת תנועת החמא"ס וארגוני האופוזיציה האחרים. ככל שקרב מועד הבחירות למועצה המחוקקת (25 בינואר 2006) גוברים מאבקי הכוח בתוך הפת"ח ועמם גם הקולות לדחייתו.

פארוק קדומי, יושב ראש המחלקה המדינית של אש"ף ומזכיר הפת"ח, שהתנגד להסכמי אוסלו, נשאר בטוניס ולא הגיע עם ערפאת לאזור. בעת האחרונה החל לנהל מאבק נגד דור הביניים ונגד ניסיונות אבו-מאזן לממש את המדיניות הבלתי אלימה. בכרוזים שהפיץ ברצועה תקף את דור הביניים, האשים אותו בחוסר ניסיון, בהיעדר כישורי מנהיגות והזהיר מפני מתיחת ביקורת פומבית על הפת"ח. הוא ניסה גם להקים צבא עממי ברצועת עזה ערב ההתנתקות והגביר את האנרכיה בתחומה.

ראש הממשלה אבו עלא, אף הוא מוותיקי הפת"ח, חושש למעמדו וממשיך להיות נאמן להשקפת העולם השמרנית שאפיינה את ימי ערפאת. התיאום בינו לבין אבו-מאזן מצומצם והמסרים שהם מעבירים שונים ולעתים אף מנוגדים. כך למשל ניסה אבו עלא להלהיט את הרוחות ערב ההתנתקות ופעל נגד אבו-מאזן, אשר ניסה להרגיע את המצב, ככל האפשר, בשל חששו מתופעות של ביזה והרס.

תמונת המצב מציגה את תנועת הפת"ח כעדר ללא רועה, כמי שאיבדה את יכולת הניווט שלה ואיננה מצליחה להתגבש סביב מנהיגות מוסכמת וסדר יום. הדבר מעמיד בספק את יכולתה לנצח בבחירות את תנועת החמא"ס. אם יעלה בידי אבו-מאזן לעגן בחקיקה את הרחבת סמכויותיו כנשיא הדבר עשוי לסייע לו להתגבר על מאבקי הכוח הפנימיים ואולי אף לנטרל מקצת העוצמה שצבר החמא"ס.

מבנה ההנהגה ואופיה

תפקודו של ערפאת עורר תהיות בקרב פלסטינים רבים, תושבי הגדה המערבית ורצועת עזה. הוא ריכז בידו את כל מוקדי הכוח, סרב לוותר על סמכויותיו ויצר מערכת בירוקרטית, מסורבלת, אשר על פי רוב לא תפקדה. הוא מנע כל רפורמה אפשרית וכל ניסיון להפקיע ממנו סמכויות התפרש כהפיכה המכוונת נגדו אישית. שינויים, אם נעשו, באו בעקבות לחץ חיצוני על הרשות והציגו את ערפאת כמי שנתון למרותם של זרים ומוותר על עצמאותו.⁵¹

מנגנוני הביטחון, כמו במשטרים ערביים אחרים, היו הגורם שייצג את השלטון בעיני האוכלוסייה. בהדרגה נוצר הרושם שתכליתו של הסכם אוסלו אינה עשיית שלום אלא מתן ביטחון לישראל בתמורה לגיבוי ישראלי לשחיתות של הרשות הפלסטינית.

שליטה יעילה יותר של הרשות החלה להסתמן רק לאחר הפיגוע בבית ליד (פברואר 1995), כאשר האוכלוסייה הפלסטינית הביעה שאט נפש מפיועי החמא"ס והג'יהאד האיסלמי. בשנים 1997-2000 הייתה השליטה מוחלטת והאופוזיציה המוסלמית קיצונית שותקה כמעט לגמרי. השלטון באותה עת התאפיין בגילויים רבים של אכזריות, כוחנות ויהירות ולא שיפר במאומה את חיי היום יום של האוכלוסייה האזרחית.

שנות האינתיפאדה האחרונות עשו שמות במעמדה של הרשות הפלסטינית שכשלה נוכח העוצמה הרבה שצברה החמא"ס בשנים האחרונות. כבר לא מדובר בארגון פילנתרופי המסייע לנזקקים בעודו נלחם נגד ישראל, אלא בזרם פוליטי שהיכה שורש בקרב האוכלוסייה, המורכב ממנגנונים ומוסדות המלווים את התושבים ומספקים את צורכיהם השונים. מצב שונה לחלוטין מזה שנודע ערב יישומו של הסכם אוסלו.⁵²

⁵¹ עבאס זכי, חבר הוועד המרכזי של הפת"ח, חבר המועצה המחוקקת וחבר הוועד הפועל של אש"ף וממקורבי יאסר ערפאת, אמר באחד הדיונים שהתנהלו במרכז הפלסטיני למחקרי מדיניות מיסודו של ח'ליל שקאקי (5 מרס 2003) כי ערפאת דחה את רעיון מינויו של ראש ממשלה פעמים רבות. הוא הסכים לכך זמן מה לפני קיום הדיון משום ההמלצות של טריה לארסון ומיגל מורטינוס ומשום שהמלחמה בעיראק עמדה לפרוץ וטמנה בחובה סכונים לפלסטינים. כלומר, המציאות כפתה את הדבר. ערפאת אף ביקש על פי זכי להסביר את השינוי ברבים, בכך שהיה מי שכפה את המינוי על הפלסטינים, אבל השתכנע בסוף שנכון יותר להציג את המינוי כהשתכנעות פנימית.

⁵² www.pcpsr.org/arabic/domestic/workshops/primeminister/cover.htmlp⁹
לואא (אלוף) רבחי ערפאת, מפקד משמר הגבול וראש מנגנון התיאום הביטחוני, הבהיר בפגישות עם ישראלים (24-26 ביוני 2004) שאל לה לישראל לצפות למלחמת אזרחים "אנו לא יכולים להתגבר על החמא"ס". הוא אמנם אמר את הדברים בנימה של ביקורת על ישראל על כך שהיא משפילה את השלטון הפלסטיני בעיני נתיניו, אך אין בזה כדי להפחית מן המשמעות בהקשר של המערכת הבין-ארגונית.

כיום איבדה הרשות הרבה מכוסר ההרתעה שלה. סממני האנרכיה נראים בכל מקום. שוטרים ונציגי רשות המבקשים לשמור מעט על הסדר נתקלים בביטויים של לעג וזלזול מצד הציבור. בשנתיים האחרונות הצליחו אנשי מנגנוני הביטחון המסכל ברצועת עזה לבצע מעצרים ספורים בלבד, למרות ההתחייבויות שקיבלו על עצמם.

המדיניות הישראלית

למן היום הראשון ליישום הסכמי אוסלו ישראל נתפסה כמי ששולטת בפועל בשטחי הגדה המערבית ורצועת עזה. היא הקובעת את אופי החיים בשטחים אלה בשל שליטתה על המעברים, הכבישים ועל כל גורם שיש בו סממן של ריבונות.

בעיני הפלסטינים, חרדת הקיום הישראלית מכתובה את אופי מאבקה בהם. ישראל מפריזה בשימוש באמצעים קטלניים, פוגעת קשה באוכלוסייה האזרחית שלרובה אין קשר לטרור, משבשת את חיי היום יום ומעוררת נגדה זעם המאפשר לשלושת המרכיבים שצינו להשפיע זה על זה.

מספרם הרב של ההרוגים והפצועים הפלשתינים בשנות העימות האחרונות, שחרג מגבולות הסביר, עורר בקרב הפלשתינים את תחושת ה"דוֹד" הפלסטיני מול "גולית" הישראלית, כלומר את תאוות הנקם בענק החושב שיוכל לפגוע בחלשים מבלי שישלם על כך מחיר כואב, מה שדחף רבים לבצע פיגועי התאבדות. המשך הבנייה בהתנחלויות והפרשנות שניתנה לכך בצד הפלשתיני, של סירוב לפנות שטחים ולאפשר את קיומה של המדינה הפלשתינית, חיזק מאוד תאוות נקם זאת. מדובר בעובדות הנוצרות מדי יום בשטח ומהוות הוכחה ניצחת לאי כנות כוונותיה של ישראל. סוגיה זו חדרה עמוק אל תוך הוויכוח הבין-ארגוני ושימשה את ארגוני האופוזיציה ככלי לניגוח הרשות ותומכיה, בבחינת פתיים המאמינים להצהרות מילוליות ישראליות.

מכשולים שהוסרו

השיח הפלסטיני הפנימי שהשתנה לאחר מות ערפאת מעורר תקוות, ואלה עיקריו:

- **התמקדות בשאלות הקשורות לעתיד החברה הפלסטינית.** זכויות אדם, הקמת מוסדות, שיטת הבחירות, הלגיטימיות של השימוש בנשק, המונופול על השימוש בנשק, שימת קץ לאנרכיה הפנימית ועוד.

- **שותפות בשלטון כתביעה מרכזית של החמא"ס.** אם עד מותו של ערפאת התלבטה התנועה בשאלת ההשתפות בבחירות למועצה המחוקקת, כיום היא תובעת לערוך את הבחירות במועדן. בשיח הפנימי היא נדרשת להסביר כיצד ההשתתפות בבחירות, שמשמעותה קבלת כללי המשחק הפוליטי, עולה בקנה אחד עם רצונה לשמר את המליציות (גדודי עז אל-דין אל-קסאם) ולהחזיק בסדר יום משלה. הדוגמה של חזבאללה בלבנון משמשת נר לרגליה ובאמצעותה היא דוחה את הדרישות הללו, אך ספק רב אם תוכל להמשיך ולהתעלם מכך לאחר הבחירות.
- **שביעות רצון מן האמון שנתנה ישראל באבו-מאזן.** חרף המשברים והחולשה הרבה שהוא מפגין, ממשך אבו-מאזן להתפס בעיני ישראל והקהילה הבינלאומית כפרטנר אמין, להבדיל מערפאת.

עם זאת, אין די בהתפתחויות אלה כדי לבטל את היריבות בין הארגונים. האחדות הלאומית שהתחזקה בתקופת האינתיפאדה ומותו של ערפאת, התפוגגה נוכח חולשת הפת"ח והתחזקות החמא"ס. יש באלה כדי ללמד על שבריריותה של כל התקרבות ואחדות המסתמנת בין הפלגים כל עוד לא הניח אבו-מאזן יסודות חדשים שיציעו את החברה הפלסטינית לכוונים חדשים וישככו את ממדי חוסר האמון שהניח ערפאת בעשר שנות כהונתו כ"ר"ר הרשות הפלסטינית. אולם גם אבו-מאזן השואף לישוב את ההדורים ולשכך את המתיחות הבינארגוניות לא יכול להתעלם מן העוצמה הרבה שצברה החמא"ס בשנות האינתיפאדה האחרונות.

באורח פרדוקסלי ניתן לומר שסילוקם של יאסין ורנטיסי יצר מצב בו החמא"ס עשויה להפסיד הרבה יותר מהמשך הפיגועים. המורכבות בשיקול דעתה בולטת מאז חיסול השניים ונכונותה להתחשב ברחשי הלב של הציבור גברה ככל שגבר רצונה לתרגם את התמיכה הציבורית לערכים אלקטורליים. מקיץ 2002 ואולי אף קודם לכן נשמעו בחמא"ס קולות שהביעו נכונות להגיע להסכמה עם הפלגים האחרים על הקמת מדינה פלסטינית בגבולות 1967, הפסקת האלימות ואי פגיעה באזרחים. הדבר מלמד על התפתחות קולות מעשיים ומגוונים בתוך החמא"ס. אחמד יאסין, הצהיר כמה פעמים לפני מותו על נכונות להפסקת אש (הודנה) לפרק זמן ממושך. דבריו הוצגו כהתחשבות ברחשי הלב של הציבור וכמהלך שאינו מבטא את סוף ההתנגדות המזוינת.⁵³ חסן יוסוף, מבכירי החמא"ס בגדה, ששוחרר מן הכלא בישראל לאחר מותו של ערפאת, אמר כמה פעמים בשנה האחרונה כי ניתן להגיע עם ישראל להודנה (הפסקת אש) ארוכת טווח, על בסיס גבולות '67, ולהאריך את תוקפה מדי פעם בפעם, בהתאם לצורך. דברים אלה, שלא קיבלו תמיכה מבכירי

⁵³ www.palestine-info.info/arabic/palestoday/press/new/fadeel.htm

אחרים בחמא"ס, מלמדים על מודעות לקושי הכרוך בהצבת הסיסמה של פלסטין מן הים עד הנהר כיעד בבחירות הקרובות ובכוח פנימי ואולי גם השלמה עם אי-היכולת לסלק את ישראל מן האזור.

עם תחילת יישום ההתנתקות פתחו ראשי החמא"ס במתקפת תעמולה שהיא למעשה יריית הפתיחה של מערכת הבחירות למועצה המחוקקת, שאמורות להיערך ב-25 בינואר 2006. בלשון רברבנית ושופעת ביטחון הם דיברו על סוף דרכה של הציונות ומיגור מוחלט של ישראל מן האזור, והצביעו על ההתנגדות המזוינת כדרך שהוכיחה את עצמה. מחמוד אל זהאר, מראשי החמא"ס ברצועת עזה אמר בריאיון לעיתון הלונדוני אלשרק אלאוסט (17 באוגוסט 2005) כי החמא"ס היא החלופה לפת"ח, וכי המצע המדיני שלה עונה על כל צורכי הפלסטינים בתחום המדיני, הכלכלי והחברתי. המצע מבוסס בעיקר על ביטול הסכם אוסלו ואי הכרה בישראל לצמיתות.⁵⁴ חאלד משעל דיבר אף הוא במסיבת עיתונאים שכינס בבירות על ניצחון ההתנגדות ועל סוף המפעל הציוני.⁵⁵

האינטנסיביות של האירועים הסבה לחמא"ס נזק תדמיתי רב. התפוצצות חומרי נפץ שהוצגו באחת מ"הפגנות הניצחון" (ספטמבר 2005) לאחר ההתנתקות גרמה למותם של יותר מ-20 איש. החמא"ס הזדרזה להאשים את ישראל ופתחה בירי רקטות לעברה. משהתברר לציבור כי ישראל לא הייתה מעורבת באירוע חלה תפנית ביחסו לחמא"ס, משום שהמהלך נתפס כמתעלם מצורכי הציבור. ראשי התנועה נוכחו לדעת שהאמון והתמיכה כלל אינם מובנים מאליהם.

האירוע מיתן במידה רבה את הסגנון הרברבני של ראשי החמא"ס, שאפיין את השבועות הראשונים לאחר ההתנתקות.

⁵⁴ www.asharqalawsat.com/details.asp?section=3&article=318030&issue=9759

⁵⁵ www.palestine-info.net/arabic/palestoday/dailynews/2005/aug05/17_8/details1.htm#9

4 כיווני התפתחות אפשריים

בכל מערכת יחסים שתפתח בין ישראל לפלסטינים ימשיך הגורם הביטחוני לתפוס מקום מרכזי. ישראלים רבים סבורים שאין עוד מקום להנחה, שהתגבשה עם חתימת הסכם אוסלו, ולפיה ניתן לצפות לשליטה פלסטינית יעילה בשטח שתצמצם או תמנע איום מתחומה על ישראל. גישה זו, המבטאת חוסר אמון כלפי הצד השני, מעמידה בספק שיתוף פעולה אפשרי בין שני הצדדים ומפחיתה מהמשמעויות שיש לייחס למאבקים ולהיערכות הארגונית בזירה הפנים-פלסטינית.

אם כן, האם נגזר על ישראל להמשיך ולהשקיע את מרב כוחה במאבק בטרור הפלסטיני? אלו משמעויות יש לייחס להיערכות הארגונית בזירה הפנים-פלסטינית? האם ניתן להתעלם מן היכולת המרשימה שגילתה הרשות הפלסטינית בארבע השנים שקדמו לפרוץ האינתיפאדה האחרונה (סוף 1996 - ספטמבר 2000)? האם נזקם של האינתיפאדה ושל ימי ערפאת אינם ניתנים לתיקון? מה התועלת, אם כן, ברעיון ההתנתקות?

הסינתזה של המרכיבים שלעיל עשויה לתת מענה לשאלות אלה, או, במילים אחרות:

- האם אנשי הפת"ח והרשות הפלסטינית הפנימו את תכתיבי המציאות הפוליטית, היינו, שמעמדם כראשונים בין שווים נפגע באורח קשה ועליהם להגיע להסכמות עם גורמי הכוח השונים על מנת לכונן שלטון שיישא אופי לגיטימי ואפקטיבי, או שמא החיכוכים הפנימיים והתחושה שהשלטון נועד לפת"ח בלבד ימשיכו לזרוע מתח בזירה הפנים-פלסטינית?
- האם אכן יש בפרגמטיזם של החמא"ס כדי להצביע על הכרה שהמציאות חזקה מכל האידאולוגיות וההתבטאויות הבלתי מתפשרות; ושהרצון ליטול חלק בשלטון מחייב ויתור, יצירתיות ומציאת נוסחאות ולו גם במחיר של התנגשות עם עקרונות

יסוד; ושפיגועי הנקם המכאיבים לישראל אין בהם כדי לקדם את פתרון הבעיה הפלסטינית, כדבריו החוזרים ונשנים של אבו-מאזן?

• עד כמה יקרה לחמא"ס ההכרה הבין-ערבית במעמדה ואיזה מחיר תהיה מוכנה לשלם כדי לשמור על מערכת יחסים טובה עם מצרים?

• מה הם גבולות הפרגמטיזם החמא"סי?

• האם ישראל מבינה שהפרסונליזציה של היחסים הללו, של הישענות על דמות אחת, כמו ערפאת או אבו-מאזן, שתביא את הישועה ותיאבק באחיה, מוטעית מיסודה?

• האם ישראל מודעת לכוח הנטרול ההרסני (זכות וטו) שיש בידי קבוצות האופוזיציה האסלאמיות ואחרות בחברה זו?

• האם ישראל מודעת להיקף השפעתה על התהליכים הפנימיים המתרחשים בחברה הפלסטינית? ולסכנה הטמונה בנקיטת צעדים העלולים לקטוע תהליכים כאלה?

התשובה לשאלה האחרונה מותנית במידה רבה ברמת האיום הביטחוני מצד הפלסטינים. ישראל תוכל להרפות מן הלחץ או לתעל אותו לכיוונים אחרים, אם הדיאלוג הבין-ארגוני בין גורמי הכוח הפלסטינים יכיר בסכנות הטמונות בהמשך ההתנגדות המזוינת לישראל ויפריך את טענת החמא"ס אודות ההתנגדות "שזה עתה הוכיחה את עצמה". הדיאלוג, יש לזכור, מושפע מאוד מהמדיניות של ישראל ומפעילותה. בדרך כלל בדיונים אלה מופעל לחץ על החמא"ס, כיום גם על הפת"ח, התנזים והארגונים האחרים, שמובילים את ארגוני האופוזיציה כדי שיחדלו ממעשי הטרור, מה שמציב את ישראל במעמד של "נוכחת נפקדת" בפורומים אלה.

שלא כבעבר, החמא"ס אינה מתנה את השתתפותה בבחירות בביטול הסכם אוסלו. היא סבורה שהסכם זה חדל להתקיים באורח מעשי, ומאמינה שיש בכוחה להתגבר על ניסיונות הפת"ח והרשות לצמצם את הישגיה ולהציג את ההתנתקות כהישג של המגעים שנהלו עם ישראל.

במסמך פנימי שהופץ בקרב פעילי הארגון (24 במאי 2004) נאמר כי אם ההתנתקות הישראלית תיעשה באופן מוסכם תפעל החמא"ס להבטיח את מעמדה ב"אמצעות תכניות מדיניות ועממיות שימנעו מהרשות קבלת החלטות על דעת עצמה". בין השאר מדובר בהשתתפות בכינון הנהגה שתנהל את ענייני הרצועה לאחר הנסיגה, בהשתלבות במשרדי הרשות המספקים את צורכי האוכלוסייה, בהתמודדות בבחירות לרשויות

המקומיות ובכמה ממנגוני הביטחון של המשטרה בתחום התעבורה, חקירות פליליות וההגנה האזרחית.⁵⁶

התביעה הנחרצת לקיים במועדן את הבחירות למועצה המחוקקת תחת הסיסמה "שותפות בדם – שותפות בשלטון" מבטאים את המדיניות החדשה של החמא"ס, את ההכרה במציאות החדשה ואת האמון ביכולתה לממש את כוחה. ראשי הארגון הרבו לציין, מראשית האינתיפאדה, שימי המעצרים והכלא חלפו לבלי שוב. מחמוד אלזהאר, בכיר אנשי החמא"ס ברצועת עזה הבהיר (30 בנובמבר 2002): "התקופה של החרמת נשק הלוחמים, מעצרים ועינויים נסתיימה והלכה לבלי שוב.⁵⁷ היום, מקבלים דברי אלזהאר משנה תוקף. גם מרואן ברגותי, המושך בחוטים מן הכלא בישראל, ביטא את ההכרה של הפת"ח בכוחו של החמא"ס, בהדגישו את תפקידם של החמא"ס והג'האד האסלאמי בהתנגדות (המזוינת), ואת התמיכה העממית הרחבה בהם ברחוב הפלסטיני: "החמא"ס היא חלק מן הפסיפס הפלסטיני, שותפה בדם הן ברמת הדרג הלוחם והן ברמת ההנהגה ואין אפשרות להתעלם מן הנוכחות שלה בזירה הפלסטינית.⁵⁸

ראשי החמא"ס מרוצים הן מן המעמד הבכיר שמקנה להם דו-שיח ישיר עם מצרים בעת האחרונה הן מחולשת הרשות שביקשה מהם ייפוי כוח להמשך השלטון (בשיחות קהיר, דצמבר 2003). בשיחות שנערכו לאחר מכן (דצמבר 2004 ולאחר בחירת אבו-מאזן), זכו נציגי החמא"ס לקבלת פנים ולכבוד השמורים לראשי מדינות. מבחינתם, הרשות איננה עוד במעמד של ראשונה בין שווים אלא "פוג כאחד הפלגים".

יתרה מזאת – בעימות בתוך הפת"ח ברצועת עזה (17-24 ביולי 2004), בו דרשו אנשי דח'לאן את יישום הרפורמות שהובטחו על ידי ערפאת, לא נקטה הנהגת החמא"ס עמדה ניטרלית, כפי שנהגה בעבר. ראשיה התייצבו לצד ערפאת וטענו בפומבי כי אין מדובר בתביעה לרפורמות כי אם במאבק על השלטון, וכי כל עניינם של מחוללי המהומות הוא צבירת כוח על מנת להשתלט על הרצועה ערב ההתנתקות הישראלית. הראיה לכך, הסבירו, היא שהשחיתות בארגון אינה תופעה חדשה, ולכן לא זה הזמן לבוא בתביעות לתיקון העוולות. ח'אלד משעל, שקיים שיחה טלפונית עם ערפאת בעניין זה אף הבהיר (1 באוגוסט 2004) כי תיקון העוולות, חיסול השחיתות ועריכת רפורמות אינם עניינה של הפת"ח בלבד וכי כל הכוחות צריכים ליטול חלק בטיפול בתופעה זו.⁵⁹

⁵⁶ www.intelligence.org.il/sp/6_04/si_7e_04.htm'3

⁵⁷ www.palestine-info.info/arabic/palestoday/dailynews/2002/nov02/30-11/details2.htm#1

⁵⁸ <http://mic-pal.info/newsdetail.asp?id=3385>

⁵⁹ www.palestine-info.info/arabic/hamas/hewar/04/mishall.htm

האתגר שמציבה החמא"ס בפני הרשות

ספק רב אם ארגון החמא"ס אכן מעוניין בראשות השלטון. על אף עליית כוחה, החמא"ס ממשיכה לתבוע השתתפות בשלטון ומתנערת מהאשמות המיוחסות לה בדבר ניסיון לבצע הפיכה או להציג חלופה לשלטון. אסמאעיל הניה, השני בהיררכיית החמא"ס ברצועת עזה, טען לאחר העימות בין אנשי הזרוע הצבאית של החמא"ס לבין מנגנוני הביטחון הפלסטיניים בעיר עזה (14-19 ביולי 2005) כי "כל הפרשנים, הכתבים ואמצעי התקשורת הרחיקו לכת בדבריהם משום שדרכה של החמא"ס איננה ביצוע הפיכות, אלא שותפות". כל ייחוס ניסיון כזה לחמא"ס נדחה על ידה "על כל פרטיו".⁶⁰ בכירים אחרים בחמא"ס טענו שכל מי שמייחס לארגון "חוצפה" מן הסוג הזה איננו מבין את דרכה או שיש לו כוונות זדוניות אחרות.⁶¹

האם משמעות הדברים היא שיש לתנועת החמא"ס עניין להנציח את עצמה כמספר שתיים בזירה הפלסטינית? מה מונע ממנה, לפי שעה, להתמודד על ראשות השלטון? ההסבר טמון בקונסטלציה הפוליטית הפנים-פלסטינית, הבין-ערבית והבינלאומית שתיווצר, וכן בייחודיות של החמא"ס – הנשמרת על ידה בקפדנות – לעומת תנועות פונדמנטליסטיות אסלאמיות אחרות. להלן כמה מרכיבים:

- התנגדות הפלסטינים למדינה או לישות אסלאמית. רוב הציבור אינו רואה באידאולוגיה של החמא"ס פתרון ריאלי והאדהה לארגון נובעת בעיקר מהאכזבה מהרשות ומהפת"ח. בדיונים על עתיד הפלסטינים, הדוברים האסלאמיים מתמקדים באופי המאבק בישראל. בפולמוס שהתעורר לאחר החתימה על הסכמי אוסלו ובמהלך האינתיפאדה האחרונה בסוגיה זו, לא השתמשה החמא"ס בטיעונים תאולוגיים אלא שמה את הדגש על הסוגיות הלאומיות והביטחוניות: השארת התנחלויות, דחיית הדיון בשאלת ירושלים ובשאלת זכות השיבה, העוצמה הרבה שיש לישראל, הצורך לנקום ועוד.⁶² גם הקשר עם הציבור הישראלי, שרבים מן הפלסטינים מעוניינים בו ושוקדים לקיימו, משמר בתודעתם את האופי המועדף של המדינה הפלסטינית העתידית, כלומר, דוֹמָה יותר לישראל מאשר למדינות ערביות אחרות.

⁶⁰ www.palestine-info.net/arabic/palestoday/dailynews/2005/july05/20_7/details3.htm#6

⁶¹ www.palestine-info.info/arabic/hamas/hewar/2005/adnann.htm

⁶² ראה מאיר ליטבק, החמא"ס: אסלאם, זהות פלסטינית וג'יהאד, בתוך מאיר ליטבק עורך אסלאם ודמוקרטיה בעולם הערבי, ישראל 1997. ע' 165.

- הכרה של ראשי החמא"ס בצורך של הידברות ההנהגה הפלסטינית עם ישראל, גם במחיר התנגשות עם עקרונות וערכים מרכזיים הכלולים באמנת החמא"ס, בצורך להתחשב בגורמים בינלאומיים רבים, ובנאמנות למערכת הפוליטית הבין-ערבית.
- היעדר ניסיון ניהולי וקבלת אחריות לגורל העם. החמא"ס היא בראש ובראשונה תנועת מחאה בעלת אופי אופוזיציוני. כמו תנועות אסלאמיות אחרות בעולם הערבי היא אינה נחשבת או נתפסת כ"מפלגת שלטון". עיקר כוחה בא לה מהטרור שהיא מפעילה נגד ישראל וממנגנוני הפילנתרופיה שהיא מפעילה המסייעים לנזקים הרבים. אמצעים אלה בוודאי אינם מבטיחים יכולת לנהל חיים של ציבור רחב, המצפה לשיפור בחיי היום יום שלו, ליצור מקומות תעסוקה, לפתח תשתיות ולהקים מוסדות וגופים שלטוניים שיישמו כל זאת. אין לחמא"ס קשרים והכרה בינלאומית שיאפשרו תמיכה, ליווי וסיוע. נראה שבתחום זה כוחה נופל אף מזה של הרשות. בזירה הפלסטינית יש גם הטוענים שהעולם הערבי והקהילה הבינלאומית מתייחסים לחמא"ס כמו למוקתדא צאדר (מנהיג השיעים שנלחם באמריקנים בעיראק): "הם יכולים להוביל התנגדות אך אינם יכולים לנהיג מדינה".⁶³
- התנגדות המשטרים הערביים באזור לכינון משטר אסלאמי. מבחינתם כל ישות אסלאמית סמוכה אליהם היא סכנה שעלולה להתפשט אל מדינותיהם, לערער את היציבות בעולם הערבי ולהחרף את העימותים הפנימיים.

צורות השליטה האפשריות

האופן בו תשתלב החמא"ס במערכת הפוליטית הפלסטינית יקבע במידה רבה את צורת השליטה שתתגבש בתוך רצועת עזה, והדבר ישפיע ללא ספק על המצב הביטחוני באזור. ישראל כמובן מעוניינת במנהיגות שיש בכוחה לשלוט באוכלוסייה, לספק את הביטחון לאורך הגבול עמה ולמנוע פיגועים. לא בהכרח ברור שניתנה הדעת על מידת הלגיטימציה שיש למנהיגות כזו בקרב בני העם הפלסטיני. צורת חשיבה זו ראויה להיבחן מחדש נוכח השימוש המניפולטיבי שעשתה מנהיגותו של ערפאת בציבור הפלסטיני, מנהיגות שסופה שאיבדה את הלגיטימציה שלה בעיני העם ופגעה במעמדה כמקור סמכות יציג בעיני ישראל, ארצות-הברית וגורמים נוספים בזירה הבינלאומית והבין-ערבית.

⁶³ ראה מאמרו של מאמון פנדי, 20 אפריל 2004, עמ' 2 <http://asharqalawsat.com>

האפשרויות שעומדות על הפרק אינן רבות, וכוללות בין היתר:

- **התגבשות גוף שלטוני חדש לאחר בחירות או ללא בחירות** שיורכב מנציגי הרשות הפלסטינית, הפת"ח, החמ"אס וארגוני אופוזיציה אחרים, שיחלקו ביניהם את השליטה ואת האחריות. זאת האפשרות הטובה ביותר בעיניהם של שוחרי הקו הרפורמיסטי המבקשים להניח יסודות דמוקרטיים לבית הפלסטיני. האפשרות הזאת נראית בעיני הרפורמיסטים ממשית כיום יותר מאשר בעבר משום שרוב המשותף בין הפלגים על המפלג, ובשל דרישת החמ"אס להיות שותפה בתהליך קבלת ההחלטות בשלטון. שאלת המפתח היא: האם יוכלו הצדדים לגבש סדר יום משותף ולהסכים על מנגנון שלטוני מבלי שהמחנה האסלאמי יחוש שמנסים להחליש את כוחו, כמו בימי ערפאת, ומבלי שהמחנה הלאומי יחוש שהוא מאבד את עולמו? סביר שאבו-מאזן יזכה בהכרת החמ"אס כמנהיג מספר אחת אולם סמכויותיו ויכולת התמרון שלו יוגבלו בהשוואה לערפאת בשל המחיר הכרוך בשיתוף החמ"אס בשלטון – הגברת הביקורתיות והפיקוח, שמשמעותם צמצום השחיתות וביסוס הלגיטימציה. הסכמה לעקרונות שהציב אבו-מאזן ערב הבחירות לנשיאות (הפסקת הירי נגד ישראל, נשק בידי שלטון אחד), עשויה לחזק מאוד את היציבות הביטחונית. הדבר יאפשר להניע את פיתוח רצועת עזה, ליצור מקומות עבודה ולקדם את האזור לקראת שיתוף פעולה כלכלי. ישראל, שהשפעתה רבה בכל עניין פנים-פלסטיני, תקבע בהצהרותיה ובפעולותיה הצבאיות אם התגבשותו של גוף כזה אפשרית. הדברים, מכל מקום, טרם עברו את המשוכה הפנים-פלסטינית, שם מודעים זה מכבר לכוחה ההרסני של החמ"אס כגוף אופוזיציוני. עצם הצטרפותה של התנועה לשלטון יראה בעיני רבים כשדרוג המחנה הפונדמנטליסטי שעתיד להשליך גם על אופן התפקוד של השלטון, על יחסו לישראל ועל אורחות חייהם של העומדים בראשו.

נראה שאפשרות זו תשרת בעת הזו טוב יותר את האינטרסים של ישראל.

- **שיקום מעמדה של הרשות הפלסטינית.** יסייע לממשיכי דרכו של ערפאת, שכן הוא יבטיח את מעמדם במוקדי הכוח שהשיגו בימי ערפאת. ספק רב אם אבו-מאזן מעוניין בכך, משום שהוא עדיין אינו נהנה מתמיכתם של ראשי הפת"ח במנהיגותו והם מכשול גדול עוד יותר מן החמ"אס למדיניותו החדשנית. על ישראל להיות מודעת לכך שיתכן כי מימוש אפשרות זאת לא יוביל לשינוי המיוחל במחנה הפלסטיני. החמ"אס וארגוני האופוזיציה האחרים יראו באפשרות זאת ניסיון להתעלם מקיומם ויעשו הכול כדי לשבש את התהליך.

- **סוקמליה** – המשך האנרכיה. גורמי הכוח אינם מצליחים לגבש הבנות או להכריע זה את זה והשליטה היא על פי מרחבי מחיה. שלטון של ארגונים חמושים, קבוצות וכנופיות. במצב זה ישראל עלולה לשלם מחיר כבד משום שהיא תוסיף להיות שק החבטות שבאמצעותו ימשיכו הפלסטינים לברוח מהתמודדות עם הבעיות הפנימיות.
- **השתלטות בלעדית של החמא"ס**. אפשרות שעולה נוכח העוצמה הרבה שצברה החמא"ס ברחוב הפלסטיני בארבע השנים האחרונות. בפועל לא נראה הדבר אפשרי משום שכלל לא ברור שהחמא"ס מעוניינת לעמוד בראש השלטון. ראשי מדברים כל העת במונחים של שותפות ויוצאים חוצץ נגד האשמתם בנסיון ליצור אלטרנטיבה לרשות.

העיתונאי העזתי מצטפא צואף המקורב לחמא"ס אמר כי החמא"ס מטיבה לקרוא את המפה הפוליטית ומבינה שהמצב באזור לא יתיר לה לשלוט ברצועה ולכן הדגש של דובריה איננו על ניהול עצמאי של רצועת עזה אלא על השפעה, על השתתפות בניהול ענייני השלטון.⁶⁴

האופציה הראשונה (התגבשות גוף שלטוני חדש) נראית ריאלית מבעבר משום ההתקרבות שנוצרה בין הפלגים השונים, במהלך שנות האנתיפאדה האחרונות. היא עשויה ליצור, לראשונה, הרכב עצמאי פנימי המייצג באורח נכון ואולי גם צודק את כלל גורמי הכוח הפועלים בזירה הפלסטינית. הרכב כזה יינה מלגיטימציה רחבה יותר של הציבור וייצור הרגשת עוצמה וסמכותיות. מבחינתה של ישראל יש סכנה בשיתופה של החמא"ס באחריות השלטונית, משום השקפת העולם הקיצונית של תנועה זאת ובשל הפיכה אפשרית של רצועת עזה לישות בעלת אופי אסלאמי. סביר, עם זאת, ששיתוף התנועה בשלטון לא יבוא בטרם יושלם תהליך ההידברות הבין-ארגוני, שבמהלכו יידרש כל צד להתפשר על עמדותיו. במצב זה תיתכן גם נכונות להפסקת אש (הדנה) לפרק זמן ארוך, שעשויה לפתוח תקופת רגיעה ולהביא לרצועה תנופה של פיתוח שהשפעתה עשויה להרחיק לכת גם לאזורים נוספים.

⁶⁴ צואף אמר את הדברים (31 באוגוסט 2004) בכתבה שסקרה את הצלחת רשימת החמא"ס בבחירות לאגודת רואי החשבון ברצועת עזה, בהן זכתה ב-9 מתוך 13 המושבים במועצת האגודה.
www.aljazeera.net/news/arabic/04/8/8-31-10.htm

מלחמת אזרחים – "פְּתָנָה"

ככל שהדבר תלוי בחמא"ס, הסבירות למלחמת אזרחים נמוכה למדי. המדיניות שהתווה הארגון לפני יישום הסכמי אוסלו קבעה כי מלחמת אזרחים היא קו אדום שאין לעבור אותו, וכי אין לתת יד לשפיכות דמים בעם הפלסטיני. הצהרות אלה כבר עמדו במבחן בשנים שעברו מיישום הסכמי אוסלו (1994) ועד היום. כאשר פרצו משברים שאיימו על שלמותה של החברה הפלסטינית, בהם אירועי מסגד פלסטין (אוקטובר 1994), בהם נהרגו 13 פעילי החמא"ס, וכאשר רדפה הרשות אחרי פעילי הארגון לאחר פיגועי הטרור של פברואר-מרס 1996, ויתרה החמא"ס על המאבק וקיבלה עליה את המחיר המשתמע מכך: צמצום הפיגועים בישראל ואבדן השפעתה.⁶⁵ גם היום, לאחר עידן ערפאת, מרבים ראשי החמא"ס להבהיר שאין בכוונתם לעשות דבר העלול לגרור את הזירה הפנים-פלסטינית למלחמות פנימיות. ההאשמות שהוטחו בהם בעקבות העימות האחרון שפרץ בינם לבין כוחות הביטחון הלאומי (15-19 ביולי 2005), לפיהן בכוונתם לגרום להפיכה ולהפקיע את השלטון מידי הרשות, הביכו אותם. מיד לאחר ששכך העימות פרסמה התנועה הודעה מיוחדת לעיתונות (19 ביולי 2005) שקרא איסמאעיל הניה, העומד עתה בראש רשימת חמא"ס לבחירות למועצה המחוקקת, באוזני העתונאים, בה נאמר בין השאר: "החמא"ס לא נמצאת בשוחת האויב מול הרשות הפלסטינית או האחים בתנועת הפת"ח. המאבקים הפנימיים לא ישרתו את עמנו... ולא את החמא"ס או הפת"ח... אנו משוכנעים שדו-שיח כן ובונה הוא הדרך היחידה לפתרון חילוקי הדעות... התרגלנו בדרכנו הפוליטית לכבד את הפלורליזם הפוליטי ואת התחרות ההוגנת ולא את המאבק המזוין. עמדנו על עקרון ההשתתפות ולא על ההיפרדות... חלק מן הפרשנים וכותבי המאמרים... הרחיקו לכת כשהגדירו את האירועים הללו כפעולת הכנה של החמא"ס לבצע הפיכה נגד הרשות ולהשתלט על רצועת עזה לאחר הנסיגה הישראלית... החמא"ס מכחישה דברים אלה במלואם... הזירה הפלסטינית זקוקה לכל גוני הקשת הפוליטית ולאנרגיות השונות הקיימות בקרבה... חזרנו והדגשנו פעמים רבות... שההכרעות הפוליטיות יתקבלו דרך בחירות חופשיות, נקיות ושקופות..."⁶⁶

מנקודת מבטם של הפת"ח והרשות הפלסטינית קשה, באותה מידה, לשלול אפשרות של מלחמה או התלקחות פנימיות, חרף ההתחייבויות הפומביות שמשמיעים דובריהם בהקשר זה. מאבקי הכוח בתוך הארגון ידעו גילויים רבים של אלימות ושפיכות דמים והם גברו מאוד לאחר מותו של ערפאת. בכירים בני הדור הישן, חשים מאוימים כיום. הם חוששים שנציגי דור הביניים, המבקשים לחולל רפורמות, ינסו לסלקם ממוקדי

⁶⁵ ראה הערה מס' 44 לעיל.

⁶⁶ www.palestine-info.net/palestoday/dailynews/2005/july05/20_7/details3.htm#6

השליטה. שיקולי ההישרדות הם המכתיבים את עוצמת המאבק בתוך הפת"ח והרשות. מאבקים אלה, אם יצאו מכלל שליטה, עלולים להתרחב אל כלל הזירה הפלסטינית, בכלל זה החמא"ס, ואולי אף לגלוש אל תוך שטחה של ישראל. אם יסרבו פעילי פת"ח למסור את השלטון במקרה של נצחון סוחר לחמא"ס בבחירות למועצה המחוקקת עלול הדבר אף להתפתח לכדי מלחמת אזרחים.

עם זאת הרשות הפלסטינית, על אף הנשק הרב שבידה, אינה בטוחה בכוחה להכניע את החמא"ס אולם ספק אם תוכל לשלוט בקבוצות השונות המשתמשות בשמה ואינן סרות למרותה. יש להניח אפוא שהרשות לא תסתכן בהמשך אבדן הלגיטימציה בקרב הציבור, ולכן תימנע מלפתוח במערכה רחבה נגד החמא"ס. היא תמשיך להשקיע מאמצים בחידוש התהליך המדיני כדי לבסס את הלגיטימציה שלה בקרב הקהילה הבינלאומית וישראל, כפי שנהנתה מהיתרונות שהעניקו לה הסכמי אוסלו בשעתם. הציבור הפלסטיני עשוי להעתיק את תמיכתו אל הרשות. אם יצליח אבו-מאזן להתחזק בתוך תנועתו ולהעמיק את הקשר עם ראשי החמא"ס לאחר הבחירות למועצה המחוקקת, עשוי הדבר לתרום רבות להפגת המתיחות ואולי גם למנוע מאבקים פנימיים. המפתח, כאמור, מצוי בתוצאות הבחירות, אם תיערכנה במועדן. הן יכולות להיות אירוע מכוון מנקודת המבט הפלסטינית, משום שזו לראשונה מתמודדות שתי התכניות המדיניות על לבו של הציבור הרחב.

5 מה טוב לישראל

תכנית ההתנתקות מראשיתה הייתה מהלך חד צדדי של גירושין שנכפה על ידי הצד החזק מבין השניים, שמאס באזלת ידו ובחוסר תפקודו של הצד החלש. תמונת המצב השתנתה במידה רבה עם מותו של ערפאת, שהיה בעיני ישראל המכשול העיקרי בדרך למציאת נוסחה לדו-קיום בין הצדדים. על אף שיפור האווירה והתיאום עם הפלסטינים בימי אבו-מאזן, נשמר אופיה החד צדדי של תכנית ההתנתקות בשל חולשתו של אבו מאזן, חוסר היציבות של הפוליטיקה הפלסטינית והחשש בישראל מפני הרחבת התיאום הביטחוני באופן שעלול לכרסם בתביעתה לפירוק ארגוני הטרור, עוד בטרם יתחדש המשא ומתן המדיני.

השבועות הראשונים שלאחר ההתנתקות הביאו לירידה ניכרת בהיקף הירי של רקטות קסאם ומרגמות לעבר ישראל. הפלסטינים מתרכזים בענייני פנים: הכנות לקראת הבחירות, צמצום האנרכיה, הפעלה מחדש של מעברי הגבול. אולם ע"פ השטח ממשיכים לפעול גורמים שסדר העדיפויות הפנים פלסטיני איננו עומד בראש מעייניהם. הג'האד האסלאמי שאיננו נוטל חלק בבחירות וקבוצות רבות בפת"ח הנאבקות על מעמדן בתוך הארגון ממשיכים בירי רקטות קסאם לעבר ישובים ישראלים ובניסיונות פיגוע אחרים ברצועת עזה ובגדה המערבית, תוך שמוש במעצרים ובסכולים הממוקדים שעושה צה"ל כאמתלה לכך.

תכנית ההתנתקות על כן עלולה לאבד את יתרונותיה אם לא תניע תהליכים שיחזקו את דרכו של אבו-מאזן וישנו את המציאות, בעיקר בתוך המחנה הפלסטיני. לפיכך, על ישראל להבהיר את עמדתה לגבי עתיד הקשרים עם הפלסטינים ובכלל זה:

1. הסכמה ישראלית להידבר עם כל גורם שייבחר באורח דמוקרטי ויקבל לגיטימציה מן הציבור, בכלל זה החמא"ס ואפילו הג'האד האסלאמי ובלבד שיתנערו מדרך האלימות. המטרה היא לחדור אל תוך השיח הפנימי הפלסטיני, להניח על סדר יומו

את העיסוק בשאלת העתיד ולחדול מן התביעה המסורתית לפתרון בעיות ההווה. מהלך זה עשוי להבהיר לראשי הפת"ח והרשות הפלסטינית שאינם מגלים נאמנות לאבו-מאזן, שעתידם איננו מובטח, ולחמא"ס – שישראל לא תפעל נגדו אם ימיר את דרך הטרור בפעילות פוליטית. הצהרות ישראליות חדשניות מן הסוג הזה עשויות לתרום לשינוי המיוחל בפוליטיקה הפנים-פלסטינית וממילא גם לשרת את האינטרס הישראלי.

2. האינטרסים הלאומיים של ישראל הם שקובעים את מדיניותה ולא חששות מפני הטרור הפלסטיני. לישראל מעולם לא היה עניין לשלוט בפלסטינים וכל עניינה הוא לשמר את קיומה של המדינה היהודית. החמא"ס במעשיה רק דחתה את היציאה הישראלית מרצועת עזה ולא האיצה אותו, היא שיבשה את תהליך אוסלו וכך מנעה למעשה את כינון המדינה הפלסטינית על פי לוח הזמנים שקבע הסכם זה.

3. חידוד ההבדל בין לבנון לשטחי הגדה המערבית ורצועת עזה. רבים מן הפלסטינים הבינו כבר בחודשים הראשונים של האינתיפאדה שמבחינתה של ישראל אין דין שטחים אלה כדין לבנון. מבצע חומת מגן (אפריל 2002) חיזק תחושה זו והנחיל מהלומה למי שניסו לגייס את נסיגת ישראל מלבנון כאמצעי לשלהב את ההמונים להשתתף באלימות ובטרור נגד ישראל.

4. הדגשת ההישגים שהושגו בעקבות ההתנתקות וביניהם האהדה והיוקרה הבינלאומיים שישראל זכתה להם. מכתבי ההתחייבות של הנשיא בוש, הכרה של הקוורטט בחשיבות המהלך ושיתוף פעולה הדוק עם מצרים. הפעלת מעבר רפיח בהסכמת הצדדים, חרף ההסתייגויות המלוות אותה, היא ביטוי לתמורות החיוביות העשויות להתחולל ברצועה מנקודת הראות הפלסטינית. היא מחזקת את אבו-מאזן מבית ומחלישה את הטיעונים בדבר יציאה תחת לחץ ההתנגדות המזוינת וחולשה ישראלית.

5. התחייבות להמשך חזון השלום הישראלי והשאיפה להידוק הקשרים עם מדינות ערב. לפתרון של שתי מדינות לשני עמים, רצוי על פי מתווה הנשיא-לשעבר קלינטון. התבטאויות כמו זו של ראש לשכת ראש הממשלה לשעבר, דב וייסגלס, לפיה תכנית ההתנתקות נועדה להרוויח את הגדה המערבית על חשבון פינוי רצועת עזה "עד אשר יהפכו הפלסטינים לפינלנדים",⁶⁷ עלולות לפגוע מאוד ביתרונות התכנית, להחריף את משבר האמון ולעודד את המשך האלימות.

⁶⁷ הארץ, ארי שביט מוסף שבת, 8 באוקטובר 2004.

6. הדגשת תחושת המחויבות הישראלית כלפי הציבור הפלסטיני, ה"רוב הדומם" מתוך הבנה שהאוכלוסייה היא השותף האמתי לקשרים בין שני העמים. יש להצביע על ההנהגה הקודמת ועל החמא"ס כאחראיות למצב הנוכחי ולקרוא לאוכלוסייה לבחור מנהיגים ראויים המחוייבים לדו-קיום עם ישראל. הבהרות כאלה מפי אישים רמי דרג בישראל עשויות להפיג במידה רבה את הזעם שהצטבר נגד ישראל נוכח הסברה כי היא שהביאה לשטחים במכוון הנהגה לא ראויה, כדי שתהיה לה עילה "להתנתק" ממנה.

7. השפעה על השיח הפנים-פלסטיני באופן שיסיר מסדר יומו את סוגיית ההתנחלויות, יציג את ההתנתקות כמהלך השובר את הטאבו הישראלי, במחיר הקרע הפנימי שהוא גרם בישראל. הפלסטינים התייחסו עד כה בספקנות רבה ליכולת או לרצון של ישראל לפנות התנחלויות. עד ליישום תכנית ההתנתקות הוכיחה ישראל כי בעניין ההתנחלויות אין לה יכולת לממש את ההסכמים שעליהם חתמה. היא אפשרה לפלסטינים לזרוע ספק בכנות כוונותיה גם בזירה הבינלאומית, בעולם הערבי ובקרב הפלסטינים. מנקודת מבט פלסטינית פינוי התנחלויות (חלקן או כולן, על פי הסכמה) הוא תנאי הכרחי לכינונה של מדינה פלסטינית עצמאית בעלת רצף טריטוריאלי ויכולת שליטה ריבונית בתחומה.

עוד יש לבחון מחדש את השימוש בכוח נגד הפלסטינים. נראה כי מאז פרצה האינתיפאדה הראשונה, מחפשת ישראל נוסחה שתאפשר לה לשמור על האיזון הנדרש בין הרצון שלא לפגוע באוכלוסייה חפה מפשע, לבין הכורח לפעול במלוא העוצמה נגד האחראים לטרור. הערכות מפי פרשנים פלסטינים, שאינן בדוקות ופורסמו לקראת הבחירות לרשויות המקומיות (9 בדצמבר 2004), מלמדות כי כ-30% מכלל תושבי הגדה המערבית ורצועת עזה פעילים בארגונים אסלאמיים או לאומיים.⁶⁸ כלומר, כשני שלישים מהעם הפלסטיני נחשבים לרוב דומם. ציבור זה מודע למחדלי הנהגתו, מכיר היטב את אופיים של המשטרים הערביים ומעריך שאבו-מאזן יצליח לממש את דרכו אם יזכה לסייע ולחניכה מישראל.

על רקע האכזבה מן הרשות הפלסטינית ומהקושי למצוא את האיזונים אתה, צוברת דומיננטיות האסכולה הביטחוניסטית במערכת הביטחון של מדינת ישראל בשנים האחרונות. אסכולה זו גורסת שאין להרפות מן הלחץ המופעל על הגורם המייצר את האיום על ביטחון ישראל, משום שרק תחושת הנרדפות והנשיפה בעורפו תחליש אותו, תקטין את המוטיבציה שלו ובסופו של דבר תחסל או תצמצם את האיום. לעומת זאת,

⁶⁸ ראו, ח'אתם אבו שעבאן המביע במאמרו חשש מפני הרשום הנמוך של הציבור לקראת הבחירות. **אלקדס**, מז' ירושלים, 14 בספטמבר 2004.

האסכולה האחרת, הערביסטית, סבורה שיש לחפש דרכים לנטרול האיום כדי ליצור תשתית להנעת תהליכים מחוללי שינוי. אסכולה זו יוצאת נגד ההתנהלות כלפי הפלסטינים, שדחקה אותם למצב של ייאוש ולתחושה שאין להם מה להפסיד. על פי אסכולה זו המפתח לניצחון בקרב או לחילופין לכריתת הסדר שלום עם "האחר", הוא בהיכרות איתו. ההיכרות מצמצמת מאוד את מרחב אי הוודאות ומספקת מידע היכול לשמש כלי חשוב ביותר בכל מערכת קשרים המתפתחת בין שני הצדדים.

היכרות טובה של הפלסטינים עשויה ללמד אותנו שהמניע לפעילותם אינו רק שאיפות לאומיות אלא גם חילוקי דעות פנימיים, תחושות ההשפלה והנחיתות לעומת ישראל, ומחסומים פסיכולוגיים אחרים. אחד הלקחים מהבנה זו הוא שיש לשקול מחדש, במצבים מסוימים, את מידת השימוש בכוח נגד הפלסטינים. למשל, השימוש בנשק שגורם להרג רב ובה בעת מעצים את ממדי פולחן הקדושים, מגביר את יצר הנקמה ומעודד פיגועי התאבדות נגד ישראל. על ישראל להיות מודעת להלוך הרוחות של הרוב הדומם, המייחל לכונון מדינה פלסטינית קרובה יותר באופיה למדינת ישראל ולא למדינה ערבית מזרח תיכונית. מהלכים כוחניים מדי, המלווים בצעדי ענישה קולקטיביים פוגעים קשה ברוב הדומם והופכים אותו לטרף קל בידי ארגוני הטרור.

ישראל תידרש להמשיך ולהשקיע מאמצים במאבק על לבו של הרוב הדומם בצד הפלסטיני, בשל התלות הרבה שלו בה. בשל כך ובשל עצמתה הכלכלית והתנאים הגאוגרפים של נתק טריטוריאלי בין הגדה המערבית לרצועת עזה, היא תמשיך לשמש גורם משמעותי מאוד בזירה הפלסטינית, גם אחרי עידן ערפאת וההתנתקות.

סיכום

תכנית ההתנתקות נולדה בשל הקיפאון שנוצר בזירה הישראלית-פלסטינית בחלוף שלוש שנות אינתיפאדה. הרשות הפלסטינית לא רק חדלה להיות "פרטנר" אלא אבדה גם את יכולתה לשמש גורם שלטוני אפקטיבי וסמכותי. ערב ההתנתקות התגבשה בצד הישראלי קואליציה, שהתנגדה לכל מגע עם הפלסטינים שחורג מן המנדט של "מלחמה בטרור".

מותו של ערפאת שהגביר את התעסקות הפלסטינים בעניינים פנימיים של כינון מוסדות וקביעת אופייה של המדינה העתידית, אמור היה להשיבם מחדש למעגל השותפות ולפתוח ערוצי הידברות עם אבו מאזן, נשיאה הנבחר של הרשות הפלסטינית, שבניגוד לקודמו נהנה מאמון של מערכת הביטחון הישראלית. אלא שתוכנית ההתנתקות צברה תאוצה, נכנסה לשלב היישום ונהנתה מגיבוי אמריקאי, אירופי וזה של הקהילה הבינלאומית, שעל רקע "התקיעות" בזירת הסכסוך ראו בה את המהלך הישים הבלעדי, נכון לאותה עת.

התכנית נתפסה על ידי הפלסטינים כניסיון ישראלי להפקיע מידיהם שוב את הזכות להחליט על עתידם. כמהלך המתעלם מקיומם וקובע עובדות בשטח שאינן לוקחות בחשבון את הקיום הפלסטיני ושעלולות בסופו של דבר לשים לאל את כל התכניות לכינון מדינה פלסטינית בשטחים. הויכוח שהתעורר בזירה הפלסטינית הושפע מן התחושות הללו, הגביר את חוסר האמון במדינת ישראל וחיזק את קולותיהם של ארגוני האופוזיציה, שטענו כי ישראל יוצאת בלחץ של ההתנגדות המזוינת. מנגד חידד הויכוח את ההבדלים בין דור הביניים של הפת"ח, שהנהיג את האינתיפאדה הראשונה והיטיב להכיר את הציבור הישראלי ורואה במהלך זה החלטה ישראלית ריבונית, לבין קולות השמרנים, מקורבי ערפאת, שאחרי מותו נתנו ביטוי חזק יותר לחוסר אמוןם בישראל.

מכל מקום, השילוב של הסתלקות ערפאת ותכנית ההתנתקות יצר פוליטיקה פלסטינית אחרת, בה אבדה לפת"ח ההגמוניה שלה והתבהרה המפה הפוליטית האמיתית, לפיה יש

שני זרמים עיקריים בזירה הפלסטינית: זרם לאומי, המיוצג בעיקר על ידי תנועת פת"ח המשוסעת, וזרם אסלאמי, המיוצג בעיקר על ידי החמא"ס. הזרם הלאומי איננו יכול עוד להתהדר בעוצמה הרבה שברשותו וספק רב אם יוכל להמשיך ולהחזיק ברסן השלטון מבלי להיענות לתביעות של החמא"ס וארגונים אחרים, לשותפות צודקת ושוויונית בשלטון ובמוסדות הרשות השונים.

ערב הבחירות למועצה המחוקקת הפלסטינית, מצב זה מגביר את האנרכיה בשטח, מעורר חששות ופחדים בפת"ח מפני אבדן פורמלי של ההגמוניה ומאיים על קיומן במועד של הבחירות. בד בבד מתחזק והולך כוחה של חמא"ס ועולים שיעורי התמיכה להם היא זוכה בציבור.

ישראל תוכל לצמצם את הסיכונים המאיימים עליה מצבירת כוחה הצפוי של החמא"ס ואולי אף למנוע אותם, אם תחדל מלהתערב בעניינים הפנים-הפלסטיניים ותאפשר לתהליכים הפנימיים לעשות את שלהם. מותו של ערפאת שחרר למעשה את השאיפות הפלסטיניות הכמוסות לכינון מוסדות מדינה עתידית, ויצר תהליך בלתי הפיך של חלוקת מוקדי הכוח בין הגורמים השונים באורח שוויוני יותר מבעבר. אופיים של הגופים והאישים שיובילו את הפוליטיקה הפלסטינית ייקבע לא רק על פי יחסם לישראל אלא גם, ואולי בעיקר, מיחסם כלפי תושבי הרשות ואופייה של המדינה הפלסטינית העתידית. זהו מאבק פנימי מר ונוקב שיש לו ביטויים רחבים בשיח הפנים-פלסטיני. שם, גובר החשש מפני התנגשויות פנימיות ואף ממלחמת אזרחים.

שיח זה, חזר חודשים אחדים לאחר ההתנתקות, למאפייניו הקודמים: פחות התהדרות בהישגי ההתנגדות המזוינת וחזרה לתלאות היום ולרצון להיחלץ מהם. המציאות שוב מוכיחה שדבר לא השתנה: קשיי היום, האנרכיה הפנימית הגוברת והמחלוקות הפנימיות אינן מגיעות אל פתרון. גם גורלן של הבחירות למועצה המחוקקת – עניין אופטימי כשלעצמו – איננו ברור, בשל לחצים של בעלי עניין לדחייתן.

השיח הפנימי ימשיך להיות רווי בביטויים של חוסר אמון כלפי ישראל וממשלותיה ולספק עילות לקיצונים לטעון שמטרת ישראל היא לדחוק את הפלסטינים מן האזור ולהשתלט על אדמתם.

בלעדי ערפאת ונוכח תוכנית ההתנתקות ניצבים שני הצדדים בפני עידן חדש. הם נדרשים להתוות מדיניות שתשכיל להתמודד עם הכרעות גורליות שנדחו עד כה. זהו שלב מעבר שבו מתעצבות מחדש עמדות והשקפות עולם ומתנהל חשבון נפש עמוק.

בצד הפלסטיני מתחזקת ההכרה ברעיון המדינה הפלסטינית "מן הים עד הנהר" כאשליה שאינה בת-מימוש, וגוברת הראייה הפרגמטית המבקשת למצוא נוסחה לניהול שקט של חיי היום של התושבים.

תנועת החמא"ס, המעוררת סקרנות יותר מגורמי כוח אחרים בזירה הפלסטינית, תובעת להשתתף בשלטון וליטול חלק "באחריות הלאומית". ראשיה תמימי דעים בדבר הצורך לשקם את רצועת עזה ולפתח את תשתיותיה, אך חלוקים בשאלת עתיד היחסים עם ישראל: האם הדנה (הפסקת אש) ארוכת טווח ל-30 שנה ויותר עם אופציה להארכה בלתי מוגבלת כדברי חסן יוסוף, בכיר חמא"ס בגדה, או לפרק זמן קצר יותר, ובלבד שתשוב ישראל לגבולות '67, או המשך המאבק המזוין ובכלל זה המשך החזקה של מליציות עצמאיות בנפרד ממנגנוני הביטחון של הרשות. רעיונות אלה שאינם חדשים מקבלים בתקופה זו ביטוי פומבי רחב יותר ומצביעים על חילוקי דעות בתוך התנועה. הבחירות הקרובות לפרלמנט הפלסטיני, אם ייערכו, יסייעו ללא ספק להכרעת העניין.

בצד הישראלי גוברת ההשלמה עם אבדן חלום ארץ ישראל השלמה ובכלל זה פינוי יישובים יהודיים בשטחי הגדה המערבית ורצועת עזה. ההתנתקות שעברה בלא אלימות והעובדה שהציבור הישראלי חזר ברובו לסדר היום זמן קצר לאחר השלמתה מבלי שניכרו בו סימני טראומה, מלמדים על רצונו להיפרד מן הפלסטינים ועל נכונותו לשלם את מחיר פינוי היישובים מן האזורים הללו.

גם מעורבות של צד שלישי, על רקע החולשה הפלסטינית והצורך הישראלי בתיאום, גברה. התפקיד שממלא צד זה מקבל משמעות רבה יותר מבעבר משום ההסכמה שנותנת ישראל לתפקידו כערב לביטחון המעבר ברפיח ואולי גם מקומות אחרים ומשום ההכרה שללא נוכחותו של צד שלישי יתקשו הפלסטינים להטיל מרות ומשמעת ולמלא את חלקם בהסכמות אלה. נוכחות זו עשויה להתפתח כמסלול שעליו יושתנו היסודות לבניית האמון הדרוש בין שני הצדדים לקראת הסדר הקבע בעתיד הרחוק יותר.

ישראל תוכל להאיץ תהליך זה אם תטה תשומת לב לשיח הפנים-הפלסטיני, תנסה להניח על סדר יומו רעיונות שיצביעו על יעדיה ארוכי הטווח: אופייה של המדינה היהודית, גבולות המדינה הפלסטינית, מהות הסדר הקבע, מהות הקשר עם ישראל ועוד. הבהרות מן הסוג הזה משמעותיות מאוד מבחינת הפלסטינים משום המשקל הרב של ישראל בהתוויית העתיד הפלסטיני, וכך בסופו של דבר אולי תשכיל ההתנתקות להוציא מתוק מעזה.

מקורות

- אוסצקי לזר ש' וא' ע'אנם (1998) (עורכים) **יחסי הרשות המחוקקת והרשות המבצעת, דיון פלסטיני פנימי**, גבעת חביבה: המכון לחקר השלום.
- גלבר י' (2004) **קוממיות ונכבה**, אור יהודה: דביר.
- דרוקר ר' (2002) **חרקירי אהוד ברק במבחן התוצאה**, תל אביב: ידיעות אחרונות.
- הס ע' (1996) **לשתות מהמים של עזה**, תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- הרכבי, י' (1990) **מלחמה ואסטרטגיה**, תל אביב: מערכות, משרד הבטחון.
- ליטבק, מ' (1997) **אסלאם ודמוקרטיה בעולם הערבי**, תל אביב: אונ' תל אביב והקיבוץ המאוחד.
- לנדאו, א' (1992) **אמצעים לבניית אמון וישומם בסכסוך הישראלי-ערבי** (עבודת גמר לתואר מוסמך) אוניברסיטת תל אביב.
- מוריס, ב' (1991) **לידתה של בעית הפליטים הפלסטינים 1947-1949**, תל אביב: עם עובד.
- מעוז מ' וב"ז קדר (1996) (עורכים) **התנועה הלאומית הפלסטינית מעימות להשלמה**, תל אביב: משרד הבטחון הוצאה לאור.
- מעוז משה, וב"ז קדר (1996) (עורכים) **התנועה הלאומית הפלסטינית, מעימות להשלמה**, תל אביב: ההוצאה לאור משרד הבטחון.
- משעל ש' וא' סלע (1999) **זמן חמא"ס אלימות ופשרה**, תל אביב: ידיעות אחרונות.
- סיון ע', גבריאל א' אלמונד, ר' וא' סקוט (2004). **קנאות דתית מודרנית, יהדות, נצרות, אסלאם, הנדואיזם**, תל אביב: ידיעות אחרונות, ספרי חמד.
- סיון ע' (1986) **קנאי האסלאם**, תל אביב: עם עובד.
- סעיד א' (1994) **לקראת אסטרטגיה של שלום**, תל אביב: מרכז תמי שטינמן למחקרי שלום, אוניברסיטת תל אביב.
- פואד ע' (2000) **ארמון החלומות של הערבים, אודיסאה של דור**, תל-אביב: עם עובד.
- פואד ע' (2001) **מילכוד**, תל אביב: תפר"ח וידיעות אחרונות.
- קובר א' (1995) **הכרעה**, תל אביב: מערכות.
- קימרלינג ב', וי' מגדל (1999) **פלסטינים עם בהוצרותו**, ירושלים: כתר.
- רבינוביץ א' (2004) **חבלי שלום, ישראל והערבים 1948-2003**, אור יהודה: דביר.

רבינוביץ ד' (1999) **אנתרופולוגיה והפלסטינים, מחקרים על החברה הפלסטינית**, רעננה: קו התפר, המרכז לחקר החברה הערבית בישראל.

רובינשטיין ד' (2001) **ערפאת**, תל אביב: זמורה ביתן.

שיף ז' וא' יערי (1990) **אינתיפאדה**, ירושלים ותל אביב: שוקן.

שלו א' (1990) **האינתיפאדה, הסיבות, המאפיינים וההשלכות**, תל אביב: אוניברסיטת ת"א, המרכז למחקרים אסטרטגים.

שמיר ש' (1984) "גורמים ושילבים בסכסוך הישראלי ערבי", בתוך: נויברגר בנימין (עורך), **דיפלומטיה בצל העימות, סוגיות נבחרות ביחסי החוץ של ישראל 1948-1978**, תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.

שמש מ' (2004) **מהנכבה לנכסה, הסכסוך הערבי-ישראלי והבעיה הלאומית הפלסטינית 1957-1967**, דרכו של נאצר למלחמת ששת הימים, באר שבע: מכון בן גוריון, אוניברסיטת בן-גוריון.

שקד ר' וא', שאבי (1994) **חמא"ס מאמונה באללה לדרך הטרור**, ירושלים: כתר.

שר ג' (2001) **במרחק נגיעה המשא ומתן לשלום 1999-2001: עדות**, תל אביב: ידיעות אחרונות.

Bar-Siman-Tov, Y. (1994) The Arab Israeli Conflict: Learning Conflict Resolution *Journal of Peace Research*, Vol. 31(1) 75-92.

Budeiri, M. (1997). "The Palestinians Tensions Between Nationalist and Religious Identities", In: Gershoni I. and J. Jankovski (eds) *Rethinking Nationalism in the Arab Middle East*. N.Y: Columbia University Press, 191-206.

Klein, M. (1997) "Quo Vadis? Palestinian Authority Building Dilemmas Since 1993". *Middle Eastern Studies* Vol. 33(2), April, 383-404.

Rishmawi, M. (1995) "The Action of The Palestian Authority Under The Gaza\ Jericho Agreement", In: *The Palestinian National Authority a Critical Appraisal*. Washington: The Center for Policy Analysis On Palestinians,.

מאמרים

אהרוני, ר' (1992), "חמא"ס תנועה דתית לאומית פלסטינית" בתוך: **אסלאם ושלום** אילן פפה (עורך), גבעת חביבה: מכון לחקר השלום, עמ' 66-82.

ג'אד א' (1992), "מסלונים לוועדות עממיות: נשים פלסטיניות 1919-1989", בתוך: **האינתיפאדה מבט מבפנים**, (סבירסקי ופפה עורכים), תל אביב: מפרש, עמ' 105-125.

זילברמן, י' (1993), שינויים ותמורות בחמא"ס בשנים האחרונות. בתוך: **האסלאם הרדיקלי חמא"ס ואש"ף על פרשת דרכים**, ירושלים: סדרת דיונים ומחקרי שלום, האוניברסיטה העברית המרכז למחקרים ע"ש הרי טרומן, עמ' 10-17.

כותאב, א' (1992), "השתתפות האשה הפלסטינית באינתיפאדה – יסוד חיוני לתנועת שחרור לאומי" בתוך: **האינתיפאדה מבט מנפנים** (סבירסקי ופפה עורכים), תל אביב: מפרש, עמ' 125-141.

ליטבק, מ' (1993), "תנועת החמא"ס – זהות פלסטינית אחרת". בתוך: **האסלאם הפונדמנטליסטי-אתגר ליציבות אזרית**. דוד מנשרי (עורך) תל אביב: אוניברסיטת תל אביב, מרכז דיון, עמ' 57-70.

ליטבק, מ' (1997), חמא"ס: זהות פלסטינית וג'האד, ליטבק מאיר (עורך) **אסלאם ודמוקרטיה בעולם הערבי**, תל אביב: אוניברסיטת תל אביב והקיבוץ המאוחד, עמ' 147-180.

נחם, א' (1990), "תנועת החמא"ס- היחוד האדיאולוגי וביטוייו המעשיים". צה"ל: **הגות צבאית- בטאון המכללה הבינזרועית לפיקוד ולמטה**, עמ' 27-51.

סיון, ע' (1993), האסלאם הרדיקלי היבטים השואתיים. בתוך: **האסלאם הרדיקלי חמא"ס ואש"ף על פרשת דרכים**, ירושלים: סדרת דיונים ומחקרי שלום, האוניברסיטה העברית המרכז למחקרים ע"ש הרי טרומן, עמ' 1-9.

סיון ע', (1997), אתגר הפונדמנטליזם האסלאמי, **גלילאו**, ספט' אוקט'. עמ' 60-64.

סלע, א' (1993), "יחסי אש"ף-חמא"ס" בתוך: **האסלאם הרדיקלי חמא"ס ואש"ף על פרשת דרכים**, סדרת דיונים ומחקרי שלום, ירושלים: האוניברסיטה העברית, המרכז למחקרים ע"ש הרי טרומן עמ' 18-24.

ססר א', (2002), המאבק הפלסטיני ומאזן הרווח וההפסד של אנתיפאדת אלאקצא, בתוך: ובמן א' (עורכת), **אסלאם ומערב בין עימות להשלמה**, סקירת מכון דיון 129, תל אביב: אוניברסיטת תל אביב.

פז, ר' (1992), הגורם האסלאמי באינתיפאדה, בתוך: **בעין הסכסוך: האינתיפאדה**, תל אביב: הוצאת הקבוץ המאוחד, עמ' 68-98.

קאופמן, א' (1999) "חשיבות הפיוס בשלב בתר הקמה של מדינה פלסטינית", בתוך: הרמן ת' וא' יער (עורכים), **שילוב או הפרדה בחינת עתיד היחסים בין ישראל למדינה הפלסטינית**, תל אביב: מרכז תמי שטיינמן, אוניברסיטת ת"א.

שטיינברג, מ' (1989) "אש"ף מול האסלאם הפונדמנטליסטי הפלסטיני". בתוך: **הלכה למעשה – זרמים פונדמנטליסטים לנוכח בעיות אזורנו**, ירושלים: מכון דיוויס ליחסים בינ"ל, האוניברסיטה העברית. עמ' 27-41.

מאמרים בערבית

איאד ברע'ותי (1990) **אלאסלמה ואלסיאסה פי אלראצ'י אלפלסטיניה אלמחתלה**, אלקדס: מרכז אלזהראא ללדראסאת ואלאבחאת'.

אלקבס (כוית) **האנתיפאצה במשבר קשה, תמונת מצב על הסיבות לדעיכתה והצעות לתיקון המצב**, אפריל 1990. תרגום חצב (23 אפריל 1990).

ח'אלד אלחרוב. (1996) **חמאס אלפכר ואלממארסה אלסיאסיה**, בירות: מואססה אלדראסאת אלפלסטיניה.

ח'ליל שקאקי (1995) **אלמפאוצ'את אלפלסטיניה אלסראיליה מן קצ'איא אלחל אלנהאאי**, מרכז אלבחוח' ואלדראסאת אלפלסטיניה.

ח'ליל שקאקי, (2003) **עאאשה אחמד. מלאחט'את אוליה עלא ח'טה "חארטה אלטריק".** רמאללה: אלמרכז אלפלסטיני ללבוחת' אלסיאסיה ואלמסחיה.

חסן עצפור (1995) **אדארה אלמפאוצ'את אלפלסטיניה-אלסראיליה ח'לאל אלמרחלה אלאתקאליה**, נבלס: מרכז אלבחוח' ואלדראסאת אלפלסטיניה.

קראאת תחליליה ללאתפאק אלפלסטיני-אלסראילי ע'זה ואריחא אולא. נבלס: מרכז אל בחוח' ואלדראסאת אלפלסטיניה, 1993.

קראאת תחליליה ללאתפאק אלפלסטיני-אלסראילי ע'זה ואריחא אולא. נבלס: מרכז אלבחוח' ואלדראסאת אלפלסטיניה, ספטמבר 1993.

פרסומים מיוחדים

אלאסטרטג'יה אלסיאסיה ואלעסכריה לחרכת חמאס, אלמכתב אלסיאסי לחרכה חמאס - מד'כרה חול אלאתטוראת אלאח'רה, 17 מרס 1996. (מסמך של תנועת החמא"ס).

ברנמג' מקתרח ללמואג'האת אלג'מאהיריה ואלסיאסיה פי אלדאחל פי מואג'הה אתפאק ע'זה ואריחא אולא, 9 אוקטובר 1993. (מסמך של תנועת החמא"ס).

ורקה אוליה חול תג'נב אלאקתתאל וחודוד אלדפאע ענ אלנפס. ללא תאריך מוכר משנת 1993. (מסמך של תנועת החמא"ס).

ח'אראת ציע' אלעמל אלוטני אלפלסטיני פי מואג'הה אתפאק ע'זה ואריחא- אולא, 30 ספט' 1993. (מסמך של תנועת החמא"ס).

עיתונים

אלוטן, עזה, 2 פברואר 1995.

אלוטן, עזה, 26 ינואר 1995.

אלוטן, עזה, 5 ינואר 1995. (הוגדר כעיתון יומי, יצא לאור כשבועון במשך כשנה עד שנסגר ע"י הרשות הפלסטינית)

אלנהאר, ירושלים, 20 דצמבר 1996.

אלנהאר, ירושלים, 11 אוקטובר 1996.

פלסטין אלמסלמה, לונדון, ינואר 1998.

פלסטין אלמסלמה, לונדון, פברואר 1993.

פלסטין אלמסלמה, לונדון, אפריל 2000.

<http://asharqalawsat.com>
<http://home.birzeit.edu/dsp/opinionpolls/poll18/results.html>
<http://images.maariv.co.il/cgi-bin/print.p1>
<http://mic-pal.info/newsdetailes.asp?id=3385>
<http://mic-pal.info/newsdetails.asp?id=5192>
http://palestine-info.info/arabic/palestoday/dailynews/2004/apr04/13_4details2.htm#2
<http://www.aawsat.com/print/default.asp?did=id239038>
<http://www.ahram.org.eg/index.asp?CurFN=front1.htm&DID=8146>
<http://www.aljazeera.net/>
<http://www.aljazeera.net/news/arabic/2004/8/8-31-10.htm>
http://www.aljazeera.net/programs/op_direction/articles/2002/8/8-22-1.htm
http://www.aljazeera.net/programs/op_direction/articles/2004/8/8-13-1.htm
<http://www.alkrama.com/alkrama/alkrama65.htm>
<http://www.alkrama.com/mkalat/mkalat635.htm>
<http://www.alqassam.net/do/more.php?cid=110>
<http://www.alquds.co.uk/print.asp?fname=2004\06\06-???23g26htm&storytitle=???%20???????%20???%20>
http://www.bambili.com/bambili_news/katava_main.asp?news_id=5168&sivug_id=1
<http://www.daralhayat.com/>
http://www.daralhayat.com/arab_news/levant_news/06-20040627-28p01-10.txt/story.html
http://www.intelligence.org.il/sp/6_04/si_7e_04.htm
http://www.intelligence.org.il/sp/sib_1_04/ar_01_04.htm
<http://www.islam-online.net/arabic/news/2004-06/17/article14.shtml>
<http://www.knesset.gov.il/library/heb/docs/sif027.htm>
<http://www.memri.org.il/memri/LoadArticlePage.asp?language=Hebrew&enttype=4&entid=1019>
<http://www.mfa.gov.il/MFAHeb/MFAArchive/2004/letter+bush+sharon140404.htm>

<http://www.nfc.co.il/ArticlesPrintYersion.asp?docId=4320&subjectID-19>
<http://www.palestine-info.info/arabic/hamas/hewar/2004/haneyah1.htm>
<http://www.palestine-info.info/arabic/hamas/hewar/2004/mishal1.htm>
http://www.palestine-info.info/arabic/hamas/hewar/mashall_1.htm
<http://www.palestine-info.info/arabic/hamas/hewar/seyaam.htm>
<http://www.palestine-info.info/arabic/hamas/statements/2004/21-6-04.htm>
http://www.palestine-info.info/arabic/hamas/statements/2004/6_10_04_2.htm
<http://www.palestine-info.info/arabic/palestoday/dailynews/2002/nov02/30-11/details2.htm#1>
http://www.palestine-info.info/arabic/palestoday/dailynews/2003/oct03/12_10/details.htm#3
http://www.palestine-info.info/arabic/palestoday/dailynews/2004/july04/6_7/details2.htm#7
http://www.palestine-info.info/arabic/palestoday/dailynews/2004/june04/11_6/details.htm#1
<http://www.palestine-info.info/arabic/palestoday/press/new/fadeel.htm>
<http://www.palestine-info.info/arabic/palestoday/press/new/fadeel.htm>
<http://www.pcpsr.org/arabic/domestic/workshops/primeminister/cover.html>
<http://www.pcpsr.org/arabic/new/new.html>
[http://www.pmo.gov.il/PMO/archive/Spokesman/2003.../Spokesman8537.htm?Display Mode](http://www.pmo.gov.il/PMO/archive/Spokesman/2003.../Spokesman8537.htm?DisplayMode)
<http://www.undp.org/rbas/ahdr/englishpresskit2003.html>
<http://www.walla.co.il/?w=/2927/501943@@/item/>
<http://www.palestine-info.info/arabic/palestoday/press>
www.cprs-palestine.org
www.cprs-palestine.org/arabic/cfr/full1.html
www.mfa.gov.il/MFAHeb/.../DISENGAGEMENT+PLAN+060604.htm?DisplayMode
www.pchrgaza.org/files/arab-stud/icj_final.html
www.pchrgaza.org/files/arab-stud/icj_finl.htm
www.web.amnesty.org/ai.nsf/index/mde21062000